

HOOFDSTUK I.

OVERZICHT van de inrichting der volkstelling en de daarop betrekking hebbende voorschriften.

Ter voorbereiding van de werkzaamheden van de zevende algemeene tienjaarlijksche volkstelling, die ter voldoening aan de wet van 22 April 1879 (Stbl. no. 63) aan het einde van 1889 moest worden gehouden, zond de Minister van Binnenlandsche zaken bij schrijven van 12 Juni 1889, no. 6, afd. M. P. V., aan de Commissarissen des Konings in de onderscheidene provinciën ter beoordeeling:

- 1°. een ontwerp van een Koninklijk besluit betreffende de volkstelling;
- 2°. een nota van toelichting tot dat ontwerpbesluit;
- 3°. een ontwerp van de voorschriften krachtens dat ontwerpbesluit door den Minister van Binnenlandsche Zaken uit te vaardigen tot regeling van de werkzaamheden der gemeentebesturen en van de Commissarissen des Konings ten opzichte der volkstelling;
- 4°. ontwerpen der modellen behoorende bij de sub. 3 bedoelde voorschriften.

De Minister, van mondelinge behandeling dezer aangelegenheid meer vrucht verwachtende dan van eene uitsluitend schriftelijke, verzocht daarbij aan de onderscheidene Commissarissen des Konings een ambtenaar van het bureau van statistiek in iedere provincie, al of niet van een schriftelijke last omtrent het door hem uit te brengen advies voorzien, op te dragen, zich op Donderdag 27 Juni d. a. v. des voormiddags te tien ure, en zoo noodig ook den volgenden dag, aan het Departement van Binnenlandsche Zaken te vervoegen, ten einde met zijne ambtgenooten uit de andere provinciën en den ambtenaar aan het Departement belast met de leiding der volkstelling, het voorgedragen plan te bespreken.

In die bijeenkomst zou ook ter sprake worden gebracht de wijze waarop de kosten der volkstelling aan de gemeenten uit 's Rijks kas zouden moeten worden vergoed.

Tevens verzocht de Minister te vernemen, hoeveel van elk der modellen, bedoeld hierboven sub. 4, casu quo, voor iedere provincie zouden kunnen worden geacht noodig te zijn.

Onder voorzitterschap van den Referendaris, bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, belast met de leiding der volkstelling, had bovenbedoelde bijeenkomst plaats op 27 en 28 Juni 1889.

Aldaar waren tegenwoordig de chefs van de bureaux van statistiek in de onderscheidene provinciën, behalve van Utrecht welks bureau vertegenwoordigd was door een daaraan verbonden ambtenaar. Voorts werd de bijeenkomst, op uitnodiging van wege

den Minister van Binnenlandsche Zaken, bijgewoond door den chef der afdeling van het Departement van Justitie, belast met de zaken der arbeidswetgeving, door de ingenieurs van wege het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, belast met het samenstellen eener nijverheidsstatistiek, en door den Hoogleraar, directeur van het Statistisch Instituut van de Vereeniging voor de Statistiek in Nederland.

Als eerste gevolg van de in deze bijeenkomst gevoerde besprekingen, werd door den Minister de volgende circulaire gericht tot de Commissarissen des Konings in de onderscheidene provinciën.

N°. 15 Afdeling M. P. V.

's-GRAVENHAGE, 9 Juli 1889.

Betreffende 7^e Volkstelling.

In afwachting van den algemeenen maatregel van bestuur, waarbij krachtens art. 2 der wet van 22 April 1879 (Staatsblad no. 63) de voorschriften betreffende de zevende algemeene tienjaarlijksche volkstelling zullen worden vastgesteld, is het noodig dat de gemeentebesturen reeds thans de voorbereidende werkzaamheden tot eene volledige huisnummering, eene zoo nauwkeurig mogelijke bijwerking der bevolkingsregisters en het opmaken der plaatselijke indeeling in hunne gemeenten ter hand nemen.

Huisnummering. Voor de volledigheid der uitkomsten van de volkstelling is het noodig, dat geen woning daarbij worde overgeslagen. Daarom is eene volledige nummering van alle gebouwen in elke gemeente noodig. De gemeentebesturen moeten daarom tijdig nagaan, wat daaraan mocht ontbreken, de huisnummering geheel in orde brengen en voorts zorg dragen voor de onverwijde nummering van nieuw gestichte of in aanbouw zijnde huizen.

Bevolkingsregisters. Volgens art. 6 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (Staatsblad no. 140) worden na afloop der volkstelling en verificatie der daarbij verkregen opgaven de bevolkingsregisters met die opgaven in overeenstemming gebracht. Om bij dat werk zoo weinig mogelijk moeilijkheid en oponthoud te ondervinden is het van groot belang, dat de bevolkingsregisters tot op het tijdstip der volkstelling met de meest mogelijke nauwkeurigheid zijn bijgehouden. Met aandrang moeten de gemeentebesturen daarom, voor zooveel noodig, worden uitgenoodigd zich nu reeds toe te leggen op het aanvullen of verbeteren van gebrekkige of foutieve opgaven in hunne bevolkingsregisters. Men lette er op, dat in de bevolkingsregisters eene juiste opgave voorkome van de gezinnen en alle verdere bewoners van elk huis, en dat wijk, dorp, gehucht of buurtschap, straat en huisnummer nauwkeurig worden vermeld. Men verzuime niet de verbetering van het huisnummer, wanneer dat, bij de bovenbedoelde aanvulling of verbetering van de huisnummering in de gemeente, verandering ondergaat. De gemeentebesturen moeten ook in den loop van dit jaar de ingezetenen herhaaldelijk herinneren aan de bepalingen van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (Staatsblad no. 141), regelende de verplichting der ingezetenen tot het doen van aangifte voor de bevolkingsregisters, hetgeen eveneens de volledigheid der registers kan bevorderen.

Plaatselijke indeeling. De gemeentebesturen moeten voorloopige lijsten maken van het getal huizen en het vermoedelijk getal bewoners van elke afdeling, wijk, dorp, gehucht of buurtschap der gemeente.

Daarin wordt aangewezen de benaming, waaronder elke afdeling, wijk, dorp, gehucht of buurtschap kan worden aangeduid, welke huizen gerekend moeten worden tot eene kom te behooren of eene kom uit te maken en welke buiten de kom zijn gelegen.

Van alle dorpen, buurtschappen of gehuchten wordt de naam waaronder zij bekend staan, aangewezen.

Omtrent het begrip eener kom zie men de circulaire des Ministers van Binnenlandsche Zaken van 15 December 1859, no. 207, 8e afd. 1) Overeenkomstig die circulaire beschouwe men als kom de aaneengebouwde huizen, in dien ruimeren zin, dat zij in elkanders nabijheid staan en alleen van elkander gescheiden zijn door straten, grachten, pleinen of wandelingen, door tuinen of andere opene-, maar van heiningen, hagen, hekken enz. omringde plaatsen, die als aanhangsels der woningen kunnen beschouwd worden, of ook door magazijnen, werven of andere werkplaatsen of gebouwen; in tegenstelling van de huizen die verspreid, meer van elkander verwijderd, door heide, weiland, bouwland, bosch, boomgaarden enz. omringd zijn.

Deze onderscheiding is zeer wezenlijk, doch kan uit den aard der zaak niet met meetkundige strengheid worden aangewezen en zal steeds met zekere vrijheid moeten worden toegepast.

Zoo vormen enkele weinige huizen, al staan zij nabij elkander, maar verwijderd van andere huizen, nog geen kom; sommige huizen nabij eene kom, doch er min of meer van verwijderd, kunnen daarentegen gerekend worden nog tot die kom te behooren, terwijl andere meer afgelegene, als verspreide, buiten de kom gelegen huizen zijn aan te merken.

Eene gemeente, uit dorpen of gehuchten bestaande, kan meer dan één kom hebben.

Afschrift van de hier bedoelde staten betreffende de plaatselijke indeeling worde vóór 1 October e. k. aan UHEG. toegezonden.

Ook van de overige maatregelen volgens dit schrijven door de gemeentebesturen genomen, moeten zij UHEG. vóór 1 October e. k. verslag doen.

UHEG. gelieve aan de besturen van de gemeenten, waar aan het bovenstaande niet nauwkeurig uitvoering is gegeven, alsdan nog de noodige voorschriften betreffende de in dit schrijven behandelde punten te geven.

Ik heb de eer UHEG. te verzoeken eene aanschrijving overeenkomstig dit schrijven tot de gemeentebesturen in Uwe provincie te richten.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(get.) MACKAY.

1) De circulaire van 15 Dec. 1859, no. 207, 8te afd., aan de Commissarissen des Konings in de verschillende provinciën, luidde als volgt:

„Daar thans de bevolking van de kom eener gemeente zal moeten worden onderscheiden van de in de gemeente verspreide bevolking, zal het er op aankomen, zich van die kom een juist begrip te vormen. Na de „Rijkscommissie voor Statistiek daaromtrent te hebben geraadpleegd, heb ik de eer, in overeenstemming met „haar gevoelen, op de volgende beschouwingen Uwe aandacht te vestigen.

„Voor kom der gemeente zal men behooren te houden de aaneengebouwde huizen in dien ruimeren „zin, dat zij in elkanders nabijheid staan, en alleen van elkander gescheiden zijn: door straten, grachten, pleinen „of wandelingen; door tuinen of andere opene-, maar van heiningen, hagen, hekken enz. omringde plaatsen, „die als aanhangsels der woningen kunnen beschouwd worden; of ook door magazijnen, werven of andere werk- „plaatsen of gebouwen, in tegenstelling van de huizen die verspreid, meer van elkander verwijderd, door heide, „weiland, bouwland, bosch, boomgaarden enz. omringd zijn.

„De onderscheiding is zeer wezenlijk; doch kan uit den aard der zaak niet met meetkundige strengheid „worden aangewezen. Een zeer klein aantal huizen, al staan zij nabij elkander, maar verwijderd van alle de „overige, vormen nog geene kom; en enkele huizen nabij de kom, al zijn zij wat meer verwijderd, behoeven „nog niet als verspreide huizen beschouwd te worden. De onderscheiding zal steeds met zekere vrijheid moeten „worden toegepast.

„Eene gemeente kan uit meer dorpen of gehuchten bestaan, en dus ook meer kommen hebben.

„In vele gemeenten zal de kom nu en dan gedeelten der verspreide woningen tot zich trekken, slechts „in enkele zullen, door het verdwijnen van huizen of straten, enkele huizen zoo afgezonderd worden, dat zij „ophouden tot de kom te behooren.

„Ik heb de eer U te verzoeken, deze beschouwingen ten spoedigste aan de gemeentebesturen Uwer „provincie mede te deelen.”

De volkstelling werd daarop geregeld bij het Koninklijk besluit van 21 Augustus 1889 (Staatsblad no. 108), luidende als volgt:

(Staatsblad No. 108.) **BESLUIT** van den 21sten Augustus 1889, betreffende de zevende algemeene tienjaarlijksche volkstelling.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 10 Juli 1889, no. 11, afdeling Medische Politie V;

Gelet op art. 2 der wet van 22 April 1879 (Staatsblad no. 63);

Den Raad van State gehoord (advies van 13 Augustus 1889, no. 12);

Gezien het nader rapport van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 17 Augustus 1889, no. 23, afdeling Medische Politie V;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

Artikel 1.

De zevende algemeene tienjaarlijksche volkstelling heeft ten doel de aanwijzing van allen die te middernacht tusschen 31 December 1889 en 1 Januari 1890 hunne werkelijke woonplaats binnen *Nederland* hebben, onverschillig of zij op dat tijdstip in hunne woning al dan niet aanwezig zijn, alsmede van hen, die zonder werkelijke woonplaats binnen *Nederland* te hebben, op dat tijdstip aldaar aanwezig zijn, met vermelding ten aanzien van ieder:

- a. van familienaam en voornamen;
- b. van geslacht;
- c. of hij afzonderlijk leeft dan wel in een gezin, behoudens het bepaalde in art. 2 van Ons tegenwoordig besluit;
- d. zoo hij in een gezin leeft, of hij dan daarin is als hoofd, of (voor zooveel de vrouwen betreft) als echtgenoot, of als kind, of als inwonend bloed- of aanverwant, of als inwonend niet-verwant, of als kostganger of bestedeling, of als kostleerling, of in dienstbetrekking, behoudens het bepaalde in art. 2 van Ons tegenwoordig besluit;
- e. van dag, maand en jaar der geboorte;
- f. van gemeente en provincie of (voor hen die in eene Nederlandsche kolonie of buitenslands geboren zijn) van de plaats en het land der geboorte;
- g. tot welk land hij behoort, indien hij geen Nederlander is (nationaliteit);
- h. of hij is ongehuwd, of gehuwd, of weduwnaar (weduwe), of gescheiden van echt, of gescheiden van tafel en bed (burgerlijke staat);
- i. tot welk kerkgenootschap hij behoort;
- k. van ambt, beroep of bedrijf, overeenkomstig de bepalingen van art. 3 van Ons tegenwoordig besluit;
- l. van woonplaats;
- m. of hij in den nacht van 31 December 1889 op 1 Januari 1890 in zijne woning aanwezig was, of waar hij toen was, met dien verstande, dat zij die op het tijdstip der telling geen nachtverblijf hebben waar zij alsdan vertoeven, worden geacht op dat tijdstip te zijn, waar zij het eerstvolgend nachtverblijf hebben;
- n. van blindheid of doofstomheid indien een zoodanig gebrek aanwezig is, met vermelding of hij het voor blinden of doofstommen bestemde onderricht geniet of genoten heeft.

Artikel 2.

Ten aanzien van opgenomenen of verpleegden in gebouwen, gestichten en schepen, staande onder bestuur of toezicht van Rijkswegen en vermeld in art. 1 van Ons besluit van 27 Juli 1887 (Staatsblad no. 142) en in kloosters, inrichtingen van onderwijs, gestichten tot opvoeding, gestichten tot verzorging van den ouden dag, gestichten voor doofstommen

of blinden, armluizen of woningen der Maatschappij van Weldadigheid, worden de vragen, bedoeld in art. 1 sub. c en d van Ons tegenwoordig besluit beantwoord met vermelding van den aard der instelling en als hoedanig de persoon daarin is.

Artikel 3.

Ter zake van de vermelding van het ambt, beroep of bedrijf, bedoeld in art. 1 sub. k van Ons tegenwoordig besluit, wordt het volgende in acht genomen:

Indien een persoon meer dan één ambt, beroep of bedrijf uitoefent, wordt slechts dat vermeld waarbij die persoon het meeste belang heeft (hoofdberoep).

Zij die een ambt, beroep of bedrijf uitoefenen, worden onderscheiden in:

I. hen, die in dienst van den Staat, eene provincie, eene gemeente, een waterschap of een kerkgenootschap, een ambt of bediening bekleeden en niet behooren tot de personen, genoemd sub II;

II. hen, die in eenig vak van handel of nijverheid, kunst of wetenschap, werkzaam zijn, eenig beroep of eenig ambacht of handwerk uitoefenende.

Van de personen, bedoeld sub I, wordt alleen vermeld hun ambt of bediening met aanduiding van den titel, waaronder zij zijn aangesteld of in dienst genomen.

Van de personen, bedoeld sub II, wordt vermeld het vak van handel of nijverheid, kunst of wetenschap, waarin zij werkzaam zijn, het beroep of het ambacht of handwerk dat zij uitoefenen en voorts:

A. indien zij hoofd zijn van eene zaak, van eene inrichting, van een bedrijf of onderneming:

of zij dat zijn voor eigen rekening dan wel als bestuurder voor rekening van een ander; hoeveel personen onder hen werkzaam zijn; of zij krachtswerktuigen bezigen en zoo ja, van welke soort (wind- of watermolen, stoomtuig, gaskrachtmaschine, enz.);

B. indien zij in dienstbetrekking zijn:

in welke betrekking en in wiens dienst zij werkzaam zijn.

Artikel 4.

Voor de toepassing van dit besluit is de werkelijke woonplaats van ieder daar, waar hij die heeft volgens de voorschriften van Ons besluit van 27 Juli 1887 (Staatsblad no. 140), gewijzigd door dat van 12 Februari 1889 (Staatsblad no. 32).

Zij die op het tijdstip der volkstelling in *Nederland* vertoeven, zonder dat blijkt waar zij werkelijke woonplaats hebben, worden geacht werkelijke woonplaats te hebben in de gemeente waar zij verklaren thuis te behooren.

Artikel 5.

De personen, genoemd in art. 1 van Ons besluit van 27 Juli 1887 (Staatsblad no. 142), gewijzigd door dat van 12 Februari 1889 (Staatsblad no. 32), hebben werkelijke woonplaats in de gemeente, waarin het gebouw, gesticht of schip, tot welks bevolking zij behooren, gelegen is.

Personen die nachtverblijf hebben in zulk een gebouw, gesticht of schip, zonder te behooren tot hen, die in het afzonderlijk register, bedoeld in art. 1 van Ons eerstgenoemd besluit, moeten worden ingeschreven, worden als tijdelijk aldaar aanwezig beschouwd.

De werkelijke woonplaats van een krankzinnige, die het gesticht, waarin hij was opgenomen, met verlof heeft verlaten, blijft, zoolang hem geen ontslag is verleend, in het gesticht waarin hij was opgenomen.

Een veroordeelde die, overeenkomstig artikel 25 van het Wetboek van Strafrecht, hechtenis ondergaat in een gesticht, bestemd tot de uitvoering van gevangenisstraf, wordt geacht geen werkelijke woonplaats meer in dat gesticht te hebben.

Artikel 6.

Het houden der volkstelling is opgedragen aan de gemeentebesturen.

Artikel 7.

Uit 's Rijks kas wordt aan iedere gemeente, ter vergoeding van de kosten der volkstelling, zoodanig bedrag verstrekt als nader door Ons zal worden bepaald.

Artikel 8.

Tot het verkrijgen der in art. 1 van Ons tegenwoordig besluit bedoelde opgaven worden kaarten ingevuld.

Het model dier kaarten, die elk slechts voor een persoon zijn bestemd, wordt vastgesteld door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken.

Voorschriften omtrent de wijze van invulling dier kaarten worden gegeven op de kaarten zelve of op een stuk dat met die kaarten wordt aangeboden.

Artikel 9.

Ieder die op het tijdstip der telling of gedurende de bewerking van de uitkomsten der telling in Nederland aanwezig is, is verplicht alle opgaven in art. 1 van Ons tegenwoordig besluit bedeld, die door eenig gemeentebestuur verlangd worden omtrent hem zelve of de personen die gedurende dat tijdvak deel uitmaken van zijn gezin of bij hem aanwezig zijn, of die tot de bevolking behooren van of aanwezig zijn in een onder zijn bestuur staande instelling, gebouw, gesticht of schip, voor zooveel hij tot het doen der opgaven in staat is, te verstrekken.

Het hoofd van ieder gezin of de bestuurder van iedere instelling, gebouw, gesticht of schip, waar de in art. 8 van Ons tegenwoordig besluit bedoelde kaarten worden bezorgd, is verplicht voor de behoorlijke invulling zorg te dragen.

Artikel 10.

Schippers met of zonder huisgezin, op den dag der telling varende, leveren hunne ingevulde kaart of kaarten in op de plaats waar zij na het tijdstip der telling het eerst aankomen.

Aan schippers wordt bij het in ontvangst nemen der kaarten daarvoor een reçu afgegeven, dat zij tot en met den 10den Januari 1890 moeten vertoonen aan elken ambtenaar van het openbaar gezag die het hun afvraagt.

Artikel 11.

De werkzaamheden der gemeentebesturen en van Onze Commissarissen in de provinciën ten opzichte der volkstelling, worden geregeld door voorschriften door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken uit te vaardigen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en waarvan kennis zal worden gegeven aan den Raad van State.

HET Loo, den 21sten Augustus 1889.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

MACKAY.

Uitgegeven den vier en twintigsten Augustus 1889.

De Minister van Justitie,

RUIJS VAN BEERENBROEK.

Ter uitvoering van dit Koninklijk besluit strekte het volgend schrijven aan de Commissarissen des Konings in de onderscheidene provinciën.

N°. 24, Afd. M. P. V.

Vervolg op schrijven van 9 Juli 1889,

No. 15, afd. M. P. V.

betreffende 7^e Volkstelling.

'S-GRAVENHAGE, 6 September 1889.

Ik heb de eer UHedGstr. te doen toekomen tien exemplaren van het *Staatsblad* no. 108, waarin het Koninklijk besluit van 21 Augustus 1889 betreffende de zevende algemeene tienjaarlijksche volkstelling is opgenomen.

Krachtens art. 11 van dat besluit zijn door mij vastgesteld de hierevensgaande voorschriften tot regeling van de werkzaamheden der gemeentebesturen ten opzichte dier telling.

UHedGestr. gelieve de gemeentebesturen spoedig met die voorschriften in kennis te stellen, en toe te zien, dat in alle gemeenten Uwer provincie de volkstelling met zorg en met nauwgezette inachtneming der gegeven voorschriften worde voorbereid.

Voor de vergoeding aan de gemeenten van de kosten der volkstelling wordt een som uitgetrokken op het ontwerp der Staatsbegrooting voor 1890. Daarover stel ik mij voor U te rechter tijd te berichten. ¹⁾

Ik verzoek UHedGestr. mij vóór 15 October e. k. eene opgave te doen toekomen van het aantal modellen A—L, dat, naar Uwe schatting, voor Uwe provincie noodig zal zijn.

Voorschriften tot regeling Uwer verdere werkzaamheden ten opzichte der volkstelling zullen te bekwaamere tijd volgen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

Voor den Minister,

De Secretaris-Generaal,

(get.) HUBRECHT.

VOORSCHRIFTEN

tot regeling van de werkzaamheden der gemeentebesturen ten opzichte der

ZEVENDE ALGEMEENE TIENJAARLIJKSCHE VOLKSTELLING. ²⁾

§ 1. Opdracht aan de gemeentebesturen.

Het houden der volkstelling is bij artikel 6 van het Koninklijk besluit van 21 Augustus 1889 (*Staatsblad* no. 102) opgedragen aan de gemeentebesturen.

§ 2. Huisnummering; bevolkingsregisters; plaatselijke indeeling.

De gemeentebesturen geven in de eerste plaats uitvoering aan hetgeen hun door den Commissaris des Konings in hunne provincie is opgedragen overeenkomstig de aanschrijving van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 9 Juli 1889, no. 15, afdeling M. P. V.

Overeenkomstig die aanschrijving doen zij van de daarin bedoelde staten betreffende de plaatselijke indeeling hunner gemeente vóór 1 October 1889 afschrift toekomen aan den Commissaris des Konings, aan wien zij ook van de overige maatregelen, overeenkomstig die aanschrijving door hen genomen, vóór 1 October 1889 verslag doen.

§ 3. Materieel voor de volkstelling.

Het materieel, waarmede de volkstelling bewerkstelligd wordt, bestaat uit de formulieren, waarvan de modellen achter deze voorschriften zijn gevoegd, te weten:

Model A (wit), kaart voor een man;

Model B (bruin), kaart voor een vrouw;

Model C (groen), kaart voor een tijdelijk aanwezigen man;

Model D (rood), kaart voor eene tijdelijk aanwezige vrouw;

Model E, verzamelkaart voor het hoofd van een gezin;

¹⁾ Zie circulaire van 2 October 1889, no. 32, afd. M. P. V. hierna.

²⁾ Zie hierover nader de circulaire 9 November 1889, no. 89, afd. M. P. V. (hierachter.)

- Model F, verzamelkaart voor een afzonderlijk levend persoon; ¹⁾
 Model G, verzamelkaart voor bestuurders van gebouwen, gestichten of schepen, vermeld in art. 1 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (Staatsblad no. 142), of van instellingen of gestichten, bedoeld in het 4de en het 5de lid van art. 3 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (Staatsblad no. 140); ²⁾
 Model H, ontvangbewijs voor schippers;
 Model I, bijjet voor opgave van het aantal personen in gebouwen, gestichten of schepen, vermeld in art. 1 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (Staatsblad no. 142);
 Model K, register voor elken volksteller, bevattende tevens zijne instructie; ³⁾
 Model L, staat van huizen en schepen.

§ 4. Personeel voor de volkstelling.

De gemeentebesturen zorgen intijds, dat zij over het noodige personeel kunnen beschikken, om het werk der volkstelling en de contrôle en verificatie der ontvangen opgaven met spoed en met de vereischte nauwkeurigheid ten einde te brengen.

Zowel ambtenaren van de gemeentesecretarieën als personen daarbuiten staande kunnen daartoe werkzaam worden gesteld.

Aanbeveling verdient in elke gemeente één persoon aan te wijzen, die met de geheele leiding der werkzaamheden zal zijn belast. In sterk bevolkte of zeer uitgestrekte gemeenten behoort deze terzijde gestaan te worden door anderen, wier werkkring zich tot onderdeelen der gemeente of tot onderdeelen van het werk bepaalt, waartoe wijk- of buurtmeesters of bevolkingsagenten e. d., die met de bevolking hunner wijk of buurt goed bekend zijn, of ambtenaren aan de bevolkingsregisters werkzaam, vooral in aanmerking moeten komen.

Van het grootste gewicht is voorts eene goede keuze van tellers aan welke moet worden opgedragen het bezorgen en terughalen der telkaarten, het bijstaan van hen die voor de invulling der kaarten hulp of voorlichting noodig hebben en het inwinnen der vereischte inlichtingen tot herstel van abuzen.

Met de meeste zorg moeten daartoe personen gekozen worden, van wie men niet alleen plichtsbef en toewijding aan de zaak kan verwachten, maar die ook in staat zijn de voorschriften op hun werk betrekking hebbende, goed te kunnen lezen en begrijpen, en in het algemeen hunne taak zoo meester zijn, dat zij die vlug kunnen volbrengen. Zij behooren goed bekend te zijn met het gedeelte der gemeente waarover hunne werkkring zich uitstrekt, en met den aard der bevolking. Waar noodig, behooren zij zich de medewerking te kunnen verzekeren van personen die door hunne geschiktheid of het aanzien, waarin zij bij de bevolking staan, bevorderlijk kunnen zijn aan een geregelden gang ter telling.

Het getal tellers worde liefst zoo bepaald, dat geen hunner meer dan twee dagen aan het ophalen der kaarten behoeft te besteden en zijn onderzoek zich over niet meer dan ten hoogste duizend personen uitstrekke. Voor deelen der gemeente waar men vermoedt op bezwaren bij het invullen der kaarten te stuiten, zal men weldoen ver beneden het cijfer blijven.

Men wake er tegen, dat een teller, ter wille der belooning, meer werk op zich neme dan hij in den bepaalden tijd kan afdoen.

De werkkring van elken teller worde vooraf zoo geregeld, dat men zekerheid hebbe, dat geen woning of schip in de gemeente zal worden overgeslagen.

Voor het tellen der bemanning van vele schepen kan men afzonderlijke tellers aanstellen, bij voorkeur te nemen uit hen die met de scheepvaart in de gemeente het meest in aanraking komen, als personeel dienstdoende bij bruggen, sluisen of havens.

De gemeentebesturen zenden vóór 1 December 1889 aan den Commissaris des Konings in de provincie eene opgave van het personeel dat zij met de uitvoering der telling

¹⁾ Over de beteekenis van de uitdrukking „afzonderlijk levend persoon”, zie circ. van 9 Nov. 1889, no. 89, afd. M. P. V.

²⁾ Een gesticht voor lijders aan vallende ziekte is onder de „ziekenhuizen” te rangschikken (Brief van 15 Febr. 1890, no. 68 afd. M. P. V., aan den Commissaris des Konings in Noordholland.)

³⁾ Zie circ. van 10 Dec. 1889, no. 175, afd. M. P. V., en daarbij behoorend bijvoegsel tot de instructie der tellers.

hebben belast of nog denken te belasten, met mededeeling van hun werkkring en van hetgeen er gedaan is of nog zal worden gedaan, om eene richtige volbrenging van de taak der tellers te verzekeren. ¹⁾

§ 5. Bewerking van het materieel vóór den aanvang der volkstelling.

De gemeentebesturen zenden vóór 10 December 1889 aan elk der besturen van gebouwen, gestichten of schepen, van welker bevolking de afzonderlijke registers worden gehouden, bedoeld in het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (Staatsblad no. 142) een formulier model I, met verzoek dat ingevuld vóór 15 December d. a. v. terug te zenden.

In het begin van December (althans zoo mogelijk, *liefst niet vóór dien tijd*) vangen de gemeentebesturen aan, uit de bevolkingsregisters en uit de opgaven model I, de verzamelkaarten modellen E, F en G in te vullen.

In de daarvoor bestemde ruimte op de modellen E, F en G worden de namen van provincie en gemeente ingevuld. Hiervoor kan van een stempel worden gebruik gemaakt, mits de namen duidelijk leesbaar zijn. ²⁾

In den eerstvolgenden regel wordt ingevuld de naam van het hoofd van een gezin (model E) of van een afzonderlijk levend persoon (model F) of van een instelling of gesticht, bedoeld in het 4de en het 5de lid van art. 3 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (Staatsblad no. 140), die bekend is uit het gemeentelijk bevolkingsregister zelf, hetzij van een gebouw, gesticht of schip, waarvan eene opgave model F is ontvangen (model G).

Vervolgens wordt ingevuld in model E het aantal witte en bruine kaarten, dat daarbij behoort, in overeenstemming met het aantal mannelijke en vrouwelijke leden (met inbegrip van het hoofd van het gezin), waaruit het gezin volgens het bevolkingsregister bestaat; wordt op model F ingevuld of daarbij een witte of een bruine kaart behoort, al naar mate de persoon, voor wie de kaart bestemd is, een man of een vrouw is; wordt ingevuld op model G het aantal witte en bruine kaarten dat daarbij behoort, in overeenstemming met het aantal mannelijke en vrouwelijke personen die in de instelling werkelijke woonplaats hebben, mitsgaders ook het aantal groene en roode kaarten, dat volgens de opgaven model I noodig is voor de mannelijke en vrouwelijke tijdelijke aanwezigen.

Eindelijk worden onderaan deze modellen in het daarvoor bestemde vak, ingevuld de naam van wijk of afdeling, dorp, gehucht of buurtschap, straat of gracht, nummer van het huis, en, ter aanduiding of het huis binnen of buiten de kom der gemeente ligt, het woord «buiten» of «binnen» doorgehaald.

Nu worden de registers voor de tellers (model K) ter hand genomen.

Op de eerste bladzijde worden ingevuld namen van provincie en gemeente (desverkiezende met een duidelijk stempel), de naam van den teller voor wien het register bestemd is; en zoo duidelijk mogelijk volgt dan de omschrijving van het deel der gemeente, waarover des tellers werkkring zich uitstrekt. De woorden «in het hieronder omschreven deel der gemeente, te weten» worden doorgehaald, indien in de gemeente slechts één teller werkzaam is.

Op de volgende bladzijden worden vervolgens uit de modellen E, F, en G, die betrekking hebben op het deel der gemeente, dat den teller als werkkring is aangewezen, de kolommen 1, 2, 3, 5 en 6, en, voor zoover het met de opgaven model I mogelijk is, ook de kolommen 7 en 8 ingevuld. De regels moeten niet te dicht op elkaar worden geschreven, opdat de tellers later bij hun rondgang gelegenheid hebben daartusschen de onbewoonde en in aanbouw zijnde huizen of tijdelijk aanwezige schepen naar de volgorde in te schrijven (zie § 6). Het verdient aanbeveling bij de invulling der tellersregisters op de gemeentesecretarie reeds zooveel mogelijk ook de onbewoonde huizen op te nemen, met aanduiding hunner bestemming in kolom 9 op de wijze bedoeld in § 6.

De invulling der tellersregisters geschiedt (zooveel mogelijk) in de volgorde waarin de teller zijn rondgang door de gemeente zal doen. Tevens worden nu ook de modellen E, F en G in die volgorde gelegd, en *daarbij voorzien van een doorlopend nummer in*

¹⁾ Zie circulaire van 9 Nov. 1889, no. 89, afd. M. P. V., in sine.

²⁾ Zie over „gebruik van het gemeentestempel”, circ. van 9 Nov. 1889, no. 89, afd. M. P. V.

den rechterbovenhoek. Ditzelfde nummer wordt geplaatst in kolom 4 van het register van den teller. Het is geoorloofd bij de nummering van de verzamelkaarten voor elken teller met een willekeurig gekozen getal te beginnen. Men kan b. v. bij een teller met 1 aanvangen, bij een ander met 500, bij een derde met 1000 enz. *Mits maar gezorgd worde dat geen twee verzamelkaarten uit ééne gemeente hetzelfde nummer dragen.*

Ten slotte worden nu in de modellen E, F en G zooveel telkaarten (modellen A, B, C en D) ingevoegd, als volgens de aanteekening daarop noodig zijn, *nadat de telkaarten alle in den rechterbovenhoek met hetzelfde nummer zijn voorzien als de verzamelkaart waarbij ze behooren*, en daarop de namen van provincie en gemeente (desverkiezende met een duidelijk stempel) zijn ingevuld. ¹⁾

Dit laatste werk kan reeds door de tellers zelve zeer goed geschieden; maar ook bij de voorafgaande werkzaamheden zal het nuttig zijn de tellers reeds zooveel mogelijk mede te doen werken, opdat zij daardoor meer in de zaak te huis geraken.

De werkzaamheden, bedoeld in deze paragraaf moeten vóór 25 December zijn afgelopen. Zoodra zij afgelopen zijn, geeft het gemeentebestuur daarvan kennis aan den Commissaris des Konings in de provincie.

§ 6. Rondbrengen en ophalen der kaarten.

Tusschen 26 December en 1 Januari moeten de telkaarten worden bezorgd, met de daarbij behorende verzamelkaarten E, F en G. ²⁾

Voordat de tellers aan een huis de kaarten afgeven, overtuigen zij zich hoeveel witte, bruine, groene en roode kaarten er noodig zijn. Zij zorgen, dat zij noodig nu wijziging, dat met deze cijfers overeenkomt het aantal vermeld op de verzamelkaarten E, F en G en in hun register. Zij zorgen dat alle kaarten hetzelfde nummer dragen als de verzamelkaart waarbij zij behooren. Aldus worden de kaarten met de verzamelkaart afgegeven. ³⁾

De tellers moeten bij het rondbrengen voorzien zijn, niet alleen van een aantal ongenummerde witte, bruine, groene en roode kaarten, maar ook van oningevulde modellen E, F en G. om die te gebruiken voor personen of gezinnen die niet uit het bevolkingsregister zijn aangeteekend geworden.

De tellers zorgen dat geen bewoond huis of schip bij het rondbrengen worde overgeslagen, en evenmin bij het ophalen. Ook de onbewoonde of in aanbouw zijnde huizen en de tijdelijke aanwezige schepen worden in hun register aangeteekend. Voor zoover zulks niet reeds ter gemeente-secretarie is geschied, voegen de tellers ze alsnog bij het rondbrengen of ophalen der kaarten in hun register in, in de volgorde der huisnummers. Achter deze huizen of schepen plaatsen zij in kolom 9 de woorden: ledig woonhuis, woonhuis in aanbouw, kerk, school, schuur, pakhuis of een dergelijke korte aanduiding van de bestemming of voor tijdelijk aanwezige schepen de aanduiding daarvan.

Het is raadzaam de kaarten eerst zoo kort mogelijk vóór 1 Januari te doen rondbrengen ten einde te verhoeden, dat zij verloren gaan, en ze zoo spoedig mogelijk daarna te doen terughalen. Vóór 10 Januari moeten alle zijn teruggehaald. Spoed is vooral noodig bij de behandeling der kaarten, bestemd voor schippers, voor de bevolking der achterbuurten in groote gemeenten, en der kaarten, bestemd voor logementhouders, herbergiers of slaapsteehouders.

Het kan geraden zijn, om in gevallen waarin men voor het verloren gaan der kaarten heeft te vreezen, het uitreiken, doen invullen en terugnemen der kaarten gelijktijdig, onmiddellijk na 1 Januari, te doen plaats hebben.

Regel is, dat het invullen der kaarten zal geschieden door de hoofden der gezinnen zelf, of de alleen wonende personen of de besturen der instellingen of gestichten waarin

¹⁾ Zie over de telkaarten behorende bij de modellen G, de circ. van 9 Nov. 1889, no. 89, afd. M. P. V. (hierachter.)

²⁾ Zie over het brengen van telkaarten aan „huizen waar eene besmettelijke ziekte voorkomt”, circ. van 9 Nov. 1889, no. 89, afd. M. P. V.

³⁾ „Personen die in den nacht van 31 Dec. 1889 op 1 Januari 1890 in een fabriek aan het werk zijn, en personen die alsdan op wacht gesteld zijn, hebben op het tijdstip der telling geen nachtverblijf ter plaatse „waar zij vertoeven. Volgens art. 1, sub m, van het K. B. van 21 Aug. 1889 (Stbl. no. 108) worden zij dus „geacht op dat tijdstip te zijn waar zij het eerstvolgend nachtverblijf hebben, d. i. voor de fabrieksarbeiders in „hunne woning, voor de soldaten in hunne kazerne, enz. Voor dezen worden dus geene andere kaarten ingevuld dan witte (of bruine) in die woning of die kazerne, enz. Groene of roode kaarten worden voor hen niet „ingevuld.” (Brief van 27 Dec. 1889, no. 250, afd. M. P. V., aan den Commissaris des Konings in Zuidholland.)

verscheidene personen te zamen wonen of verblijven. De tellers zien toe, dat die personen dan ook de kaarten onderteekenen. ¹⁾ Voorafgaande invulling uit het bevolkingsregister mag niet voorkomen. ²⁾

Intusschen zullen verschillende personen tot de invulling niet in staat zijn. In die gevallen verliezen de tellers bij de invulling hun bijstand, of verrichten de invulling zelf met behulp van de opgaven die zij van de personen zelve of, is dit niet mogelijk door afwezigheid als anderszins, dan van hunne huisgenooten of van de naaste burens kunnen verkrijgen.

Bij het ophalen der kaarten moeten de tellers zooveel mogelijk nagaan of de kaarten goed en volledig zijn ingevuld ³⁾ en fouten verbeteren of doen verbeteren. Zij vergewissen zich weder bij het ophalen, waarbij zij weder van oningevulde kaarten zijn voorzien, dat genoeg kaarten zijn afgegeven, en geven zoo noodig alsnog kaarten ter onmiddellijke invulling af, en nummeren deze weder overeenkomstig de verzamelkaart; en wijzigen dienovereenkomstig de cijfers op de verzamelkaart en in hun register, die het aantal afgegeven kaarten aangeven. Deze laatste cijfers wijzigen zij ook indien blijkt dat te veel kaarten waren afgegeven.

De tellers zorgen dat met de kaarten ook de daarbij behorende verzamelkaart aan hen worde teruggegeven.

Ook bij het ophalen moeten zij er weder op letten dat geen woning, en in de woning geen gezin of afzonderlijk levend persoon worde overgeslagen en dat volledige en deugdelijke opgaven worden verstrekt vooral wat de woonplaats betreft, omtrent de tijdelijk aanwezigen en, wat de vermoedelijke verblijfsplaats betreft, omtrent de tijdelijk afwezigen. *maar in het bijzonder* ook, dat de vragen, betreffende het ambt, beroep of bedrijf goed, nauwkeurig en duidelijk zijn beantwoord. ⁴⁾

De laatste kolom in het register is bestemd voor aanmerkingen, bij het terughalen te maken. Ten blijke van eenvoudige terugontvangst, overeenkomstig de vorige kolommen, plaatsen zij een kruisje (+).

Aan schippers wordt bij het in ontvangst nemen hunner kaarten, daarvoor een reçu (model H) afgegeven, dat zij tot en met 10 Januari 1890 moeten vertoonen aan elken ambtenaar van het openbaar gezag die het hun afvraagt.

De tellers hebben te onderzoeken of de schippers die van 1 tot en met 10 Januari de gemeente doorvaren, in het bezit zijn van bedoeld reçu, en bij gebreke van dien te zorgen, dat alsnog een of meer kaarten, met een verzamelkaart, door of voor hen worden ingevuld, tenzij genoegzaam mocht blijken, dat het schip in den nacht van 31 December op 1 Januari buiten 's lands heeft vertoefd, of de bemanning zich op dat tijdstip niet op het schip heeft bevonden. ⁵⁾

Zoodra het terughalen der kaarten is afgelopen, geeft het gemeentebestuur daarvan kennis aan den Commissaris des Konings in de provincie.

§ 7. Contrôle en verificatie der kaarten en verdere bewerking.

Zoodra de kaarten zijn teruggehaald worden zij terstond nagezien en met den inhoud der bevolkingsregisters vergeleken (art. 6 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887, Staatsblad no. 140).

Daarbij wordt goed nagezien of het aantal kaarten in elke verzamelkaart overeenkomt met de opgave op de verzamelkaart, en fouten verbeterd. Tevens wordt op de verzamelkaarten achter de opgave van het aantal witte en bruine kaarten aangeteekend, hoeveel van de personen, wien deze kaarten betreffen, afwezig waren.

Onder het vergelijken van de telkaarten met den inhoud der bevolkingsregisters wordt bij het ontdekken van leemten, van abuizen of van verschillen tusschen den inhoud der kaarten en der registers onmiddellijk een onderzoek ingesteld, door zooveel mogelijk inlichting vragen aan den onderteekenaar van de kaart. Vooral moet men voorzichtig zijn met verandering te brengen in de indeeling der gezinnen en bepaaldelijk nagaan, waaraan het is toe te schrijven, dat het hoofd van een gezin niet is het hoofd, bij het gemeentebestuur uit het bevolkingsregister bekend.

¹⁾ Zie over „onderteekening der telkaarten”, circulaire van 10 Dec. 1889, no. 175, afd. M. P. V.

²⁾ Zie over „voorafgaande invulling der telkaarten”, circ. van 9 Nov. 1889, no. 89, afd. M. P. V.

³⁾ Zie, wat de vragen omtrent het „kerkgenootschap” betreft, circ. van 10 Dec. 1889, no. 175, afd. M. P. V.

⁴⁾ Zie circulaires van 9 Nov. 1889, no. 89, en van 10 Dec. 1889, no. 175, afd. M. P. V.

⁵⁾ Zie over „schipperskaarten”, nog circulaire van 10 Dec. 1889, no. 175, afd. M. P. V.

Blijkt de fout te schuilen in de kaarten dan wordt daarin en ook in de daarbij behorende verzamelkaart, met inkt de noodige verbetering aangebracht.

Blijkt het dat in eenige woning personen zich hebben gevestigd, die nog niet in het bevolkingsregister zijn ingeschreven, of dat personen, die er nog zijn ingeschreven hunne woning hebben verlaten, dan wordt de noodige verbetering in het register aangebracht. ¹⁾

Bij de tengevolge van deze verificatie in de bevolkingsregisters te verrichten in- en afschrijvingen wordt aangeteekend, dat zij hebben plaats gehad bij gelegenheid der zevende volkstelling.

In het bevolkingsregister behoeven niet te worden overgenomen de opgaven, die gevraagd zijn op de telkaarten, maar niet volgens art. 23 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (Staatsblad no. 140) in het bevolkingsregister behoeven.

Onder deze bewerking — of zoo spoedig mogelijk daarna — eischen nog eene bijzondere bewerking de telkaarten (groene en roode) betreffende de tijdelijk aanwezigen indien daarop als woonplaats is opgegeven:

- a. eene andere gemeente des Rijks of
- b. de gemeente zelve.

De groene en roode telkaarten betreffende tijdelijk aanwezigen als wier woonplaats eene plaats buiten's lands is aangegeven laat men liggen in de verzamelkaart waarbij zij behoeven.

De kaarten bedoeld sub a worden (en dit behoort zooveel mogelijk vóór 1 Februari 1890 te geschieden) verzonden aan de besturen van de gemeenten op de kaarten als woonplaats opgegeven. Over de wijze van verzending zal een nader voorschrift worden gegeven. ²⁾

Van alle deze kaarten die uit andere gemeenten zijn ingekomen, mitsgaders van de sub b bedoelde, waarop de daarin beschreven personen vermeld staan als in de gemeente te wonen, wordt onderzocht of die personen werkelijke woonplaats hebben in de gemeente, of zij op de kaarten hunner woning (witte of bruine) als tijdelijk afwezig vermeld staan, en of de plaats van hun tijdelijk verblijf daarop juist is opgegeven.

Ontdekte abuizen worden verbeterd. Bij accoordbevinding wordt op de witte of bruine kaart achter de opgave der verblijfplaats, en op de groene of roode kaart achter de opgave der werkelijke woonplaats (vraag no. 11) met zwarten inkt het woord «accoord» geschreven.

De groene en roode kaarten, ontvangen uit andere gemeenten, worden daarna (zoo mogelijk niet later dan 1 Maart 1890) aan de besturen dier gemeenten teruggezonden.

Bij niet-accoordbevinding van de groene en roode kaarten met de witte en bruine wordt zooveel mogelijk (eerst door het gemeentebestuur dat de kaarten verifieert, en daarna door het gemeentebestuur dat de kaarten als niet-accoord bevonden terug ontvangt) navraag gedaan en de opgaven na de verkregen inlichtingen verbeterd, waarbij zorg wordt gedragen dat ook, zoo noodig, dienovereenkomstig de opgaven op de bij de telkaarten behorende verzamelkaart worden veranderd. ³⁾

Hierbij wordt vooral goed nagezien of de opgave van tijdelijk afwezig op de verzamelkaart (zie alinea 2 van deze paragraaf) nauwkeurig is; waarbij ook gelet moet worden op de witte en bruine kaarten van hen die tijdelijk als buiten'slands zijnde zijn opgegeven, van wie dus wel witte of bruine maar geen groene of roode kaarten zijn ingekomen.

De groene en de roode kaarten betreffende personen van wie de werkelijke woonplaats niet is te vinden, worden in een afzonderlijk pak bewaard, dat na verloop der bewerking met de overige stukken aan den Commissaris des Konings wordt gezonden. ⁴⁾

¹⁾ Op dienstboden die vóór het tijdstip der volkstelling hunnen dienst verlieten, kan het 3de lid van art. 3 van het K. B. van 27 Juli 1887 (Stbl. no. 140) niet meer toegepast worden, zoodat op andere gronden dan hunne dienstbetrekking de vraag, waar zij werkelijke woonplaats hebben, moet beslist worden. Hebben zij de gemeente waar zij in dienstbetrekking waren, verlaten met de bedoeling daarheen niet weder te keeren, dan moeten zij ingeschreven worden in de gemeente waar zij zich sinds dien tijd gevestigd hebben. (Brief van 22 Febr. 1890, no. 66, afl. M. P. V., aan den Commissaris des Konings in Zuidholland.)

²⁾ Zie circulaire van 9 Nov. 1889, no. 89, afl. M. P. V.

³⁾ Zie circulaire van 9 Januari 1890, no. 34, afl. M. P. V., in fine.

⁴⁾ Voor dezen laatsten zin moet volgens circulaire van 9 November 1889, no. 89, afl. M. P. V. (zie hierachter) het volgende worden gelezen: „Op de groene en roode kaarten betreffende personen van wie de werkelijke woonplaats niet is te vinden, worden bij vraag 11 de woorden: „niet gevonden” geschreven. Na de hier voorgeschrevene bewerking blijven alle groene en roode kaarten liggen in de verzamelkaart waarbij zij behoeven.”

§ 8. Einde der bewerking.

Nadat de bewerking geheel is afgelopen en overeenstemming is verkregen tusschen den inhoud der telkaarten, dien der verzamelkaarten, en dien van het bevolkingsregister, worden de telkaarten, die alle moeten blijven liggen in de verzamelkaart waarbij zij behooren, verdeeld in pakken naar de wijken, afdelingen, dorpen, gehuchten of buurtschappen der gemeente. De pakken moeten zijn van handelbare grootte; uit de kaarten van één wijk, afdeling, dorp, gehucht of buurtschap mogen dus meer dan één pak gevormd worden. Op elk pak wordt de inhoud duidelijk vermeld, in het bijzonder wat betreft den naam der gemeente en van het deel der gemeente, waarop het betrekking heeft. Het aantal der ingesloten kaarten behoeft niet vermeld te worden.

Daarna worden al deze pakken, met dat, bedoeld aan het slot van § 7, gezonden aan den Commissaris des Konings in de provincie. ¹⁾

Daarbij wordt gevoegd een staat (model L) houdende opgaven van het aantal huizen en schepen in de onderscheidene wijken, afdelingen, dorpen, gehuchten en buurtschappen der gemeente; welke staat wordt opgemaakt uit de opgaven in de registers der tellers en door den burgemeester gewaarmerkt.

De toezending van al deze stukken aan den Commissaris des Konings geschiedt vóór 1 Mei 1890.

¹⁾ Zie circulaire van 9 Januari 1890, no. 34, afl. M. P. V.

Provincie:

Gemeente:

V R A G E N.	A N T W O O R D E N.
1. Familienaam en voornamen (voluit geschreven) van hem wien deze kaart betreft.	1.
2. Leeft hij afzonderlijk of in een gezin?	2.
3. Zoo hij in een gezin leeft, is hij dan daarin als hoofd? of als kind? of als inwonend bloed of aanverwant? of als inwonend niet-verwant? of als kostganger of bestedeling? of in dienstbetrekking?	3.
4. Dag, maand en jaar der geboorte.	4.
5. Waar is hij geboren? (Gemeente en provincie te vermelden. Is hij in eene Nederlandsche kolonie of buitenslands geboren, dan te vermelden de plaats en het land.)	5.
6. Tot welk land (nationaliteit) behoort hij? (Dit alleen te beantwoorden voor hem die geen Nederlander is.)	6.
7. Is hij ongehuwd? of gehuwd? of weduwnaar? of gescheiden van echt? of gescheiden van tafel en bed? (burgerlijke staat.)	7.
8. Tot welk kerkgenootschap behoort hij? (Zeer bepaald aanduiden; bijvoorbeeld: Nederduitsch Hervormd, Hersteld Lutherisch, Roomsch-Katholiek, Oud-Roomsch, Portugesch Israëlietisch, enz.)	8.
9. Indien hij een ambt of bediening bekleedt in dienst van den Staat, eene provincie, eene gemeente, een waterschap of een kerkgenootschap, zonder te behoeven tot de personen, bedoeld in vraag 10: Welk ambt bekleedt hij dan? (Vermelden den titel, waaronder hij is aangesteld of in dienst genomen.)	9.
10. Is hij werkzaam in eenig vak van handel of nijverheid, kunst of wetenschap, eenig beroep of eenig ambacht of handwerk uitoefenende, alsdan de volgende vragen te beantwoorden: a. In welk vak van handel of nijverheid, kunst of wetenschap is hij werkzaam? b. Welk beroep, of ambacht, of handwerk oefent hij uit? c. Is hij dat dan voor eigen rekening? of als bestuurder voor rekening van een ander? d. Hoeveel personen zijn onder hem werkzaam? e. Bezigt hij krachtswerktuigen? Zoo ja, van welke soort? (Bijvoorbeeld: wind- of watermolen, stoomtuig, gaskrachtmachine, enz.) f. Indien hij in dienstbetrekking is: f. In welke betrekking is hij dan werkzaam? g. In wiens dienst is hij werkzaam?	10 a. .... b. .... c. .... d. .... e. .... f. .... g. ....
11. a. Was hij in den nacht van 31 December 1889 op 1 Januari 1890 in zijne woning aanwezig? b. Zoo niet, waar was hij toen? (Nauwkeurig opgeven; met aanduiding van de gemeente en de woning waar, en den persoon bij wien hij vertoeft, of wel van de reden der tijdelijke aanwezigheid aldaar; bijvoorbeeld: als milicien in dienst te ... met vacantie bij ... to ... enz. Is hij in het buitenland, dan het land opgeven, of wel dat hij op zee is. Heeft hij op het tijdstip der telling geen nachtverblijf waar hij alsdan vertoeft, dan wordt hij geacht op dat tijdstip daár te zijn, waar hij het eerstvolgend nachtverblijf heeft.)	11. a. .... b. ....
12. Voor een blinde of doofstomme nog deze vragen te beantwoorden: a. Is hij blind? of doofstom? b. Geniet hij of heeft hij genoten het voor blinden of doofstommen bestemde onderricht?	12. a. .... b. ....

Indien een persoon meer dan één ambt, beroep of bedrijf uitoefent, wordt slechts dat vermeld waarbij hij het meeste belang heeft (woofberoep).

Overtrading van de voorschriften betreffende de volkstelling wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste veertien dagen of geldboete van ten hoogste honderd gulden.
Artikel 20 der wet van 15 April 1886 Staatsblad no. 64.)

Aldus beantwoord door mij
(Handteekening van hem of haar die de kaart heeft ingevuld of doen invullen.)

Provincie:

Gemeente:

Kaart voor een **VROUW**
(of meisje.)

VRAGEN.	ANTWOORDEN.
1. Familiennaam en voornamen (voluit geschreven) van haar wie deze kaart betreft.	1.
2. Leeft zij afzonderlijk of in een gezin?	2.
3. Zoo zij in een gezin leeft, is zij dan daarin als hoofd? of als echtgenoot? of als kind? of als inwonend bloed- of aanverwant? of als inwonend niet-verwant? of als kostgangerster of husedelinge? of in dienstbetrekking?	3.
4. Dag, maand en jaar der geboorte.	4.
5. Waar is zij geboren? (Gemeente en provincie te vermelden. Is zij in een Nederlandsche kolonie of buitenslands geboren, dan te vermelden de plaats en het land.)	5.
6. Tot welk land (nationaliteit) behoort zij? (Dit alleen te beantwoorden voor haar die geboorteland is.)	6.
7. Is zij ongehuwd? of gehuwd? of weduwe? of gescheiden van echt? of gescheiden van tafel en bed? (burgerlijke staat.)	7.
8. Tot welk kerkgenootschap behoort zij? (Zeer bepaald aanduiden; <i>bijvoorbeeld</i> : Nederdutch Hervormd, Hersteld Lutherisch, Roomsch-Katholiek, Oud-Roomsch, Portugeesch Israëlietisch, enz.)	8.
9. Indien zij een ambt of bediening bekleedt in dienst van den Staat, eene provincie, eene gemeente, een waterschap of een kerkgenootschap, zonder te behooren tot de personen bedoeld in vraag 10: Welk ambt bekleedt zij dan? (Vermelden den titel, waaronder zij is aangesteld of in dienst genomen.)	9.
10. Is zij werkzaam in eenig vak van handel of nijverheid, kunst of wetenschap, eenig beroep of eenig ambacht of handwerk uitoefnende, alsdan de volgende vragen te beantwoorden: a. In welk vak van handel of nijverheid, kunst of wetenschap is zij werkzaam? b. Welk beroep, of ambacht, of handwerk oefent zij uit? 1. Indien zij hoofd is van een zaak, van een inrichting, van een bedrijf of onderneming: c. Is zij dat dan voor eigen rekening? of als bestuurster voor rekening van een ander? d. Hoeveel personen zijn onder haar werkzaam? e. Bezigt zij krachtswerktuigen? Zoo ja, van welke soort? (<i>Bijvoorbeeld</i> : wind- of watermolen, stoomtuig, gaskrachtmachine, enz.) 2. Indien zij in dienstbetrekking is: f. In welke betrekking is zij dan werkzaam? g. In wiens dienst is zij werkzaam?	10. a. b. c. d. e. f. g.
11. a. Was zij in den nacht van 31 December 1889 op 1 Januari 1890 in hare woning aanwezig? b. Zoo niet, waar was zij toen? (Nauwkeurig opgeven, met aanduiding van de gemeente en de woning waar, en den persoon bij wien zij vertoeft, of wel van de reden der tijdelijke afwezigheid aldaar; <i>bijvoorbeeld</i> : verpleegd in het ziekenhuis te ... met vakantie bij ... enz. Is zij in het buitenland, dan het land opgeven, of wel dat zij op zee is. Heeft zij op het tijdstip der telling geen nachtverblijf waar zij althou vertoeft, dan wordt zij geacht op dat tijdstip daár te zijn, waar zij het eerstvolgend nachtverblijf heeft.)	11. a. b.
12. Voor een blinde of doofstomme nog deze vragen te beantwoorden: a. Is zij blind? of doofstom? b. Geniet zij of heeft zij genoten het voor blinden of doofstommen bestemde onderricht?	12. a. b.

Indien een persoon meer dan één ambt, beroep of bedrijf uitoefent, wordt slechts dat vermeld waarbij zij het meeste belang heeft (hoofdberoep.)

Overtrekking van de voorschriften betreffende de volkstelling wordt gestraft met boeten van ten hoogste vijftien gulden of geldboete van ten hoogste honderd gulden.
Artikel 20 der wet van 15 April 1886 (Staatblad no. 64.)

Aldus beantwoord door mij
(Handtekening van hem of haar die de kaart heeft ingevuld of doen invullen.)

Provincie: _____

Gemeente: _____

V R A G E N.	ANTWOORDEN.
1. Familiennaam en voornamen (voluit geschreven) van hem wien deze kaart betreft.	1. _____
2. Leeft hij afzonderlijk of in een gezin?	2. _____
3. Zoo hij in een gezin leeft, is hij dan daarin als hoofd? of als kind? of als inwonend bloed of aanverwant? of als inwonend niet-verwant? of als kostganger of bestedeling? of in dienstbetrekking?	3. _____
4. Dag, maand en jaar der geboorte.	4. _____
5. Waar is hij geboren? <small>(Gemeente en provincie te vermelden. Is hij in eene Nederlandsche kolonie of buitenslands geboren, dan te vermelden de plaats en het land.)</small>	5. _____
6. Tot welk land (nationaliteit) behoort hij? <small>(Dit alleen te beantwoorden voor hem die geen Nederlander is.)</small>	6. _____
7. Is hij ongehuwd? of gehuwd? of weduwnaar? of gescheiden van echt? of gescheiden van tafel en bed? (burgerlijke staat.)	7. _____
8. Tot welk kerkgenootschap behoort hij? <small>(Zeer bepaald aanduiden: bijvoorbeeld: Nederluisch Hervormd, Hersteld Lutherseh, Roomsch-Katholiek, Oud-Roomsch, Portugeesch Israëlietisch, enz.)</small>	8. _____
9. Indien hij een ambt of bediening bekleedt in dienst van den Staat, eene provincie, eene gemeente, een waterschap of een kerkgenootschap, zonder te behoren tot de personen, bedoeld in vraag 10: Welk ambt bekleedt hij dan? <small>(Vermelden den titel, waaronder hij is aangesteld of in dienst genomen.)</small>	9. _____
10. Is hij werkzaam in enig vak van handel of nijverheid, kunst of wetenschap, enig beroep of eeneig ambacht of handwerk uitoefenende, alsdan de volgende vragen te beantwoorden: a. In welk vak van handel of nijverheid, kunst of wetenschap is hij werkzaam? b. Welk beroep, of ambacht, of handwerk oefent hij uit? 1. Indien hij hoofd is van eene zaak, van eene inrichting, van een bedrijf of onderneming: c. Is hij dat dan voor eigen rekening? of als bestuurder voor rekening van een ander? d. Hoeveel personen zijn onder hem werkzaam? e. Bezigt hij krachtswerktuigen? Zoo ja, van welke soort? <small>(Bijvoorbeeld: wind- of watermolen, stoomtuig, gaskracht-machene, enz.)</small> II. Indien hij in dienstbetrekking is: f. In welke betrekking is hij dan werkzaam? g. In wiens dienst is hij werkzaam?	10. _____ a. _____ b. _____ 1. _____ c. _____ d. _____ e. _____ f. _____ g. _____
11. Waar is zijne werkelijke woonplaats? <small>(Zoo nauwkeurig mogelijk opgeven: provincie, gemeente ten waarvan dorp, dluucht of buurtschap, straat of gracht, huisnummer, en, is hij geen hoofd van een gezin, dan naam van hem bij wien hij woont. Te de werkelijke woonplaats in het buitenland, dan plaats en land te vermelden.)</small>	11. _____
12. Voor een blinde of doofstomme nog deze vragen te beantwoorden: a. Is hij blind? of doofstom? b. Geniet hij of heeft hij genoten het voor blinden of doofstommen bestemde onderricht?	12. _____ a. _____ b. _____

Indien een persoon meer dan één ambt, beroep of bedrijf uitoefent, wordt slechts dat vermeld waarbij hij het meeste belang heeft (loodberoep.)

Overtreding van de voorschriften betreffende de volkstelling wordt gestraft met boetes van ten hoogste veertiendegen of geboorte van ten hoogste honderd gulden.
Artikel 20 der wet van 15 April 1886 Staatsblad no. 61.

Aldus beantwoord door mij
(Handteekening van hem of haar die de kaart heeft ingevuld of doen invullen.)

Provincie:

Gemeente:

V R A G E N.	A N T W O O R D E N.
1. Familienaam en voornamen (voluit geschreven) van haar wie deze kaart betreft.	1.
2. Leeft zij afzonderlijk of in een gezin?	2.
3. Zoo zij in een gezin leeft, is zij dan daarin als hoofd? of als echtgenoot? of als kind? of als inwonend bloed- of aanverwante? of als inwonend niet-verwante? of als kostgangerster of bestedeling? of in dienstbetrekking?	3.
4. Dag, maand en jaar der geboorte.	4.
5. Waar is zij geboren? (Gemeente en provincie te vermelden. Is zij in eene Nederlandsche kolonie of buitenlands geboren, dan te vermelden de plaats en het land.)	5.
6. Tot welk land (nationaliteit) behoort zij? (Dit alleen te beantwoorden voor haar die geen Nederlandsche is.)	6.
7. Is zij ongehuwd? of gehuwd? of weduwe? of gescheiden van echt? of gescheiden van tafel en bed? (burgerlijke staat.)	7.
8. Tot welk kerkgenootschap behoort zij? (Zeer bepaald aanduiden; <i>bijvoorbeeld</i> : Nederduitsch Hervormd, Hersteld Lutherisch, Rooms-katholiek, Oud-Roomsch, Portugeesch Israëlietisch, enz.)	8.
9. Indien zij een ambt of bediening bekleedt in dienst van den Staat, eene provincie, eene gemeente, een waterschap of een kerkgenootschap, zonder te behoren tot de personen bedoeld in vraag 10: Welk ambt bekleedt zij dan? (Vermelden den titel, waaronder zij is aangesteld of in dienst genomen.)	9.
10. Is zij werkzaam in eenig vak van handel of nijverheid, kunst of wetenschap, eenig beroep of eenig ambacht of handwerk uitoefenende, alsdan de volgende vragen te beantwoorden: a. In welk vak van handel of nijverheid, kunst of wetenschap is zij werkzaam? b. Welk beroep, of ambacht, of handwerk oefent zij uit? I. Indien zij hoofd is van eene zaak, van eene inrichting, van een bedrijf of onderneming: c. Is zij dat dan voor eigen rekening? of als bestuurster voor rekening van een ander? d. Hoeveel personen zijn onder haar werkzaam? e. Bezigt zij krachtwerktuigen? Zoo ja, van welke soort? (<i>Bijvoorbeeld</i> : wind- of watermolen, stoomtuig, gasmrecht-machinerie, enz.) II. Indien zij in dienstbetrekking is: f. In welke betrekking is zij dan werkzaam? g. In wiens dienst is zij werkzaam?	10. a. b. c. d. e. f. g.
11. Waar is hare werkelijke woonplaats? (Zoo nauwkeurig mogelijk opgeven: provincie, gemeente en daarvan dorp, gehucht of huurtschap, straat of gracht, huisnummer, en, is zij geen hoofd van een gezin, den naam van hem bij wien zij inwoont. Is de werkelijke woonplaats in het buitenland, dan plaats en land te vermelden.)	11.
12. Voor eene blinde of doofstomme nog deze vragen te beantwoorden: a. Is zij blind? of doofstom? b. Geniet zij of heeft zij genoten het voor blinden of doofstommen bestemde onderricht?	12. a. b.

Indien eene persoon meer dan één ambt, beroep of bedrijf uitoefent, wordt slechts dat vermeld waarbij zij het meeste belang heeft (hoofdberoep.)

Overtreding van de voorschriften betreffende de volkstelling wordt gestraft met boete van ten hoogste voor tien dagen of geboete van ten hoogste honderd gulden.
Artikel 20 der wet van 15 April 1886 Staatsblad no. 61.

Aldus beantwoord door mij
(Handteekening van hem of haar die de kaart heeft ingevuld of doen invullen.)

7DE VOLKSTELLING.

(Wet van 22 April 1870, Staatsblad n°. 63).
(Koninklijk besluit van 21 Augustus 1880, Staatsblad n°. 108).

N^o .....

MODEL E.

Provincie: .....

Gemeente: .....

**Hoofden van
gezinnen.**

moet voor zich zelf en voor elk die in $\frac{\text{zijn}}{\text{haar}}$ gezin leeft — onverschillig of zij op het tijdstip der volkstelling in de woning aanwezig of tijdelijk afwezig zijn — eene kaart invullen, en wel:

voor elk *mannelijk* persoon, eene *witte* kaart;

voor elke *vrouwelijke* persoon, eene *bruine* kaart;

en bovendien eene kaart voor elk die *tijdelijk aanwezig* is in $\frac{\text{zijne}}{\text{hare}}$ woning (huis of schip), en wel:

voor elken *mannelijken* tijdelijk aanwezige, eene *groene* kaart;

voor elke *vrouwelijke* tijdelijk aanwezige, eene *roode* kaart.

Aantal der tijdelijk afwezigen.	Hierbij behooren:	
	..... witte kaarten.	<p>De kaarten moeten worden ingevuld overeenkomstig den toestand te middernacht tusschen 31 December 1889 en 1 Januari 1890.</p> <p>De kaarten worden dadelijk na Nieuwjaar door een volksteller teruggehaald. Deze omslag moet daarbij ook teruggegeven worden.</p> <p>Ieder die verkeerde of niet genoeg kaarten ontvangen heeft, moet dat zeggen aan den volksteller op het oogenblik, dat deze de kaarten terughaal.</p>
	..... bruine kaarten.	
	..... groene kaarten.	
	..... roode kaarten.	

Wijk of afdeling	Nummer van het huis .....
Dorp, gehucht of buurtschap	(of naam van het schip.)
Straat of gracht	Binnen de kom. Buiten

Aan de ommezijde van dit stuk worden voorschriften en inlichtingen gegeven omtrent de invulling der kaarten.

Voorschriften en inlichtingen omtrent de invulling der kaarten.

§ 1. Doel der volkstelling.

- a. De zevende algemeene tienjaarlijksche volkstelling heeft ten doel de aanwijzing van allen die te middernacht tusschen 31 December 1889 en 1 Januari 1890 hunne werkelijke woonplaats binnen Nederland hebben.
Deze allen worden aangewezen, onverschillig of zij op genoemd tijdstip in hunne woning al dan niet aanwezig zijn.
- b. Ook worden aangewezen zij die, zonder werkelijke woonplaats binnen Nederland te hebben, op genoemd tijdstip aldaar aanwezig zijn.
- c. *Personen, die nog op 31 December 1889 zijn overleden en kinderen die eerst op 1 Januari 1890 zijn geboren worden dus niet in de volkstelling begrepen.*

§ 2. Algemeene Verplichtingen.

- a. Omtrent al de in § 1, a en b, bedoelde personen moeten de opgaven verstrekt worden die op de hierbij gevoegde kaarten gevraagd worden.
- b. Ieder die op het tijdstip der telling, of gedurende de bewerking van de uitkomsten der telling, in Nederland aanwezig is, is verplicht die opgaven, voor zoover hij daartoe in staat is, aan het gemeentebestuur te verstrekken:
omtrent hem zelve;
omtrent de personen die gedurende dat tijdvak deel uitmaken van zijn gezin;
omtrent de personen die gedurende dat tijdvak bij hem aanwezig zijn;
omtrent de personen die tot de bevolking behooren van of aanwezig zijn in een onder zijn bestuur staande instelling, gebouw, gesticht of schip.
- c. Het hoofd van ieder gezin of de bestuurder van iedere instelling, gebouw, gesticht of schip, waar de kaarten worden bezorgd, is verplicht voor de behoorlijke invulling zorg te dragen.
Overtreding van de voorschriften betreffende de volkstelling wordt krachtens artikel 20 der wet van 15 April 1886 (Staatsblad n°. 64) gestraft met hechtenis van ten hoogste veertien dagen of geldboete van ten hoogste honderd gulden.

§ 3. Waar men geteld wordt.

- a. In elke gemeente worden geteld zij die *werkelijke woonplaats* hebben in een huis dier gemeente of in een vaartuig dat aldaar is gestationneerd.
Door of voor ieder wordt aan zijne woning (huis of vaartuig) eene witte kaart (voor mannen) of eene bruine kaart (voor vrouwen) ingevuld.
- b. *Bovendien* wordt door of voor ieder, aan de woning (huis of vaartuig) waar hij *tijdelijk aanwezig* is — hetzij die woning ligt in dezelfde of in eene andere gemeente, — eene groene kaart (voor mannen) of eene roode kaart (voor vrouwen) ingevuld.
- c. *Schippers* met of zonder huisgezin, op den dag der telling varende, leveren hunne ingevulde kaart of kaarten in op de plaats waar zij na het tijdstip der telling het eerst aankomen.
Aan schippers wordt bij het in ontvangst nemen der kaarten daarvoor een reçu afgegeven, dat zij tot en met den 10den Januari 1890 moeten vertoonen aan elken ambtenaar van het openbaar gezag die het hun afvraagt.

§ 4. Personen omtrent wier werkelijke woonplaats twijfel kan bestaan.

- a. Personen die, hoewel niet duurzaam, het grootste gedeelte van het jaar in eene gemeente verblijf houden, hebben in die gemeente werkelijke woonplaats.
- b. Personen die gewoon zijn gedurende het jaar in geen bepaalde gemeente duurzaam, noch het grootste gedeelte van het jaar, verblijf te houden, maar in twee of meer gemeenten voor onbepaalde tijd te verblijven, hebben werkelijke woonplaats in de gemeente waar zij ambts-halve verplicht zijn hun verblijf te houden of krachtens bijzondere wetten verplichtingen hebben

te vervullen. Zoo geen verplichtingen van dien aard bestaan, hebben zij werkelijke woonplaats in de gemeente waar zij hun hoofdberoep uitoefenen, waar hun hoofdverblijf of de zetel van hun fortuin gevestigd is of zij het hoogst, in de personeele belasting zijn aangeslagen.

- c. Personen die een reizend beroep uitoefenen, hebben werkelijke woonplaats in die gemeente, waar zij geacht worden thuis te zijn.
- d. *Zij die op het tijdstip der volkstelling in Nederland vertoeven, zonder dat blijkt waar zij werkelijke woonplaats hebben, worden geacht werkelijke woonplaats te hebben in de gemeente waar zij verklaren thuis te behooren.*
- e. De onder a, b, c en d vermelde personen vullen dus hunne witte of bruine kaarten in, daár waar zij, volgens het bovenstaande, werkelijke woonplaats hebben.

§ 5. Diensboden.

De werkelijke woonplaats van dienboden is de woning waar zij gedurende hunne dienstbetrekking nachtverblijf hebben.

Voor inwonende dienboden, ook noodhulpen, wordt dus door het hoofd van het gezin eene witte of bruine kaart ingevuld. (Daarbij niet te verzuimen, onder vraag 10 op de kaart, nauwkeurig te vermelden in welke dienstbetrekking zij werkzaam zijn.)

§ 6. Inrichtingen van onderwijs.

- a. De werkelijke woonplaats van hen, die eene inrichting van onderwijs bezoeken, is de woning waar zij gedurende hun bezoek dier inrichting gehuisvest zijn, alwaar dus eene witte of bruine kaart voor hen wordt ingevuld.
- b. *Studenten, cadetten, adelborsten, kostleerlingen en dergelijken, met vacantie in het huis hunner ouders of voogden of elders vertoevende, worden daar dus als tijdelijk aanwezig aangemerkt, zoodat daar voor hen eene groene of roode kaart moet worden ingevuld.*
Aan de woning waar zij gedurende hun bezoek van de inrichting van onderwijs gehuisvest zijn, wordt eene witte of bruine kaart voor hen ingevuld.
Die zulke jongelieden huisvesten, zorgen dus voor de invulling van de voor dezen bestemde witte of bruine kaart.
- c. De werkelijke woonplaats van personen, dienstdoende in inrichtingen van onderwijs, is de woning waar zij nachtverblijf hebben.

§ 7. Kloosters; gestichten tot opvoeding; gestichten tot verzorging voor den ouden dag; gestichten voor doofstommen of blinden; armhuizen; woningen der Maatschappij van Weldadigheid.

De werkelijke woonplaats van personen, dienstdoende of opgenomen in deze inrichtingen, is de woning waar zij nachtverblijf hebben.

§ 8. Ziekenhuizen.

- a. Zij die worden verpleegd in een ziekenhuis, worden aldaar als *tijdelijk aanwezig* beschouwd; hunne werkelijke woonplaats is de woning waar zij thuis behooren. Aan het ziekenhuis wordt dus voor hen eene groene of roode kaart, aan hunne woning eene witte of bruine kaart ingevuld.
- b. De werkelijke woonplaats van personen, dienstdoende in ziekenhuizen, is de woning waar zij nachtverblijf hebben.

§ 9. Militairen.

- a. Zij die bij de zee- of landmacht als *vrijwilliger* in dienst zijn of voor den dienst worden opgeleid, en in een gebouw of schip tot militair einde in gebruik, nachtverblijf hebben, hebben werkelijke woonplaats in dat gebouw of schip.
Aan dat gebouw of schip wordt dus eene witte kaart voor hen ingevuld.
- b. Zijn zij met verlof of om andere redenen op het tijdstip der volkstelling tijdelijk afwezig, dan wordt *bovendien* eene groene kaart voor hen ingevuld op de plaats waar zij dan vertoeven.
- c. *Miliciens worden in hun garnizoen als tijdelijk aanwezig beschouwd.*
In het gebouw of schip waar zij nachtverblijf hebben wordt dus eene groene kaart voor hen ingevuld.
Hunne werkelijke woonplaats is de woning waar zij thuis behooren.
Aan hunne woning wordt dus door het hoofd van het gezin eene witte kaart voor hen ingevuld.

§ 10. Invaliden.

Invaliden opgenomen in een invalidenhuis, hebben aldaar werkelijke woonplaats, zoodat aldaar eene witte kaart voor hen wordt ingevuld.

§ 11. Krankzinnigen.

- a. Krankzinnigen opgenomen in een krankzinnigengesticht, hebben aldaar werkelijke woonplaats. Zij behouden hunne werkelijke woonplaats aldaar, ook wanneer zij het gesticht met verlof hebben verlaten, zoolang hun geen ontslag is verleend. Aan het gesticht wordt dus voor hen eene witte of bruine kaart ingevuld.
- b. Aan de woning waar een krankzinnige, die een gesticht met verlof heeft verlaten zonder daaruit ontslagen te zijn, op het tijdstip der volkstelling aanwezig is, wordt voor hem eene groene of roode kaart ingevuld.

§ 12. Gevangenen.

- a. Personen, opgenomen in de bijzondere strafgevangenissen voor mannen te Leeuwarden en te 's Hertogenbosch, voor vrouwen te Gorinchem en te Eindhoven, voor jongens te 's Hertogenbosch, voor meisjes te Montfoort en in de militaire en burgerlijke strafgevangenis nabij Leiden, alsmede de personen die gevangenisstraf, hechtenis of detentie van één jaar of langer in de gewone strafgevangenissen, huizen van bewaring of van provoost ondergaan, hebben in die gebouwen werkelijke woonplaats, zoodat aldaar voor hen eene witte of bruine kaart wordt ingevuld.
- b. Een tot gevangenisstraf veroordeelde, die voorwaardelijk in vrijheid is gesteld, heeft werkelijke woonplaats daár waar hij verblijfplaats heeft. Aldaar wordt dus voor hen eene witte of bruine kaart ingevuld.
- c. De personen die in passantenhuizen of voor minder dan een jaar in de gewone strafgevangenissen, huizen van bewaring of van provoost zijn opgenomen, worden aldaar als tijdelijk aanwezig aangemerkt. Dan wordt dus voor hen aldaar eene groene of roode kaart ingevuld, *terwijl alsdan aan de woning waar zij thuis behooren, eene witte of bruine kaart moet worden ingevuld.*
- d. Een veroordeelde die hechtenis ondergaat in een gesticht, bestemd tot de uitvoering van gevangenisstraf, heeft geen werkelijke woonplaats meer in dat gesticht. Aan het gesticht wordt dus eene groene of roode; aan de woning waar hij thuis behoort, eene witte of bruine kaart ingevuld.
- e. Personen, opgenomen in de Rijkswerkinrichtingen voor mannen te Veenhuizen II, te Veenhuizen III, te Ommerschans en te Hoorn, voor vrouwen te Veenhuizen I, en in de Rijksovoedingsgestichten voor jongens te Alkmaaren aan den Kruisberg bij Doetinchem, voor meisjes te Montfoort, hebben in die gebouwen werkelijke woonplaats. Aldaar wordt dus voor hen eene witte of bruine kaart ingevuld.

§ 13. Dienstpersoneel en overige personen in gebouwen of schepen, tot militaire einde in gebruik; in invalidenhuis; in krankzinnigengestichten; in strafgevangenissen; in huizen van bewaring; in passantenhuizen; in huizen van provoost; in Rijkswerkinrichtingen; in Rijksovoedingsgestichten.

- a. De personen die nachtverblijf hebben in deze gebouwen, gestichten of schepen, voor zooverre zij belast zijn met bestuur, beheer, onderwijs, verzorging, bewaking of bediening van de daarin opgenomen personen, of van de gebouwen, gestichten of schepen of de daarin gevestigde inrichtingen, hebben aldaar hunne werkelijke woonplaats.
- b. De overige personen, die nachtverblijf hebben in deze gebouwen, gestichten of schepen, voor zooverre zij behooren tot de huishouding van een der daarin gevestigde personen, hebben aldaar hunne werkelijke woonplaats. Voor al deze personen (genoemd onder a en b) wordt dus aldaar eene witte of bruine kaart ingevuld.
- c. Voor alle andere personen, die niet zijn genoemd onder a of b en tijdelijk in het gebouw, gesticht of schip aanwezig zijn op het tijdstip der volkstelling, wordt eene groene of roode kaart ingevuld, en aan de woning waar zij thuis behooren eene witte of bruine kaart.

7DE VOLKSTELLING.

(Wet van 22 April 1879, Staatsblad n°. 63).
(Koninklijk besluit van 21 Augustus 1889, Staatsblad n°. 108).

N^o

MODEL F.

Provincie:

Afzonderlijk levende personen.

Gemeente:

moet voor zich zelf en voor elk die *tijdelijk* bij $\frac{\text{hem}}{\text{haar}}$ aanwezig is, eene kaart invullen, en wel:

voor zich zelf, eene witte kaart (voor een man)

of eene bruine kaart (voor eene vrouw);

voor elken *mannelijken* tijdelijk aanwezige, eene groene kaart;

voor elke *vrouwelijke* tijdelijk aanwezige, eene roode kaart.

(Is de bovengenoemde persoon op het tijdstip der volkstelling *afwezig*, dan worden de kaart of kaarten ingevuld door hem, die het hoofd is van het huis, waarin die persoon woont.)

Tijdelijk afwezig?	Hierbij behooren: éene $\frac{\text{witte}}{\text{bruine}}$ kaart. . . . . . groene kaarten. . . . . . roode kaarten.	De kaarten moeten worden ingevuld overeenkomstig den toestand te middernacht tusschen 31 December 1889 en 1 Januari 1890. De kaarten worden dadelijk na Nieuwjaar door een volksteller teruggehaald. Deze omslag moet daarbij ook teruggegeven worden. Ieder die verkeerde of niet genoeg kaarten ontvangen heeft, moet dat zeggen aan den volksteller op het oogenblik, dat deze de kaarten terughaaft.
Wijk of afdeeling		Nummer van het huis .....
		(of naam van het schip.)
Dorp, gehucht of buurtschap		
Straat of gracht		Binnen de kom. Buiten

Aan de ommezijde van dit stuk worden voorschriften en inlichtingen gegeven omtrent de invulling der kaarten.

Voorschriften en inlichtingen omtrent de invulling der kaarten.

§ 1. Doel der volkstelling.

- a. De zevende algemeene tienjaarlijksche volkstelling heeft ten doel de aanwijzing van allen die te middernacht tusschen 31 December 1889 en 1 Januari 1890 hunne werkelijke woonplaats binnen Nederland hebben.
Deze allen worden aangewezen, onverschillig of zij op genoemd tijdstip in hunne woning al dan niet aanwezig zijn.
- b. Ook worden aangewezen zij die, zonder werkelijke woonplaats binnen Nederland te hebben, op genoemd tijdstip aldaar aanwezig zijn.
- c. *Personen, die nog op 31 December 1889 zijn overleden en kinderen die eerst op 1 Januari 1890 zijn geboren worden dus niet in de volkstelling begrepen.*

§ 2. Algemeene Verplichtingen.

- a. Omtrent al de in § 1, a en b, bedoelde personen moeten de opgaven verstrekt worden die op de hierbij gevoegde kaarten gevraagd worden.
- b. Ieder die op het tijdstip der telling, of gedurende de bewerking van de uitkomsten der telling, in Nederland aanwezig is, is verplicht die opgaven, voor zoover hij daartoe in staat is, aan het gemeentebestuur te verstrekken:
omtrent hem zelve;
omtrent de personen die gedurende dat tijdvak deel uitmaken van zijn gezin;
omtrent de personen die gedurende dat tijdvak bij hem aanwezig zijn;
omtrent de personen die tot de bevolking behooren van of aanwezig zijn in een onder zijn bestuur staande instelling, gebouw, gesticht of schip.
- c. Het hoofd van ieder gezin of de bestuurder van iedere instelling, gebouw, gesticht of schip, waar de kaarten worden bezorgd, is verplicht voor de behoorlijke invulling zorg te dragen.
Overtreding van de voorschriften betreffende de volkstelling wordt krachtens artikel 20 der wet van 15 April 1886 (Staatsblad n°. 64) gestraft met hechtenis van ten hoogste veertien dagen of geldboete van ten hoogste honderd gulden.

§ 3. Waar men geteld wordt.

- a. In elke gemeente worden geteld zij die *werkelijke woonplaats* hebben in een huis der gemeente of in een vaartuig dat aldaar is gesfationneerd.
Door of voor ieder wordt aan zijne woning (huis of vaartuig) eene witte kaart (voor mannen) of eene bruine kaart (voor vrouwen) ingevuld.
- b. *Bovendien* wordt door of voor ieder, aan de woning (huis of vaartuig) waar hij *tijdelijk aanwezig* is — hetzij die woning ligt in dezelfde of in eene andere gemeente, — eene groene kaart (voor mannen) of eene roode kaart (voor vrouwen) ingevuld.
- c. *Schippers* met of zonder huisgezin, op den dag der telling varende, leveren hunne ingevulde kaart of kaarten in op de plaats waar zij na het tijdstip der telling het eerst aankomen.
Aan schippers wordt bij het in ontvangst nemen der kaarten daarvoor een reçu afgegeven, dat zij tot en met den 10den Januari 1890 moeten vertoonen aan elken ambtenaar van het openbaar gezag die het hun afvraagt.

§ 4. Personen omtrent wier werkelijke woonplaats twijfel kan bestaan.

- a. Personen die, hoewel niet duurzaam, het grootste gedeelte van het jaar in eene gemeente verblijf houden, hebben in die gemeente werkelijke woonplaats.
- b. Personen die gewoon zijn gedurende het jaar in geen bepaalde gemeente duurzaam, noch het grootste gedeelte van het jaar, verblijf te houden, maar in twee of meer gemeenten voor onbepaalde tijd te verblijven, hebben werkelijke woonplaats in de gemeente waar zij ambts-halve verplicht zijn hun verblijf te houden of krachtens bijzondere wetten verplichtingen hebben

te vervullen. Zoo geen verplichtingen van dien aard bestaan, hebben zij werkelijke woonplaats in de gemeente waar zij hun hoofdberoep uitoefenen, waar hun hoofdverblijf of de zetel van hun fortuin gevestigd is of zij het hoogst in de personeele belasting zijn aangeslagen.

- c. Personen die een reizend beroep uitoefenen, hebben werkelijke woonplaats in die gemeente, waar zij geacht worden thuis te zijn.
- d. *Zij die op het tijdstip der volkstelling in Nederland vertoeven; zonder dat blijkt waar zij werkelijke woonplaats hebben, worden geacht werkelijke woonplaats te hebben in de gemeente waar zij verklaren thuis te behooren.*
- e. De onder a, b, c en d vermelde personen vullen dus hunne witte of bruine kaarten in, daár waar zij, volgens het bovenstaande, werkelijke woonplaats hebben.

§ 5. Dienstboden.

De werkelijke woonplaats van dienstdoden is de woning waar zij gedurende hunne dienstbetrekking nachtverblijf hebben.

Voor inwonende dienstdoden, ook noodhulpen, wordt dus door het hoofd van het gezin eene witte of bruine kaart ingevuld. (Daarbij niet te verzuimen, onder vraag 10 op de kaart, nauwkeurig te vermelden in welke dienstbetrekking zij werkzaam zijn.)

§ 6. Inrichtingen van onderwijs.

- a. De werkelijke woonplaats van hen, die eene inrichting van onderwijs bezoeken, is de woning waar zij gedurende hun bezoek dier inrichting gehuisvest zijn, alwaar dus eene witte of bruine kaart voor hen wordt ingevuld.
- b. *Studenten, cadetten, adelborsten, kostleerlingen en dergelijken, met yacantie in het huis hunner ouders of voogden of elders vertoevende, worden daar dus als tijdelijk aanwezig aangemerkt, zoodat daar voor hen eene groene of roode kaart moet worden ingevuld.*
Aan de woning waar zij gedurende hun bezoek van de inrichting van onderwijs gehuisvest zijn, wordt eene witte of bruine kaart voor hen ingevuld.
Die zulke jongelieden huisvesten, zorgen dus voor de invulling van de voor dezen bestemde witte of bruine kaart.
- c. De werkelijke woonplaats van personen, dienstdoende in inrichtingen van onderwijs, is de woning waar zij nachtverblijf hebben.

§ 7. Kloosters; gestichten tot opvoeding; gestichten tot verzorging voor den ouden dag; gestichten voor doofstommen of blinden; arnhuizen; woningen der Maatschappij van Weldadigheid.

De werkelijke woonplaats van personen, dienstdoende of opgenomen in deze inrichtingen, is de woning waar zij nachtverblijf hebben.

§ 8. Ziekenhuizen.

- a. Zij die worden verpleegd in een ziekenhuis, worden aldaar als *tijdelijk aanwezig* beschouwd; hunne werkelijke woonplaats is de woning waar zij thuis behooren. Aan het ziekenhuis wordt dus voor hen eene groene of roode kaart, aan hunne woning eene witte of bruine kaart ingevuld.
- b. De werkelijke woonplaats van personen, dienstdoende in ziekenhuizen, is de woning waar zij nachtverblijf hebben.

§ 9. Militairen.

- a. Zij die bij de zee- of landmacht als *vrijwilliger* in dienst zijn of voor den dienst worden opgeleid, en in een gebouw of schip tot militair einde in gebruik, nachtverblijf hebben, hebben werkelijke woonplaats in dat gebouw of schip.
Aan dat gebouw of schip wordt dus eene witte kaart voor hen ingevuld.
- b. Zijn zij met verlof of om andere redenen op het tijdstip der volkstelling tijdelijk afwezig, dan wordt *bovendien* eene groene kaart voor hen ingevuld op de plaats waar zij dan vertoeven.
- c. *Miliciens worden in hun garnizoen als tijdelijk aanwezig beschouwd.*
In het gebouw of schip waar zij nachtverblijf hebben wordt dus eene groene kaart voor hen ingevuld.
Hunne werkelijke woonplaats is de woning waar zij thuis behooren.
Aan hunne woning wordt dus door het hoofd van het gezin eene witte kaart voor hen ingevuld.

§ 10. Invaliden.

Invaliden opgenomen in een invalidenhuis, hebben aldaar werkelijke woonplaats, zoodat aldaar eene witte kaart voor hen wordt ingevuld.

§ 11. Krankzinnigen.

- a. Krankzinnigen opgenomen in een krankzinnigengesticht, hebben aldaar werkelijke woonplaats. Zij behouden hunne werkelijke woonplaats aldaar, ook wanneer zij het gesticht met verlof hebben verlaten, zoolang hun geen ontslag is verleend. Aan het gesticht wordt dus voor hen eene witte of bruine kaart ingevuld.
- b. Aan de woning waar een krankzinnige, die een gesticht met verlof heeft verlaten zonder daaruit ontslagen te zijn, op het tijdstip der volkstelling aanwezig is, wordt voor hem eene groene of roode kaart ingevuld.

§ 12. Gevangenen.

- a. Personen, opgenomen in de bijzondere strafgevangnissen voor mannen te Leeuwarden en te 's Hertogenbosch, voor vrouwen te Gorinchem en te Eindhoven, voor jongens te 's Hertogenbosch, voor meisjes te Montfoort en in de militaire en burgerlijke strafgevangenis nabij Leiden, alsmede de personen die gevangenisstraf, hechtenis of detentie van één jaar of langer in de gewone strafgevangnissen, huizen van bewaring of van provoost ondergaan, hebben in die gebouwen werkelijke woonplaats, zoodat aldaar voor hen eene witte of bruine kaart wordt ingevuld.
- b. Een tot gevangenisstraf veroordeelde, die voorwaardelijk in vrijheid is gesteld, heeft werkelijke woonplaats daár waar hij verblijfplaats heeft. Aldaar wordt dus voor hen eene witte of bruine kaart ingevuld.
- c. De personen die in passantenhuizen of voor minder dan een jaar in de gewone strafgevangnissen, huizen van bewaring of van provoost zijn opgenomen, worden aldaar als tijdelijk aanwezig aangemerkt. Dan wordt dus voor hen aldaar eene groene of roode kaart ingevuld, *terwijl alsdan aan de woning waar zij thuis behooren, eene witte of bruine kaart moet worden ingevuld.*
- d. Een veroordeelde die hechtenis ondergaat in een gesticht, bestemd tot de uitvoering van gevangenisstraf, heeft geen werkelijke woonplaats meer in dat gesticht. Aan het gesticht wordt dus eene groene of roode; aan de woning waar hij thuis behoort, eene witte of bruine kaart ingevuld.
- e. Personen, opgenomen in de Rijkswerkinrichtingen voor mannen te Veenhuizen II, te Veenhuizen III, te Ommerschans en te Hoorn, voor vrouwen te Veenhuizen I, en in de Rijksopvoedingsgestichten voor jongens te Alkmaar en aan den Kruisberg bij Doetinchem, voor meisjes te Montfoort, hebben in die gebouwen werkelijke woonplaats. Aldaar wordt dus voor hen eene witte of bruine kaart ingevuld.

§ 13. Dienstpersoneel en overige personen in gebouwen of schepen, tot militair einde in gebruik; in invalidenhuis; in krankzinnigengestichten; in strafgevangnissen; in huizen van bewaring; in passantenhuizen; in huizen van provoost; in Rijkswerkinrichtingen; in Rijksopvoedingsgestichten.

- a. De personen die nachtverblijf hebben in deze gebouwen, gestichten of schepen, voor zooverre zij belast zijn met bestuur, beheer, onderwijs, verzorging, bewaking of bediening van de daarin opgenomen personen, of van de gebouwen, gestichten of schepen of de daarin gevestigde inrichtingen, hebben aldaar hunne werkelijke woonplaats.
- b. De overige personen, die nachtverblijf hebben in deze gebouwen, gestichten of schepen, voor zooverre zij behooren tot de huishouding van een der daarin gevestigde personen, hebben aldaar hunne werkelijke woonplaats. Voor al deze personen (genoemd onder a en b) wordt dus aldaar eene witte of bruine kaart ingevuld.
- c. Voor alle andere personen, die niet zijn genoemd onder a of b en tijdelijk in het gebouw, gesticht of schip aanwezig zijn op het tijdstip der volkstelling, wordt eene groene of roode kaart ingevuld, en aan de woning waar zij thuis behooren eene witte of bruine kaart.

7DE VOLKSTELLING.

(Wet van 22 April 1878, Staatsblad n. 63).
(Koninklijk besluit van 21 Augustus 1880, Staatsblad n. 108).

N^o

MODEL G.

Bestuurders van gebouwen, gestichten of schepen, staande onder bestuur of toezicht van Rijksweg en vermeld in art. 1 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (Staatsblad n. 142) en van kloosters, inrichtingen van onderwijs, gestichten tot opvoeding, gestichten tot verzorging voor den ouden dag, gestichten voor dooktommelen of blinden, armhuizen, woningen der Maatschappij van Weldadigheid, ziekenhuizen en passantenhuizen.

Provincie:

Gemeente:

Het BESTUUR van

moet voor elk tot de bevolking daarvan behoorend persoon — onverschillig of deze op het tijdstip der volkstelling aanwezig of tijdelijk afwezig is — eene kaart invullen, en wel:

voor elk mannelijk persoon, eene witte kaart;

voor elke vrouwelijke persoon, eene bruine kaart;

bovendien eene kaart voor elk die tijdelijk aanwezig is in het huis (of schip), en wel:

voor elken mannelijken tijdelijk aanwezige, eene groene kaart;

voor elke vrouwelijke tijdelijk aanwezige, eene roode kaart;

Bij de invulling der kaarten het volgende in acht te nemen:

Ten aanzien van opgenomen of verpleegden in bovengenoemde instellingen, gebouwen, gestichten of schepen, worden de vragen 2 en 3 op de kaarten beantwoord met vermelding van den aard der instelling en als hoedanig de persoon daarin is.

Bijvoorbeeld: „soldaat-vrijwilliger of milicien in de Infanteriekazerne”; „kostleerling in het Instituut NN”; „verpleegd in het ziekenhuis NN” of „in het krankzinnigengesticht NN”; „bested in het armhuis NN” enz.

Voor inwonend besturend of dienstdoend personeel en dergelijken, en de gezinnen van dezen, worden de vragen beantwoord zooals zij gesteld zijn.

Aantal der tijdelijk afwezigen.	Hierbij behooren:	
	..... witte kaarten.	De kaarten moeten worden ingevuld overeenkomstig den toestand te middernacht tusschen 31 December 1889 en 1 Januari 1890. De kaarten worden dadelijk na Nieuwjaar door een volksteller teruggelield. Deze omslag moet daarbij ook teruggegeven worden. Ieder die verkeerde of niet genoeg kaarten ontvangen heeft, moet dat zeggen aan den volksteller op het oogenblik, dat deze de kaarten terughaaft.
	..... bruine kaarten.	
	..... groene kaarten.	
	..... roode kaarten.	

Wijk of afdeling .....

Nummer van het huis .....
(of naam van het schip.)

Dorp, gehucht of buurtschap.....

Straat of gracht .....

Binnen de kom.
Buiten

Aan de ommezijde van dit stuk worden voorschriften en inlichtingen gegeven omtrent de invulling der kaarten.

Voorschriften en inlichtingen omtrent de invulling der kaarten.

§ 1. Doel der volkstelling.

- a. De zevende algemeene tienjaarlijksche volkstelling heeft ten doel de aanwijzing van allen die te middernacht tusschen 31 December 1889 en 1 Januari 1890 hunne werkelijke woonplaats binnen Nederland hebben.
Deze allen worden aangewezen, onverschillig of zij op genoemd tijdstip in hunne woning al dan niet aanwezig zijn.
- b. Ook worden aangewezen zij die, zonder werkelijke woonplaats binnen Nederland te hebben, op genoemd tijdstip aldaar aanwezig zijn.
- c. Personen, die nog op 31 December 1889 zijn overleden en kinderen die eerst op 1 Januari 1890 zijn geboren worden dus niet in de volkstelling begrepen.

§ 2. Algemeene Verplichtingen.

- a. Omtrent al de in § 1, a en b, bedoelde personen moeten de opgaven verstrekt worden die op de hierbij gevoegde kaarten gevraagd worden.
- b. Ieder die op het tijdstip der telling, of gedurende de bewerking van de uitkomsten der telling, in Nederland aanwezig is, is verplicht die opgaven, voor zoover hij daartoe in staat is, aan het gemeentebestuur te verstrekken:
omtrent hem zelven;
omtrent de personen die gedurende dat tijdvak deel uitmaken van zijn gezin;
omtrent de personen die gedurende dat tijdvak bij hem aanwezig zijn;
omtrent de personen die tot de bevolking behooren van of aanwezig zijn in een onder zijn bestuur staande instelling, gebouw, gesticht of schip.
- c. Het hoofd van ieder gezin of de bestuurder van iedere instelling, gebouw, gesticht of schip, waar de kaarten worden bezorgd, is verplicht voor de behoorlijke invulling zorg te dragen.
Overtreding van de voorschriften betreffende de volkstelling wordt krachtens artikel 20 der wet van 15 April 1886 (Staatsblad n°. 64) gestraft met hechtenis van ten hoogste veertien dagen of geldboete van ten hoogste honderd gulden.

§ 3. Waar men geteld wordt.

- a. In elke gemeente worden geteld zij die werkelijke woonplaats hebben in een huis der gemeente of in een vaartuig dat aldaar is gestationneerd.
Door of voor ieder wordt aan zijne woning (huis of vaartuig) eene witte kaart (voor mannen) of eene bruine kaart (voor vrouwen) ingevuld.
- b. Bovendien wordt door of voor ieder, aan de woning (huis of vaartuig) waar hij tijdelijk aanwezig is — hetzij die woning ligt in dezelfde of in eene andere gemeente, — eene groene kaart (voor mannen) of eene roode kaart (voor vrouwen) ingevuld.
- c. Schippers met of zonder huisgezin, op den dag der telling varende, leveren hunne ingevulde kaart of kaarten in op de plaats waar zij na het tijdstip der telling het eerst aankomen.
Aan schippers wordt bij het in ontvangst nemen der kaarten daarvoor een reçu afgegeven, dat zij tot en met den 10den Januari 1890 moeten vertoonen aan elken ambtenaar van het openbaar gezag die het hun afvraagt.

§ 4. Personen omtrent wier werkelijke woonplaats twijfel kan bestaan.

- a. Personen die, hoewel niet duurzaam, het grootste gedeelte van het jaar in eene gemeente verblijf houden, hebben in die gemeente werkelijke woonplaats.
- b. Personen die gewoon zijn gedurende het jaar in geen bepaalde gemeente duurzaam, noch het grootste gedeelte van het jaar, verblijf te houden, maar in twee of meer gemeenten voor onbepaalde tijd te verblijven, hebben werkelijke woonplaats in de gemeente waar zij ambts-halve verplicht zijn hun verblijf te houden of krachtens bijzondere wetten verplichtingen hebben

te vervullen. Zoo geen verplichtingen van dien aard bestaan, hebben zij werkelijke woonplaats in de gemeente waar zij hun hoofdberoep uitoefenen, waar hun hoofdverblijf of de zetel van hun fortuin gevestigd is of zij het hoogst in de personeele belasting zijn aangeslagen.

- c. Personen die een reizend beroep uitoefenen, hebben werkelijke woonplaats in die gemeente, waar zij geacht worden thuis te zijn.
- d. Zij die op het tijdstip der volkstelling in Nederland vertoeven, zonder dat blijkt waar zij werkelijke woonplaats hebben, worden geacht werkelijke woonplaats te hebben in de gemeente waar zij verklaren thuis te behooren.
- e. De onder a, b, c en d vermelde personen vullen dus hunne witte of bruine kaarten in, daár waar zij, volgens het bovenstaande, werkelijke woonplaats hebben.

§ 5. Dienstboden.

De werkelijke woonplaats van dienstboden is de woning waar zij gedurende hunne dienstbetrekking nachtverblijf hebben.

Voor inwonende dienstboden, ook noodhulpen, wordt dus door het hoofd van het gezin eene witte of bruine kaart ingevuld. (Daarbij niet te verzuimen, onder vraag 10 op de kaart, nauwkeurig te vermelden in welke dienstbetrekking zij werkzaam zijn.)

§ 6. Inrichtingen van onderwijs.

- a. De werkelijke woonplaats van hen, die eene inrichting van onderwijs bezoeken, is de woning waar zij gedurende hun bezoek dier inrichting gehuisvest zijn, alwaar dus eene witte of bruine kaart voor hen wordt ingevuld.
- b. Studenten, cadetten, adelborsten, kostleerlingen en dergelijken, met vacantie in het huis hunner ouders of voogden of elders vertoevende, worden daar dus als tijdelijk aanwezig aangemerkt, zoodat daar voor hen eene groene of roode kaart moet worden ingevuld.
Aan de woning waar zij gedurende hun bezoek van de inrichting van onderwijs gehuisvest zijn, wordt eene witte of bruine kaart voor hen ingevuld.
Die zulke jongelieden huisvesten, zorgen dus voor de invulling van de voor dezen bestemde witte of bruine kaart.
- c. De werkelijke woonplaats van personen, dienstdoende in inrichtingen van onderwijs, is de woning waar zij nachtverblijf hebben.

§ 7. Kloosters; gestichten tot opvoeding; gestichten tot verzorging voor den ouden dag; gestichten voor doofstommen of blinden; armhuizen; woningen der Maatschappij van Weldadigheid.

De werkelijke woonplaats van personen, dienstdoende of opgenomen in deze inrichtingen, is de woning waar zij nachtverblijf hebben.

§ 8. Ziekenhuizen.

- a. Zij die worden verpleegd in een ziekenhuis, worden aldaar als tijdelijk aanwezig beschouwd; hunne werkelijke woonplaats is de woning waar zij thuis behooren. Aan het ziekenhuis wordt dus voor hen eene groene of roode kaart, aan hunne woning eene witte of bruine kaart ingevuld.
- b. De werkelijke woonplaats van personen, dienstdoende in ziekenhuizen, is de woning waar zij nachtverblijf hebben.

§ 9. Militairen.

- a. Zij die bij de zee- of landmacht als vrijwilliger in dienst zijn of voor den dienst worden opgeleid, en in een gebouw of schip tot militair einde in gebruik, nachtverblijf hebben, hebben werkelijke woonplaats in dat gebouw of schip.
Aan dat gebouw of schip wordt dus eene witte kaart voor hen ingevuld.
- b. Zijn zij met verlof of om andere redenen op het tijdstip der volkstelling tijdelijk afwezig, dan wordt bovendien eene groene kaart voor hen ingevuld op de plaats waar zij dan vertoeven.
- c. Miliciens worden in hun garnizoen als tijdelijk aanwezig beschouwd.
In het gebouw of schip waar zij nachtverblijf hebben wordt dus eene groene kaart voor hen ingevuld.
Hunne werkelijke woonplaats is de woning waar zij thuis behooren.
Aan hunne woning wordt dus door het hoofd van het gezin eene witte kaart voor hen ingevuld.

§ 10. Invaliden.

Invaliden opgenomen in een invalidenhuis, hebben aldaar werkelijke woonplaats, zoodat aldaar eene witte kaart voor hen wordt ingevuld.

§ 11. Krankzinnigen.

- a. Krankzinnigen opgenomen in een krankzinnigengesticht, hebben aldaar werkelijke woonplaats. Zij behouden hunne werkelijke woonplaats aldaar, ook wanneer zij het gesticht met verlof hebben verlaten, zoolang hun geen ontslag is verleend. Aan het gesticht wordt dus voor hen eene witte of bruine kaart ingevuld.
- b. Aan de woning waar een krankzinnige, die een gesticht met verlof heeft verlaten zonder daaruit ontslagen te zijn, op het tijdstip der volkstelling aanwezig is, wordt voor hem eene groene of roode kaart ingevuld.

§ 12. Gevangenen.

- a. Personen, opgenomen in de bijzondere strafgevangenis voor mannen te Leeuwarden en te 's Hertogenbosch, voor vrouwen te Gorinchem en te Eindhoven, voor jongens te 's Hertogenbosch, voor meisjes te Montfoort en in de militaire en burgerlijke strafgevangenis nabij Leiden, alsmede de personen die gevangenisstraf, hechtenis of detentie van één jaar of langer in de gewone strafgevangenis, huizen van bewaring of van provoost ondergaan, hebben in die gebouwen werkelijke woonplaats, zoodat aldaar voor hen eene witte of bruine kaart wordt ingevuld.
- b. Een tot gevangenisstraf veroordeelde, die voorwaardelijk in vrijheid is gesteld, heeft werkelijke woonplaats daár waar hij verblijfplaats heeft. Aldaar wordt dus voor hen eene witte of bruine kaart ingevuld.
- c. De personen die in passantenhuizen of voor minder dan een jaar in de gewone strafgevangenis, huizen van bewaring of van provoost zijn opgenomen, worden aldaar als tijdelijk aanwezig aangemerkt. Dan wordt dus voor hen aldaar eene groene of roode kaart ingevuld, *terwijl alsdan aan de woning waar zij thuis behooren, eene witte of bruine kaart moet worden ingevuld.*
- d. Een veroordeelde die hechtenis ondergaat in een gesticht, bestemd tot de uitvoering van gevangenisstraf, heeft geen werkelijke woonplaats meer in dat gesticht. Aan het gesticht wordt dus eene groene of roode; aan de woning waar hij thuis behoort, eene witte of bruine kaart ingevuld.
- e. Personen, opgenomen in de Rijkswerkinrichtingen voor mannen te Veenhuizen II, te Veenhuizen III, te Ommerschans en te Hoorn, voor vrouwen te Veenhuizen I, en in de Rijksopvoedingsgestichten voor jongens te Alkmaar en aan den Kruisberg bij Doetinchem, voor meisjes te Montfoort, hebben in die gebouwen werkelijke woonplaats. Aldaar wordt dus voor hen eene witte of bruine kaart ingevuld.

§ 13. Dienstpersoneel en overige personen in gebouwen of schepen, tot militaire einde in gebruik; in invalidenhuis; in krankzinnigengestichten; in strafgevangenis; in huizen van bewaring; in passantenhuizen; in huizen van provoost; in Rijkswerkinrichtingen; in Rijksopvoedingsgestichten.

- a. De personen die nachtverblijf hebben in deze gebouwen, gestichten of schepen, voor zooverre zij belast zijn met bestuur, beheer, onderwijs, verzorging, bewaking of bediening van de daarin opgenomen personen, of van de gebouwen, gestichten of schepen of de daarin gevestigde inrichtingen, hebben aldaar hunne werkelijke woonplaats.
- b. De overige personen, die nachtverblijf hebben in deze gebouwen, gestichten of schepen, voor zooverre zij behooren tot de huishouding van een der daarin gevestigde personen, hebben aldaar hunne werkelijke woonplaats. Voor al deze personen (genoemd onder a en b) wordt dus aldaar eene witte of bruine kaart ingevuld.
- c. Voor alle andere personen, die niet zijn genoemd onder a of b en tijdelijk in het gebouw, gesticht of schip aanwezig zijn op het tijdstip der volkstelling, wordt eene groene of roode kaart ingevuld, en aan de woning waar zij thuis behooren eene witte of bruine kaart.

7DE VOLKSTELLING.

(Wet van 22 April 1870. Staatsblad no. 63.)
(Koninklijk besluit van 21 Augustus 1880. Staatsblad no. 108.)

Gebouwen, gestichten of schepen, staande onder bestuur of toezicht van Rijkswegen

MODEL III.

7DE VOLKSTELLING.

(Wet van 22 April 1870. Staatsblad no. 63.)
(Koninklijk besluit van 21 Augustus 1880. Staatsblad no. 108.)

De Schipper .....

varende het schip .....

heeft de door of voor hem ingevulde kaarten (met verzamelkaart) voor de volkstelling den ... Januari 1890 afgegeven in de gemeente

aan den ondergeteekende.

De Teller,

Dit bijzet moet door den schipper tot en met den 10den Januari 1890 worden vertoond aan elken ambtenaar van het openbaar gezag die het hem afvraagt.

aanwezig.

Afzonderlijk levende personen .....

dus { . . . groene kaarten.
. . . roode kaarten.

Het Bestuur van

§ 10. Invaliden.

Invaliden, opgenomen in een invalidenhuis, hebben aldaar werkelijke woonplaats, zoodat aldaar eene witte kaart voor hen wordt ingevuld.

§ 11. Krankzinnigen.

a. Krankzinnigen opgenomen in een krankzinnigengesticht, hebben aldaar werkelijke woonplaats. Zij behouden hunne werkelijke woonplaats aldaar, ook wanneer zij na gesticht met verlof hebben verbleven, zoolang hun een ongeluk is overkomen. Aan het gesticht wordt dus voor hen eene witte of bruine kaart ingevuld. Aan de woning waar een krankzinnige, die een gesticht met verlof heeft verlaten, zonder daartof onslagen te zijn, op het tijdstip der volkstelling aanwezig is, wordt voor hem eene groene of roode kaart ingevuld.

§ 12. Gevangenen.

a. Personen opgenomen in de bijzondere strafgevangenis voor mannen te Leeuwarden en te Hertenbosch, voor vrouwen te Gorinchem en te Linschoven, voor jongens te Hertenbosch, voor meisjes te Montfoort, en in de militaire en burgerlijke strafgevangenis bij Londen, almede de personen die gevangenisstraf, nachteme of dachteme van een jaar of langer, in de gewone strafgevangenis huizen van bewaring of van provooft ondergaan, hebben in die gebouwen werkelijke woonplaats, zoodat aldaar voor hen eene witte of bruine kaart wordt ingevuld.

b. Een tot gevangenisstraf veroordeelde, die voortwaardelijk in vrijheid is gesteld, heeft werkelijke woonplaats daar waar hij verblijfsplaats heeft. Aldaar wordt dus voor hen eene witte of bruine kaart ingevuld.

c. De personen die in passantenhuizen of voor minder dan een jaar in de gewone strafgevangenis huizen van bewaring of van provooft zijn opgenomen, worden aldaar als tijdelijk aanwezig aangemerkt. Dan wordt dus voor hen aldaar eene groene of roode kaart ingevuld, *tenzij zij anders aan de woning waar zij thuis behoren, eene witte of bruine kaart moet worden ingevuld.*

d. Een veroordeelde die hechtenis ondergaat in een gesticht, bestemd tot de uitvoering van gevangenisstraf, heeft geen werkelijke woonplaats meer in dat gesticht. Aan het gesticht wordt dus eene groene of roode kaart aan de woning waar hij thuis behoort, eene witte of bruine kaart ingevuld.

e. Personen opgenomen in de Rijkswerkinrichtingen voor mannen te Veenhuizen II, te Veenhuizen III, te Ommerich en te Hoorn, voor vrouwen te Veenhuizen I, en in de Rijksovoedingsgestichten voor jongens te Alkmaar en aan den Kruisberg bij Doetinchem, voor meisjes te Montfoort, hebben in die gebouwen werkelijke woonplaats. Aldaar wordt dus voor hen eene witte of bruine kaart ingevuld.

§ 13. Dienstpessoel en overige personen in gebouwen of schepen tot militaire einde in gebruik, in invalidenhuizen, in krankzinnigengestichten, in strafgevangenis huizen van bewaring, in passantenhuizen, in huizen van provooft, in Rijkswerkinrichtingen, in Rijksovoedingsgestichten.

a. De personen die nachtverblijf hebben in deze gebouwen, gestichten of schepen, voor zoverre zij belast zijn met bestuur, beheer, onderwijs, verzorging, bewaking of bediening van de daarin opgenomen personen, of van de gebouwen, gestichten of schepen of de daarin gevestigde inrichtingen, hebben aldaar hunne werkelijke woonplaats.

b. De overige personen, die nachtverblijf hebben in deze gebouwen, gestichten of schepen, voor zoverre zij behoren tot de huishouding van een der daarin gevestigde personen, hebben aldaar hunne werkelijke woonplaats.

Voor al deze personen, genoemd onder a) en b), wordt dus aldaar eene witte of bruine kaart ingevuld. Voor alle andere personen, die niet zijn genoemd onder a) of b) en tijdelijk in het gebouw, gesticht of schip aanwezig zijn op het tijdstip der volkstelling, wordt eene groene of roode kaart ingevuld, en aan de woning waar zij thuis behoren eene witte of bruine kaart.

DEL. I.

7DE VOLKSTELLING.

(Wet van 22 April 1879, Staatsblad no. 63.)
(Koninklijk besluit van 21 Augustus 1880, Staatsblad no. 108.)

Gebouwen, gestichten of schepen, staande onder bestuur of toezicht van Rijkswegen

incie:

MODEL III.

7DE VOLKSTELLING.

(Wet van 22 April 1879, Staatsblad no. 63.)
(Koninklijk besluit van 21 Augustus 1880, Staatsblad no. 108.)

De Schipper.....
varende het schip.....
heeft de door of voor hem ingevulde kaarten (met verzamelkaart) voor de volkstelling den ..... Januari 1890 afgegeven in de gemeente ..... aan den ondergeteekende.

De Teller,

Dit bijzet moet door den schipper tot en met den 10den Januari 1890 worden vertoond aan elken ambtenaar van het openbaar gezag die het hem afvraagt.

anwezig.

Afzonderlijk levende personen . . . . .

..... groene kaarten.
dus { ..... roode kaarten.

Het Bestuur van

7DE VOLKSTELLING.

(Wet van 22 April 1879, Staatsblad no. 68.)
(Koninklijk besluit van 21 Augustus 1880, Staatsblad no. 108.)

Gebouwen, gestichten of schepen, staande onder bestuur of toezicht van Rijkswegen en vermeld in art. 1 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (Stbl. no. 142.)

provincie:
gemeente:

AANTAL PERSONEN, ingeschreven in het register van of tijdelijk aanwezig in

December 1889.

		Mannen.	Vrouwen.	AANTAL BENODIGDE KAARTEN. (Deze kolom wordt door het Gemeentebestuur ingevuld.)
Ingeschreven in het register.	Personen levende in een gezin.			
	hoofden van gezinnen. . . andere leden van gezinnen.			
	Afzonderlijk levende personen			
Tijdelijk aanwezig.	Personen levende in een gezin.			dus { . . . witte kaarten. . . . bruine kaarten.
	hoofden van gezinnen. . . andere leden van gezinnen.			
	Afzonderlijk levende personen			dus { . . . groene kaarten. . . . roode kaarten.

Het Bestuur van

MODEL **K.**

(Buitenvel.)

7DE VOLKSTELLING.

(Wet van 22 April 1870, Staatsblad no. 68.)
(Koninklijk besluit van 21 Augustus 1880, Staatsblad no. 108.)

Provincie:

Gemeente:

REGISTER van den teller

belast met het rondbrengen en ophalen der telkaarten in het hieronder omschreven deel der gemeente, te weten:

Instructie voor de tellers.

1. Aan de tellers is opgedragen het bezorgen en terughalen der telkaarten, het bijstaan van hen die voor de invulling der kaarten hulp of voorlichting noodig hebben en het inwinnen der vereischte inlichtingen tot herstel van abuizen.

2. De stukken waarmede de tellers te maken hebben zijn:

Model A (*wit*), kaart voor een man.

Model B (*bruin*), kaart voor een vrouw.

Model C (*groen*), kaart voor een tijdelijk aanwezigen man.

Model D (*rood*), kaart voor een tijdelijk aanwezige vrouw.

Model E, verzamelkaart voor het hoofd van een gezin.

Model F, verzamelkaart voor een afzonderlijk levend persoon (dat zijn personen *die niet in een gezin leven*, onverschillig of zij alleen, of met anderen in één huis wonen).

Model G, verzamelkaart voor bestuurders van gebouwen, gestichten of schepen ¹⁾, vermeld in art. 1 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (Staatsblad no. 142), of van instellingen of gestichten ²⁾, bedoeld in het 4e en het 5e lid van art. 3 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (Staatsblad no. 140).

Model H, ontvangstbewijs voor schippers.

De tellers beginnen met die stukken, *waarvan hun een exemplaar door het gemeentebestuur tijdelijk wordt verschaft*, in het bijzonder de voorschriften en inlichtingen op de modellen E, F en G, nauwkeurig te lezen en zich daarvan zoo goed op de hoogte te stellen, dat zij hunne taak vlug kunnen volbrengen en aan ieder belanghebbende dadelijk de noodige inlichtingen kunnen geven.

3. Zij maken zich goed bekend met het gedeelte der gemeente waarover hunne werkring zich uitstrekt, en met den aard der bevolking. Waar noodig behooren zij zich de medewerking te verzekeren van personen die door hunne geschiktheid of het aanzien, waarin zij bij de bevolking staan, bevorderlijk kunnen zijn aan een geregelden gang der telling.

4. Tusschen 26 Decembar 1889 en 1 Januari 1890 moeten de telkaarten worden bezorgd.

De kaarten worden aan elke woning (huis of schip) waarvoor zij bestemd zijn, afgegeven *met*, en voor zoover mogelijk *in* de daarbij behoorende verzamelkaart E, F of G.

Voordat de tellers aan een woning de kaarten afgeven overtuigen zij zich hoeveel witte, bruine, groene en roode kaarten er noodig zijn en geven er even zoovele af. Zij zorgen, zoo noodig na wijziging, dat met deze cijfers overeenkomt het aantal vermeld op de verzamelkaart E, F of G en in hun register. Zij zorgen dat alle kaarten hetzelfde nummer dragen als de verzamelkaart waarbij zij behooren. Aldus worden de kaarten met de verzamelkaart afgegeven.

¹⁾ Gebouwen of schepen, tot militaire einde in gebruik; invalidenhuisen; krankzinnigengestichten; strafgevangnissen; huizen van bewaring; huizen van provoost; Rijkswerkenrichtingen; Rijksopvoedingsgestichten.

²⁾ Kloosters; inrichtingen van onderwijs; gestichten tot opvoeding; gestichten tot verzorging voor den ouden dag; gestichten voor doofstommen of blinden; armhuizen; woningen der Maatschappij van Weldadigheid; ziekenhuizen; passantenhuizen.

Van de modellen A—L werden successievelijk het hieronder genoemd aantal verzonden aan de besturen der onderscheidene provinciën ter toezending aan de gemeentebesturen: ¹⁾

PROVINCIEËN.	M O D E L L E N											
	A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.	I.	K. (buitenvel en bijvoegsel)	K. (binnen- vel).	L.
Noordbrabant . . .	274500	274800	9800	5100	115650	9890	610	1250	335	925	3225	275
Gelderland . . .	232000	283000	18000	16000	120000	11000	1400	5500	200	1600	6000	500
Zuidholland . . .	488800	477453	10250	25150	224600	26000	1838	9251	556	1572	5771	400
Noordholland . . .	458000	477000	30015	26015	213000	18000	2000	7000	700	1650	6000	850
Zeeland	106000	108750	7000	7030	48600	4050	375	1700	150	475	1100	275
Utrecht	116000	119100	7000	5400	55000	9000	170	1525	45	525	1400	160
Friesland	177500	181700	17200	11500	82600	7750	750	6400	60	805	3170	100
Overijssel	159200	157300	9450	9600	65380	5580	1000	3000	250	800	1600	250
Groningen	143500	151300	10000	10000	65980	6020	500	4100	20	700	2500	120
Drenthe	79500	73000	5000	4000	31490	2100	200	3000	50	400	1100	200
Limburg	140300	135300	11600	10000	52800	7300	480	550	110	375	1200	260
HET RIJK	2425300	2438703	135315	129795	1070100	106690	9323	43276	2476	9827	33066	3300

Op de regeling van de tegemoetkoming aan de gemeenten voor de kosten der volkstelling had betrekking de volgende circulaire aan de Commissarissen des Konings van de onderscheidene provinciën:

N°. 32 *Afdeling* M. P. V.

Vervolg op schrijven van 6 September 1889, no. 24, *afd. M. P. V.* betreffende *7e* Volkstelling.

's-GRAVENHAGE, 2 October 1889.

In het ontwerp van het 5e Hoofdstuk der Staatsbegroting voor 1890 is onder artikel 55 voor „tegemeetkoming aan de gemeenten in de kosten der zevende algemeene volkstelling” een bedrag van f 163000 uitgetrokken.

Mijne bedoeling is, dat van dit bedrag aan elke gemeenten zal worden uitgekeerd een som berekend naar den maatstaf van drie en een halven cent per getelden persoon der werkelijke bevolking volgens de volkstelling.

Ik heb de eer UHEGestr. te verzoeken dit mede te deelen aan de gemeentebesturen in Uwe provincie, opdat deze daarmede bij de voorbereidende maatregelen voor de volkstelling (bepaaldelijk het aanstellen van geschikte tellers) rekening kunnen houden. Bij Uwe mededeeling moet uitdrukkelijk het voorbehoud worden gevoegd dat het bedrag definitief voor de gemeenten beschikbaar, natuurlijk afhangt van de vaststelling van het cijfer bij de wet.

¹⁾ Zie hierover ook de circulaire van 9 Januari 1890, no. 34, *afd. M. P. V.*

Wordt bovenbedoeld bedrag bij de wet vastgesteld; ¹⁾ dan is het mijn voornemen te bevorderen, dat aan de gemeenten in den aanvang van 1890 een bedrag worde uitgekeerd berekend naar twee cent per inwoner volgens het cijfer der bevolking op 1 Januari 1889.

Hetgeen aan elke gemeente daarenboven nog toekomt tot completeering van het bedrag berekend naar 3 $\frac{1}{2}$ cent per getelden persoon wordt dan uitgekeerd nadat de werkzaamheden ter zake der volkstelling bij de gemeentebesturen zijn afgelopen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
(get.) MACKAY.

De uitvoering der onderscheidene voorschriften gaf aanleiding tot de hieronder volgende circulaire aan de Commissarissen des Konings:

N°. 89 Afdeling M. P. V.

's-GRAVENHAGE, 9 November 1889.

betreffende 7^e Volkstelling.

Ik heb de eer UHEG. mede te deelen dat aan U zijn afgezonden . . . .²⁾ aanplakbiljetten tot aankondiging van de 7^e Algemeene tienjaarlijksche volkstelling met verzoek daarvan het noodige aantal aan elke der gemeenten in Uwe provincie toe te zenden.

De gemeentebesturen moeten daarbij uitgenoodigd worden die biljetten, na invulling en onderteekening, in hunne gemeenten in het begin van December te doen aanplakken.

Tevens behooren de gemeentebesturen, waar daartoe gelegenheid bestaat, eene aankondiging in denzelfden of althans in dergelijken vorm te doen in de plaatselijke dag- of weekbladen. ³⁾

Ter verdere mededeeling aan de gemeentebesturen heb ik voorts de eer alsnog de volgende aanvullingen of toelichtingen tot de bij schrijven van 6 September 1889, no. 24, afd. M. P. V. medegedeelde voorschriften te geven.

Tijdelijk aanwezigen.

Aan het slot van § 7 der Voorschriften is bepaald, dat de groene en roode kaarten betreffende personen, van wie de werkelijke woonplaats niet is te vinden, in een afzonderlijk pak moeten bewaard worden, dat na afloop der bewerking (zie ook § 8) met de overige stukken aan den Commissaris des Konings wordt gezonden. Dit dreigt moeilijkheid te geven bij het opmaken van de tabel van de bevolking naar de plaatselijke indeeling, waarin ook een kolom voor de tijdelijke aanwezigen is bestemd (zie het „Eerste gedeelte” van de uitkomsten der vorige volkstelling.) Voor de bedoelde slotalinea van § 7 moet derhalve gelezen worden:

„Op de groene en roode kaarten betreffende personen van wie de werkelijke woonplaats niet is te vinden, worden bij vraag 11 de woorden: „niet gevonden” geschreven.

„Na de hier voorgeschrevene bewerking blijven alle groene en roode kaarten liggen in de verzamelkaart waarbij zij behooren.”

¹⁾ Aldus vastgesteld bij de wet van 1 Febr. 1890 (Stbl. no. 15) tot vaststelling van het Vde Hoofdstuk der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1890.

²⁾ Noordbrabant 1100; Gelderland 1800; Zuidholland 1800; Noordholland 1800; Zeeland 1075; Utrecht 1075; Friesland 1150; Overijssel 1150; Groningen 1150; Drenthe 1000; Limburg 1100. De inhoud van het aanplakbiljet is hierachter afgedrukt.

³⁾ Zie over de „Aankondiging der volkstelling” noch de circulaire van 10 December 1889, no. 175, afd. M. P. V.

Inrichtingen van onderwijs.

Evenals bij de vorige volkstelling is ook nu weder de 31^e December gekozen als de voor de telling meest geschikte dag. Men meent dat de bevolking op dien dag meer dan op eenigen anderen dag, in hare werkelijke woonplaats aanwezig is.

Ten opzichte van inrichtingen van onderwijs echter is zulks niet het geval daar de bevolking dier inrichtingen op den 31^{en} December wegens de Kerstvacantie voor een groot deel hare werkelijke woonplaats, d. w. z. de inrichting, tijdelijk verlaten heeft.

Ten einde de moeilijkheden die daardoor met betrekking tot de invulling der kaarten zich kunnen voordoen, zooveel mogelijk te voorkomen is het geraden zoowel de besturen der inrichtingen als onderwijzend personeel en leerlingen, tijdig in te lichten omtrent de bepalingen van § 6 van de „Voorschriften en inlichtingen omtrent de invulling der kaarten” geplaatst aan de ommezijde van de modellen E, F en G.

De gemeentebesturen moeten zich daartoe wenden tot de besturen van alle inrichtingen in hunne gemeente waarop het bovenstaande toepasselijk is, zooals: universiteiten, academiën, seminariën, polytechnische school, vecartsenijschool, landbouwscholen, opleidingscholen, kweekscholen, normaalscholen, kostscholen en dergelijke. Daaronder worden ook bedoeld de in de gemeente gevestigde Rijksinrichtingen van onderwijs.

De besturen van bovengenoemde inrichtingen moeten worden opmerkzaam gemaakt, dat de werkelijke woonplaats van hen, die eene inrichting van onderwijs bezoeken, is de woning waar zij gedurende hun bezoek dier inrichting gehuisvest zijn, en dat dus aan die woning voor hen eene witte of bruine kaart voor de volkstelling moet worden ingevuld, onverschillig of zij aanwezig, dan wel wegens vacatie tijdelijk afwezig zijn. Daarentegen worden zij als tijdelijk aanwezig aangemerkt in het huis hunner ouders of voogden of elders, waar zij met vacantie vertoeven, zoodat aldaar eene groene of roode kaart voor hen moet worden ingevuld.

Onder de leerlingen van bovengenoemde inrichtingen zijn er

a. die gehuisvest zijn in een gebouw der inrichting, en

b. die bij andere personen buiten de inrichting gehuisvest zijn of zoogenaamd op kamers wonen.

Ten aanzien van hen die onder a zijn bedoeld, moeten de besturen der inrichtingen worden uitgenoodigd, zorg te dragen voor de nauwkeurige en volledige invulling van de voor deze leerlingen bestemde witte of bruine kaarten, maar ook den leerlingen zelve ernstig te verzoeken, dat zij toezien dat in de woning, waar zij in den nacht tusschen 31 December 1889 en 1 Januari 1890 vertoeven, eene groene of roode kaart voor hen wordt ingevuld.

Ten aanzien van hen die onder b zijn bedoeld, moeten de besturen der inrichtingen worden uitgenoodigd, den leerlingen ernstig te verzoeken, dat zij zelve er zooveel mogelijk order op stellen dat door het hoofd van het huis waar zij wonen eene witte of bruine kaart en in de woning waar zij in den nacht tusschen 31 December 1889 en 1 Januari 1890 vertoeven, eene groene of roode kaart voor hen wordt ingevuld. Leven deze laatsten niet in een gezin, maar zijn zij als afzonderlijk levende personen te beschouwen (zooals bv. studenten, die op gehuurde kamers geheel op zich zelf wonen) dan wordt aan hunne woning met de voor hen bestemde witte of bruine kaart ook een verzamelkaart F afgegeven.

De gemeentebesturen behooren zich met het bovenstaande zóo tijdig tot de besturen der inrichtingen van onderwijs te wenden, dat dezen zich daarmee nog vóór den aanvang der Kerstvacantie tot de leerlingen kunnen richten.

Modellen G.

Naar aanleiding van een gerezen vraag doe ik opmerken, dat de modellen G ook bestemd zijn voor kostscholen. Achter de woorden „Het Bestuur van” vult men den naam in, waaronder de school bekend is. Bij het model worden gevoegd alle kaarten die noodig zijn, zoowel voor het gezin van het hoofd der school als voor de inwonende onderwijzers, leerlingen en dienstboden. Het hoofd der school vult al de voor dezen bestemde kaarten in.

Omtrent de modellen G geldt nog het volgende:

Voor elk gesticht of instelling genoemd aan het hoofd van het model G is slechts één zoodanig model bestemd, onverschillig hoeveel gezinnen ook tot de bevolking daarvan behooren en al is de bevolking verspreid in verschillende tot de inrichting behoorende

gebouwen. Uitgezonderd daarvan zijn natuurlijk de besturende of dienstdoende personen, indien zij in een afzonderlijk niet tot de inrichting behoorend huis wonen; dezen vormen dan afzonderlijk wonende gezinnen of zijn afzonderlijk levende personen, waarvoor de verzamelkaarten E en F bestemd zijn.

Ten einde bij de bewerking van de uitkomsten der volkstelling een statistiek te kunnen opmaken van de bevolking van de hier bedoelde gestichten en instellingen zal het noodig zijn dat zonder veel moeite kunne worden nagegaan, welke telkaarten op de bevolking van zulk een inrichting betrekking hebben.

Daarom moeten de gemeentebesturen op de telkaarten die bij de modellen G behooren nevens het nummer in den rechterbovenhoek (zie § 5 in fine van de voorschriften, gegeven bij schrijven van 6 September 1889, no. 24, afd. M. P. V.) op duidelijke wijze de letter G plaatsen. De tellers moeten zorg dragen dat die letter ook geplaatst worde op de kaarten die bij het rondbrengen of ophalen nog behalve de reeds genummerde ter invulling worden afgegeven (zie Instructie voor de tellers no. 4 en 8).

Afzonderlijk levende personen.

Over de beteekenis van de uitdrukking „afzonderlijk levend persoon” is eene opheldering gevraagd.

Naar aanleiding daarvan doe ik opmerken, dat een afzonderlijk levend persoon geheel alleen een huis kan bewonen, maar ook in een huis kan wonen, waar nog andere personen gevestigd zijn. Woont hij met anderen in één huis, dan wordt hij dan alleen als afzonderlijk levend persoon beschouwd, als hij niet in een gezin leeft.¹⁾

Zoo is een persoon, die een of meer kamers in een huis bewoont, maar in geen gemeenschap leeft met de overige bewoners, een afzonderlijk levend persoon, al wordt hij ook door personen uit dat huis bediend en al wordt ook door die personen zijne voeding bezorgd.

Gebruikt hij daarentegen zijne maaltijden met de andere bewoners, of deelt hij het zoogenaamd gezellig verkeer met hen, dan moet hij beschouwd worden als in een gezin levende en moet vraag 3 op de telkaarten voor hem ingevuld worden.

Gebruik van het gemeentestempel.

Door een gemeentebestuur is gevraagd of het geoorloofd is den gewonen gemeentestempel, die de namen van provincie en gemeente vermeldt, te gebruiken, om op de modellen der volkstelling de namen van provincie en gemeente te plaatsen.

Dit is geoorloofd, zooals ook blijkt uit § 5 van de Voorschriften, medegedeeld bij schrijven van 6 September 1889, no. 24, afd. M. P. V. Zelfs kan dat geschieden ook op die modellen (telkaarten en model K) waar „provincie” en „gemeente” niet onder, maar naast elkaar zijn geplaatst; de stempel, zoowel den naam der provincie als dien der gemeente bevattende, kan dan op de lijn van de twee woorden „provincie” en „gemeente” afgedrukt worden. Het gebruik van den stempel wordt echter, zooals reeds in de Voorschriften werd gezegd, toegestaan onder de voorwaarde, dat de namen, zoowel van provincie als van gemeente, duidelijk leesbaar zijn.

Voorafgaande invulling der telkaarten.

Er zijn gevallen denkbaar, waarin de noodzakelijkheid afwijking eischt van het gebiedend voorschrift, dat voorafgaande invulling der kaarten uit het bevolkingsregister niet mag voorkomen. Het moet natuurlijk hooge uitzondering blijven.

Het invullen der telkaarten door de tellers (indien de te tellen personen het niet zelf kunnen doen) op het oogenblik der telling, heeft altijd de voorkeur boven voorafgaande invulling uit de bevolkingsregisters, daar bij de eerste wijze van handelen controle mogelijk is. nl. bij de verificatie met de bevolkingsregisters, en bij de tweede wijze van handelen controle ontbreekt, wanneer de tellers daarin niet zeer plichtmatig te werk gaan.

Is voorafgaande invulling onvermijdelijk, dan moet er bijzonder voor gewaakt worden, dat voor het rondbrengen of ophalen van de hier bedoelde kaarten de meest

¹⁾ „Een persoon die met dienstpersioneel alleen een huis bewoont, is het hoofd van het gezin, dat hij „aldus gevormd heeft”. (Brief van 17 Dec. 1889, no. 491, afd. M. P. V., aan den Commissaris des Konings in Zuidholland; van 21 Dec. 1889, no. 210, afd. M. P. V., aan den Commissaris des Konings in Overijssel).

„Een persoon die alleen met dienstpersioneel woont, is het hoofd van het gezin, dat hij aldus gevormd „heeft”. (Brief van 21 Dec. 1889, no. 216, afd. M. P. V., aan den Commissaris des Konings in Zeeland).

vertrouwbare tellers gebezigd worden, van wie men zeker is, dat zij de opgaven ter dege controleeren en vooral alle mogelijke moeite zullen doen tot verkrijging van die opgaven, die niet of niet volledig uit het bevolkingsregister kunnen getrokken worden, zooals bepaaldelijk met de vragen betreffende ambt, beroep of bedrijf het geval is.¹⁾

Huizen waar eene besmettelijke ziekte voorkomt.

Ter voorkoming van mogelijke overbrenging van besmetting door het materieel der volkstelling zal het goed zijn, dat de tellers het materieel niet brengen in huizen, voorzien van het in art. 20 der wet van 4 December 1872 (Staatsblad no. 134) bedoelde kenmerk ter aanduiding van eene besmettelijke ziekte in de woning, vooral in geval van pokken of roodvonk. Kunnen zij de kaarten niet ingevuld krijgen zonder dat deze aan aanraking met smetstof worden blootgesteld, dan kunnen zij aan het hoofd van het huis mededeelen, dat hij, zoodra het gevaar voor besmetting geweken is, de noodige opgaven op de secretarie der gemeente moet komen doen. De tellers moeten dan van zulk een geval nauwkeurig aantekening houden in hun register en de gemeentebesturen hebben te zorgen dat de alsdan ontbrekende opgaven zoo spoedig mogelijk alsnog aan hen worden verschaft.

Verzending der kaarten C en D.

In § 7 der Voorschriften gegeven bij mijn schrijven van 6 September 1889, no. 24, afd. M. P. V. zeide ik alsnog een nader voorschrift toe betreffende de wijze van verzending van de groene en roode telkaarten (modellen C en D.)

Bij het elkander over en weder toezenden van die kaarten moeten de gemeentebesturen het volgende inacht nemen.

Zijn er uit ééne gemeente verscheidene kaarten naar één zelfde andere gemeente te zenden of terug te zenden, dan behooren deze zooveel mogelijk in een gesloten pakket bijeengevoegd en dit pakket op de gebruikelijke wijze van een adres voorzien te worden.

Worden de kaarten los verzonden, dan moeten zij in drieën worden gevouwen. Op de keerzijde behoeft dan niets anders geschreven te worden dan het adres: „Burgemeester en Wethouders van . . . . .” met vermelding van den naam der gemeente, waarheen de kaarten verzonden worden. De terugzending heeft op de zelfde wijze plaats, nadat op het adres de naam der gemeente is doorgehaald en daarvoor de naam der gemeente, waarheen de kaart wordt terug gezonden, is in de plaats gesteld.

Vraag 10 f op de telkaarten.

De bedoeling dezer vraag is den aard der dienstbetrekking in bijzonderheden te leeren kennen. Bijvoorbeeld van personen werkzaam in een machinefabriek worden op die vraag antwoorden verwacht als: monteur, bankwerker, smid, stoker, sjouwerman enz.; van personen werkzaam in een fabriek van wollen of katoenen stoffen antwoorden als: wever, draadmaker, volder, verver, appreteerder enz. Uit het antwoord moet duidelijk blijken welke bijzondere werkring aan elk, die in dienstbetrekking is (waaronder ook huis- en stalbedienden) in zijn vak is aangewezen en met welk bepaald soort van werk hij zich daarin bezig houdt.

Aan de tellers moet worden opgedragen gestreng de hand te houden aan eene zoo nauwkeurig mogelijke beantwoording der vraag.

Opmerkingen over de voorschriften betreffende de volkstelling.

De gemeentebesturen worden uitgenoodigd aantekening te houden van de opmerkingen, waartoe de voorschriften betreffende de volkstelling en hunne toepassing hun aanleiding geven en van bezwaren daartegen, die hun mochten blijken, althans voor zoover zij van zoodanig belang zijn, dat de kennisneming daarvan door de Regeering hun voor het vervolg gewenscht voorkomt.

Zij maken daarvan een beknopt verslag op en zenden dat na afloop van de werkzaamheden in zake de volkstelling aan den Commissaris des Konings in hunne provincie.

¹⁾ In een schrijven van 17 December 1889, no. 190, afd. M. P. V. aan den Commissaris des Konings in Noordbrabant werd door den Minister, naar aanleiding van de vraag van een burgemeester, gezegd: „Ik heb de „eer UHEG. te verzoeken, den burgemeester in antwoord op zijn schrijven namens mij mede te deelen, dat ik „de vraag, in hoever in eene gemeente de in mijn schrijven van 9 Nov. j.l., no. 9, afd. M. P. V., bedoelde „voorafgaande invulling der telkaarten noodzakelijk is, ter beslissing en ter verantwoording van het gemeentebestuur moet laten. Evenwel kan, naar mij voorkomt, vrees voor onvolledige opgaven alleen geen reden zijn „voor die voorafgaande invulling, daar die onvolledige opgaven toch bij de latere verificatie der bevolkingsregisters „kunnen aangevuld worden.

Uit den aard der zaak geldt dit alleen zaken die niet dadelijk en nog voor *deze* volkstelling voorziening eischen; hierover kunnen zij zich natuurlijk dadelijk tot den Commissaris des Konings wenden.

UHEG. gelieve de gemeentebesturen spoedig met het bovenstaande in kennis te stellen.

Ik vertrouw, dat door UHEG. bij voortdurende nauwlettend wordt toegezien op de richtige uitvoering van de voorschriften in zake de volkstelling.

In het bijzonder stelt de opgave van het personeel met de uitvoering der telling belast (die de gemeentebesturen U volgens § 4 in sine van de Voorschriften van 6 September j. l. vóór 1 December moeten doen toekomen) U in staat al Uwen invloed aan te wenden tot een goede keuze van tellers in de onderscheidene gemeenten. Op de noodzakelijkheid daarvan kan bij de gemeentebesturen niet genoeg worden aangedrongen. Onder onderwijzers, opzichters en andere beambten die waarborg geven van betrouwbaarheid en administratieve ontwikkeling, zullen de meeste gemeentebesturen wel in staat zijn geschikte tellers te vinden. Waar dergelijke personen voor het op zich nemen van deze taak vergunning van eenige autoriteit behoeven, vertrouw ik, dat deze voor dit bijzonder geval niet te vergeefs zal worden gevraagd.

Terwijl een nader bepaald en voor alle gemeentebesturen geldend voorschrift ter zake niet is te geven, beveel ik voor zooveel noodig dit punt alsnog bijzonder aan de zorg van UHEG. aan, opdat het den gemeentebesturen niet aan de noodige wenken en voorlichting ontbreke.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(get.) MACKAY.

Het in den aanvang van dit schrijven genoemde aanplakbiljet was van den volgende inhoud:

7DE VOLKSTELLING.

(Wet van 22 April 1879, Staatsblad no. 63.)

(Koninklijk besluit van 21 Augustus 1889, Staatsblad no. 108.)

Burgemeester en Wethouders van
brenge ter algemeene kennis, dat dit jaar zal gehouden worden
de 7de algemeene tienjaarlijksche volkstelling.

Deze heeft ten doel de aanwijzing van allen die te middernacht tusschen 31 December 1889 en 1 Januari 1890 hunne werkelijke woonplaats binnen Nederland hebben.

Deze allen worden aangewezen, onverschillig of zij op genoemd tijdstip in hunne woning al dan niet aanwezig zijn.

Ook worden aangewezen zij die, zonder werkelijke woonplaats binnen Nederland te hebben, op genoemd tijdstip aldaar aanwezig zijn.

Omtrent deze allen moeten de opgaven verstrekt worden, die gevraagd worden op kaarten, die tusschen 26 December 1889 en 1 Januari 1890 zullen worden rondbezorgd, en dadelijk na Nieuwjaar zullen worden teruggehaald.

Door of voor ieder moet aan zijne woning worden ingevuld

eene WITTE KAART (voor een man of jongen)
of eene BRUINE KAART (voor eene vrouw of meisje).

Bovendien moet door of voor ieder aan de woning waar hij *tijdelijk aanwezig* is ingevuld worden

eene GROENE KAART (voor een tijdelijk aanwezigen man of jongen)
of eene ROODE KAART (voor eene tijdelijk aanwezige vrouw of meisje).

Het hoofd van ieder gezin of de bestuurder van iedere instelling, gebouw, gesticht of schip, waar de kaarten worden bezorgd, is verplicht voor de behoorlijke invulling zorg te dragen.

DEZE ZORGE ER DUS VOOR, DAT AAN DEN TELLER, WANNEER HIJ DE KAARTEN BEZORGT, WORDE OPgegeven HOEVEEL WITTE, BRUINE, GROENE OF ROODE KAARTEN ER IN DE WONING NOODIG ZIJN.

Overtreding van de voorschriften betreffende de volkstelling wordt krachtens artikel 20 der wet van 15 April 1886 (Staatsblad no. 64) gestraft met hechtenis van ten hoogste veertien dagen of geldboete van ten hoogste honderd gulden.

De nauwkeurige, door de volkstelling te verkrijgen kennis der bevolking is eene zaak van algemeen belang. Tot het verkrijgen dier kennis is noodig, *dat alle vragen op elke kaart met de meest mogelijke nauwkeurigheid en volledigheid worden beantwoord.*

Op verzoek der Regeering noodigen Burgemeester en Wethouders allen met aandrang uit, door nauwkeurige en volledige invulling der kaarten tot het welslagen der volkstelling mede te werken.

December 1889.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,

De Secretaris,

Ten einde de nakoming van de voorschriften betreffende de volkstelling in de onder Rijksgezag of onder Staatstoezicht staande inrichtingen zooveel mogelijk te bevorderen, richtte de Minister van Binnenlandsche Zaken, dd. 15 November 1889, no. 112, afd. M. P. V. het volgende schrijven tot de Ministers van Oorlog, Marine, Koloniën en Justitie, en tot de directiën van de krankzinnigengestichten, welk schrijven tevens gericht werd tot den commandant van het invalidenhuis te Leiden. ¹⁾

Ik heb de eer Uwe aandacht te vestigen op de dit jaar te houden zevende algemeene tienjaarlijksche volkstelling.

Deze heeft ten doel de aanwijzing van allen die te middernacht tusschen 31 December 1889 en 1 Januari 1890 hunne werkelijke woonplaats binnen Nederland hebben.

Deze allen worden aangewezen onverschillig of zij op genoemd tijdstip in hunne woning (huis of schip) al dan niet aanwezig zijn.

Ook worden aangewezen zij die zonder werkelijke woonplaats binnen Nederland te hebben, op genoemd tijdstip aldaar aanwezig zijn. Omtrent deze allen moeten de opgaven verstrekt worden, die gevraagd worden op kaarten, die tusschen 26 December 1889 en 1 Januari 1890 zullen worden rondbezorgd en dadelijk na Nieuwjaar zullen worden teruggehaald.

Door of voor ieder moet aan zijne woning (huis of schip) worden ingevuld:

eene *witte kaart* (voor een man of jongen)

of eene *bruine kaart* (voor een vrouw of meisje.)

Bovendien moet door of voor ieder aan de woning waar hij *tijdelijk aanwezig* is, ingevuld worden:

eene *groene kaart* (voor een tijdelijk aanwezigen man of jongen)

of eene *roode kaart* (voor een tijdelijk aanwezige vrouw of meisje.)

Het hoofd van ieder gezin of de bestuurder van iedere instelling, gebouw, gesticht of schip, waar de kaarten worden bezorgd, is verplicht voor de behoorlijke invulling zorg te dragen. Een model van zulk een kaart gaat hiernevens.

(Voor de Ministers van Oorlog en Marine).

De besturen van de gebouwen of schepen tot militaire einden in gebruik (zie art. 1 Kon. besl. van 27 Juli 1887, Stbl. no. 142) zullen vóór 10 December e.k. van het bestuur van de gemeente, waar het gebouw gevestigd of het schip gestationneerd is, het verzoek ontvangen om vóór den 15den daaraanvolgende op een door het gemeentebestuur aangeboden formulier opgave te doen van het aantal personen, ingeschreven in het bevolkingsregister van of tijdelijk aanwezig in het gebouw of schip.

De besturen der gebouwen of schepen ontvangen dan daarna van het gemeentebestuur het aantal kaarten, dat voor het opgegeven aantal personen noodig is.

Is na de verstrekte opgave en vóór dat de kaarten worden bezorgd nog verandering in het aantal personen gekomen, dan behooren de besturen der gebouwen en schepen daarvan bij het bezorgen der kaarten mededeeling te doen, opdat de voorraad zoo noodig alsnog vermeerderd worde.

Onder „gebouw” wordt hier uit den aard der zaak een geheele inrichting verstaan, al bestaat deze ook uit eenige los van elkaar staande huizen of gebouwen.

Bij het invullen der kaarten voor de bewoners van gebouwen of schepen tot militaire einden in gebruik, moet het volgende in acht worden genomen:

Zij die bij de zee- of landmacht als *vrijwilliger* in dienst zijn of *voor den dienst worden opgeleid* en in een gebouw of schip, tot militaire einden in gebruik, nachtverblijf hebben, hebben werkelijke woonplaats in dat gebouw of schip. *Aan dat gebouw of schip wordt dus, al zijn zij ook tijdelijk afwezig, eene witte kaart voor hen ingevuld.*

Zijn zij met verlof of om andere redenen op het tijdstip der volkstelling tijdelijk afwezig, dan wordt *bovendien* eene groene kaart voor hen ingevuld op de plaats waar zij dan vertoeven.

¹⁾ Bij de vorige volkstelling was de inschrijving van personen, gehuisvest in gebouwen tot militaire of maritieme einden gebruikt, in Rijksvaartuigen hier te lande aanwezig, in invalidenhuisen, in gevangnissen, huizen van verzekering, van arrest en van bewaring, en in bedelaarsgestichten te Ommerschans en Veenhuizen, geschied van wege de betrokken Departementen van algemeen bestuur. Thans strekte zich de zorg der gemeentebesturen ook daartoe uit, behoudens de verplichte invulling der telkaarten door de hoofden der inrichtingen. Zie de „Voorschriften voor de gemeentebesturen.”

Het is van belang, dat de militairen er op letten, dat dit laatste geschiedt op de plaats, waar zij op het tijdstip der volkstelling tijdelijk aanwezig zijn; zoodat het nuttig zal zijn, dat zij door hunne chefs hierop worden gewezen.

Miliciens worden in hun garnizoen als tijdelijk aanwezig beschouwd. In het gebouw of schip, waar zij nachtverblijf hebben, wordt dus eene *groene kaart* voor hen ingevuld.

Hunne werkelijke woonplaats is de woning, waar zij thuis behooren; daar moet dus door het hoofd van het gezin eene witte kaart voor hen worden ingevuld.

De personen, die nachtverblijf hebben in een gebouw of schip, tot militaire einde in gebruik, voor zoover zij belast zijn met bestuur, beheer, onderwijs, verzorging, bewaking of bediening van de daarin opgenomen personen of van het gebouw of schip of de daarin gevestigde inrichtingen, hebben aldaar hunne werkelijke woonplaats, evenals de overige personen die nachtverblijf hebben in zulk een gebouw of schip, voor zoover zij behooren tot de huishouding van een der daarin gevestigde personen. Voor elk dezer personen wordt dus aldaar eene *witte of bruine kaart* ingevuld.

Voor alle andere personen, die *tijdelijk aanwezig* zijn in het gebouw of schip op het tijdstip der volkstelling, wordt eene *groene of roode kaart* ingevuld, terwijl aan de woning, waar zij thuis behooren, eene witte of bruine kaart moet worden ingevuld.

Voor Uwer Exc's Departement kan ook van belang zijn de kennisneming van de volgende bepalingen, geldende omtrent inrichtingen van onderwijs en omtrent ziekenhuizen.

De werkelijke woonplaats van hen, die eene inrichting van onderwijs bezoeken, is de woning waar zij gedurende hun bezoek dier inrichtingen gehuisvest zijn. *Alwaar dus eene witte of bruine kaart voor hen wordt ingevuld*, al zijn zij ook tijdelijk afwezig.

Cadetten, adelborsten en dergelijken, met vacantie in het huis hunner ouders of voogden of elders vertoevende, worden daar dus als tijdelijk aanwezig aangemerkt, zoodat daar voor hen eene groene of roode kaart moet worden ingevuld. Opdat zij ook zelf hierop toezien, zal het nuttig zijn, dat zij hierop, vóórdat zij met vacantie gaan, worden gewezen.

De werkelijke woonplaats van personen, dienstdoende in inrichtingen van onderwijs, is de woning, waar zij nachtverblijf hebben.

Zij, die worden verpleegd in een ziekenhuis, worden aldaar als tijdelijk aanwezig beschouwd, hunne werkelijke woonplaats is de woning, waar zij thuis behooren. Aan het ziekenhuis wordt dus voor hen eene *groene of roode kaart*, aan hunne woning eene *witte of bruine kaart* ingevuld.

De werkelijke woonplaats van personen, dienstdoende in ziekenhuizen, is de woning waar zij nachtverblijf hebben.

Bij de invulling der kaarten moet voorts nog art. 2 van het Kon. besluit van 21 Aug. 1889 (Stbl. no. 108) worden inachtgenomen, volgens hetwelk ten aanzien van opgenomen of verpleegden in bovengenoemde gebouwen of schepen (d. i. ten aanzien van de bevolking, voor wie het gebouw of schip bestemd is) de vragen 2 en 3 op de kaarten beantwoord worden met vermelding van den aard der instelling en als hoedanig de persoon daarin is; *bijvoorbeeld*: „soldaat-vrijwilliger of milicien in de infanteriekazerne”, „matroos, vrijwilliger of milicien op het wachtschip”, „verpleegd in het hospitaal”, enz.

Voor besturend of dienstdoend personeel, dat in het gebouw of schip woont, en de gezinnen van dezen worden de genoemde vragen beantwoord, zooals zij gesteld zijn.

De telkaarten voor één gebouw of schip moeten door het gemeentebestuur alle in den rechterbovenhoek van hetzelfde nummer zijn voorzien, als vermeld is op de verzamelkaart die bij de kaarten is gevoegd, nevens welk nummer op alle kaarten in overeenstemming met de letter van de verzamelkaart *de letter G* moet zijn geschreven.

't Is van groot belang, dat de besturen der gebouwen of schepen hierop toezien, en zoo noodig nummer en letter alsnog zelf invullen. Ook zorge het bestuur van een gebouw of schip, dat het op de verzamelkaart vermelde getal der kaarten overeenstemme met het getal der werkelijk ingevulde kaarten.

Met aandrang noodig ik U.E. uit aan de besturen van bovenbedoelde instellingen, voor zooveel Uw Departement betreft, wel de noodige orders te willen geven, dat zij zorg dragen, dat de voorschriften betreffende de volkstelling in hunne instelling stipt worden in acht genomen, en dat alle vragen op elke kaart met de meest mogelijke nauwkeurigheid en volledigheid worden beantwoord. In het bijzonder moet voor miliciens de vragen naar het beroep (vraag no. 10) met zorg beantwoord worden. Vraag no. 10 *f* is bestemd om beantwoord te worden met opgave van den bepaalden werkkring in een beroep, door den milicien in den tijd, dat hij niet onder de wapenen is, uitgeoefend, of van het bijzonder soort van werk, waarmede hij in zijn vak zich dan bezig houdt.

(Voor den Minister van Marine.)

Ten slotte heb ik de eer U.E. te verzoeken aan de bevelvoerders van schepen der Marine de opdracht te willen geven, dat zij aan het bestuur der gemeente, waar zij op het tijdstip der volkstelling (nacht van 31 December 1889 op 1 Januari 1890) met hun schip zullen aanwezig zijn, van hunne aanwezigheid tijdig kennis geven.

(Voor den Minister van Koloniën.)

Met aandrang noodig ik U.E. uit, aan den Commandant van het Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek wel de noodige orders te willen geven, dat bij zorg drage, dat de voorschriften, betreffende de volkstelling in het invalidenhuis stipt worden in acht genomen en dat alle vragen op elke kaart met de meest mogelijke nauwkeurigheid en volledigheid worden beantwoord.

(Voor den Commandant van het Invalidenhuis te Leiden.)

Met aandrang noodig ik U uit zorg te dragen, dat de voorschriften betreffende de volkstelling in het onder uwe directie staande invalidenhuis stipt worden inachtgenomen, en dat alle vragen op elke kaart met de meest mogelijke nauwkeurigheid en volledigheid worden beantwoord.

(Voor den Minister van Koloniën en den Commandant van het Invalidenhuis te Leiden.)

Ten aanzien van invalidenhuisen, waarvan de bevolking krachtens art. 1 van het Kon. besluit van 27 Juli 1887 (stbl. no. 142) in afzonderlijke bevolkingsregisters is ingeschreven, geldt het volgende:

Het bestuur van een invalidenhuis zal vóór 10 December e. k. van het bestuur der gemeente, waar het huis gevestigd is, het verzoek ontvangen om vóór den 15n daaraanvolgende op een door het gemeentebestuur aangeboden formulier opgave te doen van het aantal personen, ingeschreven in het bevolkingsregister van of tijdelijk aanwezig in het invalidenhuis.

Het bestuur ontvangt dan daarna van het gemeentebestuur het aantal kaarten, dat voor het opgegeven aantal personen noodig is. Is na de verstrekte opgave en vóór dat de kaarten worden bezorgd nog verandering in het aantal personen gekomen, dan behoort het bestuur van het invalidenhuis daarvan bij het bezorgen der kaarten mededeeling te doen, opdat de voorraad zoo noodig alsnog vermeerderd worde.

Onder „invalidenhuis” wordt hier uit den aard der zaak een geheele inrichting verstaan, al bestaat deze ook uit eenige los van elkaar staande huizen of gebouwen.

Ten opzichte van de invulling der kaarten wordt in acht genomen, dat invaliden, opgenomen in een invalidenhuis, aldaar werkelijke woonplaats hebben, *zoodat aldaar eene witte kaart voor hen wordt ingevuld*, ook dan, wanneer zij op het tijdstip der volkstelling, tijdelijk afwezig zijn, in welk laatste geval op de plaats, waar zij tijdelijk vertoeven, bovendien eene groene kaart voor hen moet worden ingevuld.

De personen, die nachtverblijf hebben in het invalidenhuis, voor zoover zij belast zijn met bestuur, beheer, onderwijs, verzorging, bewaking of bediening van de daarin opgenomen personen, of van het gesticht, of de daarin gevestigde inrichtingen, hebben aldaar hunne werkelijke woonplaats, evenals de overige personen, die nachtverblijf hebben in het gesticht, voor zoover zij behooren tot de huishouding van een der daarin gevestigde personen. Voor al deze personen wordt dus eene *witte of bruine kaart* ingevuld.

Voor alle andere personen, hierboven niet genoemd en *tijdelijk* in het gesticht *aanwezig* op het tijdstip der volkstelling, wordt eene *groene of roode kaart* ingevuld, terwijl aan de woning, waar zij thuis behooren, eene witte of bruine kaart voor hen moet worden ingevuld.

Bij de invulling der kaarten moet voorts nog art. 2 van het Kon. besluit van 21 Aug. 1889 (Stbl. no. 108) worden inachtgenomen, volgens hetwelk *ten aanzien van de invaliden* de vragen 2 en 3 op de kaarten beantwoord worden met „verpleegde in het invalidenhuis te . . . .” Voor besturend of dienstdoend personeel, dat in het gesticht woont, en de gezinnen van dezen, worden de genoemde vragen beantwoord, zooals zij gesteld zijn.

De telkaarten, voor een invalidenhuis moeten door het gemeentebestuur alle in den rechterbovenhoek van hetzelfde nummer zijn voorzien als vermeld is op de verzamelkaart, die bij de kaarten is gevoegd, nevens welk nummer op alle kaarten van het

gesticht, in overeenstemming met de letters van de verzamelkaart, de letter G moet zijn geschreven.

't Is van groot belang, dat het bestuur van het invalidenhuis hierop toeziet, en zoo noodig nummer en letter alsnog zelf invulle. Ook zorge het bestuur van het huis, dat het op de verzamelkaart vermelde getal der kaarten overeenstemme met het getal der werkelijk ingevulde kaarten.

(Voor den Minister van Justitie.)

Met aandrang noodig ik U.E. uit, aan de besturen van de onder Uw Departementressoreerende gestichten, bedoeld in art. 1, sub. 1° d en e, van het Kon. besluit van 27 Juli 1887 (stbl. 142) wel de noodige orders te willen geven, dat zij zorg dragen, dat de voorschriften betreffende de volkstelling in hun gesticht stipt worden inachtgenomen, en dat alle vragen op elke kaart met de meest mogelijke nauwkeurigheid en volledigheid worden beantwoord.

Ten aanzien van de genoemde gestichten geldt het volgende:

Het bestuur van zulk een gesticht, zal vóór 10 December e. k. van het bestuur der gemeente, waar het gesticht gevestigd is, het verzoek ontvangen om vóór den 15den daaraanvolgende op een door het gemeentebestuur aangeboden formulier opgave te doen van het aantal personen, ingeschreven in het bevolkingsregister van of tijdelijk aanwezig in het gesticht.

Het bestuur ontvangt dan daarna van het gemeentebestuur het aantal kaarten, dat voor het opgegeven aantal personen noodig is.

Is na de verstrekte opgave en vóór dat de kaarten worden bezorgd nog verandering in het aantal personen gekomen, dan behoort het bestuur van het gesticht daarvan bij het bezorgen der kaarten mededeeling te doen, opdat de voorraad zoo noodig alsnog vermeerderd wordt.

Onder „gesticht” wordt hier uit den aard der zaak een geheele inrichting verstaan, al bestaat deze ook uit eenige los van elkaar staande huizen of gebouwen.

Ten opzichte van de invulling der kaarten, wordt het volgende in acht genomen:

Personen, opgenomen in de bijzondere strafgevangnissen voor mannen te Leeuwarden, en te 's Hertogenbosch, voor vrouwen te Gorinchem en te Eindhoven, voor jongens te 's Hertogenbosch, voor meisjes te Montfoort en in de militaire en burgerlijke strafgevangenis nabij Leiden, alsmede de personen, die gevangenisstraf, hechtenis of detentie van één jaar of langer in de gewone strafgevangnissen, huizen van bewaring of van provoost ondergaan, hebben in die gebouwen werkelijke woonplaats, zoodat aldaar voor hen eene witte of bruine kaart wordt ingevuld.

Een tot gevangenisstraf veroordeelde, die voorwaardelijk in vrijheid is gesteld, heeft werkelijke woonplaats, daar waar hij verblijfplaats heeft. Aldaar wordt dus voor hem eene witte of bruine kaart ingevuld.

De personen, die in passantenhuizen of voor minder dan een jaar in de gewone strafgevangnissen, huizen van bewaring of van provoost zijn opgenomen, worden aldaar als tijdelijk aanwezig aangemerkt. Daar wordt dus voor hen aldaar eene groene of roode kaart ingevuld, terwijl alsdan aan de woning waar zij thuis behooren, eene witte of bruine kaart moet worden ingevuld.

Een veroordeelde die hechtenis ondergaat in een gesticht, bestemd tot de uitvoering van gevangenisstraf, heeft geen werkelijke woonplaats meer in dat gesticht. Aan het gesticht wordt dus eene groene of roode, aan de woning, waar hij thuis behoort, eene witte of bruine kaart ingevuld.

Personen, opgenomen in de Rijkswerkinrichtingen voor mannen te Veenhuizen II, te Veenhuizen III, te Ommerschans en te Hoorn, voor vrouwen te Veenhuizen I, en in de Rijksovoedingsgestichten voor jongens te Alkmaar en aan den Kruisberg bij Doetinchem, voor meisjes te Montfoort, hebben in die gebouwen werkelijke woonplaats.

Aldaar wordt dus voor hen eene witte of bruine kaart ingevuld.

De personen, die nachtverblijf hebben in de bovenbedoelde gestichten, voor zoover zij belast zijn met bestuur, beheer, onderwijs, verzorging, bewaking, of bediening van de daarin opgenomen personen, of van de gebouwen of de daarin gevestigde inrichtingen, hebben aldaar hunne werkelijke woonplaats, evenals de overige personen die nachtverblijf hebben in deze gestichten, voor zoover zij behooren tot de huishouding van een der daarin gevestigde personen.

Voor al deze personen wordt dus eene witte of bruine kaart ingevuld. Voor alle andere personen, hier boven niet genoemd en tijdelijk in het gesticht aanwezig op het tijdstip der volkstelling, wordt eene groene of roode kaart ingevuld, terwijl aan de woning,

waar zij thuis behooren eene witte of bruine kaart voor hen moet worden ingevuld.

Bij de invulling der kaarten moet voorts nog art. 2 van het Kon. besluit van 21 Aug. 1889 (Stbl. no. 108) worden in acht genomen, volgens hetwelk ten aanzien van opgenomen of verpleegden in bovenbedoelde gestichten (d. i. ten aanzien van de bevolking, voor wie het gesticht bestemd is) de vragen 2 en 3 op de kaarten beantwoord worden met vermelding van den aard der instelling en als hoedanig de persoon daarin is, bijvoorbeeld: „gevangene, of gedetineerd, of in hechtenis in de strafgevangenis te . . . .” of „verpleegd in het Rijksovoedingsgesticht te . . . .”

Voor besturend of dienstdoend personeel, dat in het gesticht woont, en de gezinnen van dezen worden de genoemde vragen beantwoord zooals ze gesteld zijn.

Voor personen, die in passantenhuizen of voor minder dan een jaar in de gewone strafgevangnissen, huizen van bewaring, of van provoost zijn opgenomen, en dus in die gestichten als tijdelijk aanwezig worden aangemerkt, moeten in het bijzonder de vragen naar het beroep op de voor hen bestemde groene of roode kaart (vraag 10) met zorg beantwoord worden.

Vraag 10 f is bestemd om beantwoord te worden met opgave van den bijzonderen werkkring in een beroep, door de hier bedoelde personen, vóór dat zij in het gesticht werden opgenomen, voor zoover zij in dienstbetrekking waren, uitgeoefend, of van het bepaald soort van werk, waarmede zij zich toen in hun vak bezig hielden.

De telkaarten voor één gesticht moeten door het gemeentebestuur alle in den rechter bovenhoek van hetzelfde nummer zijn voorzien, als vermeld is op de verzamelkaart, die bij de kaarten is gevoegd, nevens welk nummer op alle kaarten van het gesticht, in overeenstemming met de letter van de verzamelkaart, de letter G moet zijn geschreven. 't Is van groot belang, dat het bestuur van het gesticht hierop toezie, en zoo noodig nummer en letter alsnog zelf invulle.

Ook zorge het gestichtsbestuur, dat het op de verzamelkaart vermelde getal der kaarten overeenstemme met het getal der werkelijk ingevulde kaarten.

(Voor de directiën van de krankzinnigengestichten.)

Met aandrang noodig ik U uit, zorg te dragen dat de voorschriften betreffende de volkstelling in het onder Uwe directie staande krankzinnigengesticht stipt worden in acht genomen en dat alle vragen op elke kaart met de meest mogelijke nauwkeurigheid en volledigheid worden beantwoord.

Ten aanzien van krankzinnigengestichten, waarvan de bevolking krachtens art. 1 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (Staatsblad no. 142) in afzonderlijke bevolkingsregisters is ingeschreven, geldt het volgende:

Het Bestuur van een krankzinnigengesticht zal vóór 10 December e.k. van het bestuur der gemeente waar het gesticht gevestigd is, het verzoek ontvangen om vóór den 15den daaraanvolgende op een door het gemeentebestuur aangeboden formulier opgave te doen van het aantal personen, ingeschreven in het bevolkingsregister van of tijdelijk aanwezig in het krankzinnigengesticht. Het bestuur ontvangt dan daarna van het gemeentebestuur het aantal kaarten, dat voor het opgegeven aantal personen noodig is.

Is na de verstrekte opgave en vóór dat de kaarten worden bezorgd, nog verandering in het aantal personen gekomen, dan behoort het bestuur van het krankzinnigengesticht daarvan bij het bezorgen der kaarten mededeeling te doen, opdat de voorraad zoo noodig alsnog vermeerderd worde.

Onder „krankzinnigengesticht” wordt hier uit den aard der zaak een geheele inrichting verstaan, al bestaat deze ook uit eenige los van elkaar staande huizen of gebouwen.

Ten opzichte van de invulling der kaarten wordt in acht genomen dat krankzinnigen, opgenomen in een krankzinnigengesticht, aldaar werkelijke woonplaats hebben.

Zij behouden hunne werkelijke woonplaats aldaar, ook wanneer zij het gesticht met verlof hebben verlaten, zoolang hun geen ontslag is verleend.

Aan het gesticht wordt dus voor hen eene witte of bruine kaart ingevuld.

Aan de woning waar een krankzinnige, die een gesticht met verlof heeft verlaten zonder daaruit ontslagen te zijn, op het tijdstip der volkstelling aanwezig is, wordt bovendien voor hem eene groene of roode kaart ingevuld.

De personen die nachtverblijf hebben in een krankzinnigengesticht, voor zoover zij belast zijn met bestuur, beheer, onderwijs, verzorging, bewaking of bediening van de daarin opgenomen personen of van de gebouwen of van de daarin gevestigde inrichtingen, hebben aldaar hunne werkelijke woonplaats, evenals de overige personen, die

nachtverblijf hebben in het gesticht, voor zoover zij behooren tot de huishouding van een der daarin gevestigde personen. Voor al deze personen wordt dus eene *witte of bruine kaart* ingevuld.

Voor alle andere personen, hier boven niet genoemd en *tijdelijk* in het gesticht *aanwezig* op het tijdstip der volkstelling, wordt eene *groene of roode kaart* ingevuld, terwijl aan de woning, waar zij thuis behooren, eene *witte of bruine kaart* voor hen moet worden ingevuld.

Bij de invulling der kaarten moet voorts nog art. 2 van het Koninklijk besluit van 21 Augustus 1889 (Staatsblad no. 108) worden in acht genomen volgens hetwelk *ten aanzien van de krankzinnigen* de vragen 2 en 3 op de kaarten beantwoord worden met „verpleegde in het krankzinnigengesticht te . . . . .”

Voor besturend of dienstdoend personeel dat in het gesticht woont, en de gezinnen van dezen, worden de genoemde vragen beantwoord zooals ze gesteld zijn.

De telkaarten voor één gesticht moeten door het gemeentebestuur alle in den rechterbovenhoek van hetzelfde nummer zijn voorzien als vermeld is op de verzamelkaart, die bij de kaarten is gevoegd, nevens welk nummer op alle kaarten van het gesticht, in overeenstemming met de letter van de verzamelkaart, de letter G moet zijn geschreven. 't Is van groot belang dat het bestuur van het gesticht hierop toezie en zoo noodig nummer en letter alsnog zelf invulle.

Ook zorge het gestichtsbestuur dat het op de verzamelkaart vermelde getal der kaarten overeenstemme met het getal der werkelijk ingevulde kaarten.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
(get.) MACKAY.

Ter oplossing van eenige vragen, die bij de uitvoering der Voorschriften waren gerezen, en ter bevordering van een richtigen gang van zaken dienden voorts de volgende circulaires aan de Commissarissen des Konings:

N°. 175 Afdeling M. P. V.

's-GRAVENHAGE, 10 December 1889.

Betreffende 7e volkstelling.

De Voorschriften tot regeling van de werkzaamheden der gemeentebesturen ten opzichte der zevende algemeene tienjaarlijksche volkstelling, gegeven in mijne aanschrijvingen van 6 September jl. no. 24, en 9 November jl. no. 89, afd. M. P. V., hebben nog eenige vragen doen rijzen, waarvan ik het nuttig acht de beantwoording onder de algemeene aandacht te brengen.

Aankondiging der Volkstelling.

Er werd gevraagd of de kosten van de plaatsing van de aankondiging der volkstelling in dag- of weekbladen, bedoeld in den aanhef van mijn schrijven van 9 November jl. no. 89, afd. M. P. V., voor rekening van het Rijk zouden worden genomen.

Naar aanleiding daarvan doe ik opmerken, dat de kosten van de aankondiging der volkstelling in dag- of weekbladen zijn kosten der volkstelling, die door de gemeentebesturen kunnen bestreden worden uit het bedrag, dat hun uit 's Rijks kas ter vergoeding van de kosten der volkstelling zal worden verstrekt.

Vraag 10 op de telkaarten (beroepen.)

Moet, aldus werd gevraagd, onder vraag 10 op de telkaarten door een boer of tuinder worden opgegeven, hoeveel buiten zijn gezin wonende arbeiders in zijn bedrijf onder hem werkzaam zijn (vraag 10d), en door een arbeider, die hoofd van zijn gezin is, bij welken boer of tuinder hij in dienst is (vraag 10g)? Diezelfde inlichting werd gevraagd met betrekking tot de aannemers van een werk en de in hunnen dienst zijnde

polderwerkers, die in keeten wonen, in het algemeen met betrekking tot bedrijven, die niet in fabrieken of werkplaatsen worden uitgeoefend.

Het antwoord luidt bevestigend; met dien verstande dat onder vraag 10d niet alleen de arbeiders moeten worden opgegeven, die buiten het gezin van het hoofd van het bedrijf wonen, maar ook die, welke in diens gezin leven.

Vraag 10 en hare onderdeelen gelden alle beroepen, ambachten of handwerken, zoowel die in fabrieken of werkplaatsen als die op andere wijze worden uitgeoefend.

Zoo vult bijvoorbeeld een „commissionair in kaas”, een „koopman in vee”, een „winkelier in kruidenierswaren” onder letter a in: „kaashandel”, „veehandel”, „handel in kruidenierswaren”, en onder b: „commissionair”, „koopman”, „winkelier”.

De vragen sub 10 I worden ook ingevuld bijvoorbeeld door een grutter, een korenmolenaar, een herbergier, een bakker, een landbouwer, wanneer zij hoofd van eene zaak of van een bedrijf zijn.

Vraag 10g wordt beantwoord door alle personen die in dienstbetrekking zijn, ook door die, welke tot het gezin behooren van hen, in wier dienst zij zijn. ¹⁾

Die geen beroep heeft, beantwoordt vraag 10 niet, of plaatst daarachter een streep, of de woorden „zonder beroep” of „geen beroep” of iets dergelijks.

Vraag 8 en 9 op de telkaarten (kerkgenootschap.)

De inlichting werd gevraagd, of vraag 8 op de telkaarten door de zogenaamde „doleerenden” moet worden beantwoord met: „geen erkend kerkgenootschap”, dan wel of met de door hen gekozen opgave (als „Gereformeerde gezindheid” e.d.) genoeg kan worden genomen.

Naar aanleiding daarvan doe ik opmerken, dat het woord „kerkgenootschap” in vraag 8 is gebezigd in overeenstemming met de bewoordingen van de bevolkingsregisters (zie art. 23g van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887, Staatsblad no. 140) en, zooals reeds op de telkaarten uit de aantekening bij vraag 8 is kunnen blijken, niet in de streng wettelijke beteekenis van het woord „kerkgenootschap” moet worden opgevat, evenmin als zulks het geval is in de bevolkingsregisters.

De bedoeling is, dat zal worden opgegeven de gezindte of kerkelijke gemeente. Om, evenals na de vorige volkstelling, een statistiek in onderverdelingen te kunnen opmaken van hen die tot geen wettelijk erkend kerkgenootschap behooren, is het juist van belang, dat ook zij die geen wettelijk erkend kerkgenootschap als het hunne opgeven, toch duidelijk doen blijken tot welke godsdienstige gezindheid zij moeten gerekend worden te behooren.

Tegen de opgave „Gereformeerde gezindheid” of „doleerende”, of welke andere ook waarvan de beteekenis bekend is, moet dus geen bezwaar gemaakt worden.

De daartoe bestemde kolom in de bevolkingsregisters kan ook met zulk eene opgave ingevuld worden. Wil iemand echter alleen opgeven „geen” of „geen erkend kerkgenootschap” dan kan ook daartegen geen bezwaar gemaakt worden.

Ook in vraag 9 kan het woord „kerkgenootschap” in denzelfden zin als in vraag 8 worden opgevat.

Onderteekening der telkaarten.

Men heeft gevraagd of de onderteekening van alle kaarten voor een gezin door het hoofd noodzakelijk is, en of de handmerken van hen, die niet schrijven kunnen, door getuigen moeten worden gecertificeerd.

Dit laatste is niet noodig. Het is zeer wenschelijk dat de kaarten zooveel mogelijk onderteekend worden, liefst door de hoofden der gezinnen, opdat men wete tot wien men zich later om eventueel noodige inlichtingen kan wenden. Het hoofd van het gezin is ook aansprakelijk voor de invulling. Ontbreekt de onderteekening, dan kunnen de tellers die alsnog verzoeken. In het geval echter, dat de persoon die een kaart behoorde te

¹⁾ „Er is geen reden tot de opvatting, dat de gegevens, gevraagd onder no. 10 op de telkaarten, niet zouden moeten worden gegeven voor inwonende kinderen die in het bedrijf huns vaders werkzaam zijn.” (Brief van 14 Dec. 1889, no. 188, afd. M. P. V., aan den Commissaris des Konings in Zuidholland.)

De huisselijke bezigheden moeten geacht worden het hoofdbestanddeel uit te maken van de werkzaamheden eener gehuwde vrouw, tenzij duidelijk blijke, dat zij een zelfstandig beroep of handwerk, afgescheiden van dat van haren man, uitoefent. (Brief van 26 Febr. 1890, no. 67, afd. M. P. V., aan den Commissaris des Konings in Noordbrabant.)

ondertekenen, dit niet kan of niet wil doen, behoeft daarover geen moeielijkheid gemaakt te worden, maar kan de kaart ook zonder onderteekening worden aangenomen. Onderteekening door de tellers is niet noodig.

Schipperskaarten.

In § 6 der Voorschriften, gegeven bij mijn schrijven van 6 September j.l. no. 24, afd. M. P. V., is gezegd, dat de tellers hebben te onderzoeken of de schippers die van 1 tot en met 10 Januari 1890 de gemeente doorvaren, in het bezit zijn van het reu model H, en bij gebreke van dien hebben te zorgen, dat alsnog een of meer kaarten, met een verzamelkaart, door of voor hen worden ingevuld, tenzij genoegzaam mocht blijken, dat het schip in den nacht van 31 December 1889 op 1 Januari 1890 buitenlands heeft vertoefd, of de bemanning zich op dat tijdstip niet op het schip heeft bevonden.

Een gevraagde inlichting en ook de twijfel, dien de bewoordingen van model E in dit opzicht misschien kunnen doen rijzen, geven mij aanleiding te doen opmerken, dat een schipper *witte* en *bruine* of *groene* en *roode* kaarten moet invullen, al naar gelang hij en zijne medeschepelingen in de gemeente waar hij de kaarten inlevert, werkelijke woonplaats of geen werkelijke woonplaats heeft.

Indien men dus slechts weet, dat het schip in den nacht van 31 December 1889 op 1 Januari 1890 binnenslands heeft vertoefd en de bemanning zich op dat tijdstip op het schip heeft bevonden, behoeft dus niet onderzocht te worden in welke gemeente de schipper op dat tijdstip heeft gelegen, om de kaarten daarheen op te zenden.

De schipperskaarten worden dus behandeld in de gemeente, waar zij in ontvangst worden genomen. De witte en bruine kaarten in de gemeente waar de schipper werkelijke woonplaats heeft, moeten van zelf bij de verificatie na afloop der telling, ook door het ontvangen van groene en roode kaarten uit de gemeente waar de schipper die heeft ingeleverd, terecht komen. Immers, wanneer de schippers tijdens de telling uit hunne woonplaats afwezig zijn en hunne witte en bruine kaarten, met daarbij behorende verzamelkaart, niet door anderen voor hen ingevuld worden, moeten reeds volgens de gegeven Voorschriften de tellers voor het in orde brengen van die kaarten zorgen; evenals het geval is met de kaarten van andere afwezigen, indien geen ander zich met de invulling daarvan belast.

Voorts is gevraagd, of de bedoeling van bovengenoemd voorschrift is, dat alle schepen die een groote rivier, die langs eene gemeente stroomt, doorvaren, door de tellers dier gemeente moeten worden aangehouden tot het onderzoek of de schipper in het bezit is van het reu model H, waartoe noodig zou zijn dat de tellers gedurende elf dagen in een vaartuig op de rivier toezicht hielden. Zoover strekt zich dat voorschrift niet uit.

De tellers moeten natuurlijk ook op dit punt zoo waakzaam mogelijk zijn, en zoo weinig mogelijk schippers zonder reu laten doorvaren. Maar waar een onderzoek, zooals op groote stroomen dikwijls het geval zal zijn, belet wordt door den afstand waarop zich de schepen van den wal bevinden, kan men zich beperken tot de schepen die in de gemeente aanleggen.

Van verscheidene punten, hierboven en in mijn schrijven van 9 November j.l. no. 89, afd. M. P. V., genoemd, moet aan de tellers kennis gegeven worden. Ten einde de gemeentebesturen dit gemakkelijk te maken, heb ik een bijvoegsel tot model K ¹⁾ laten vervaardigen, bevattende wat diensvolgens aan de instructie voor de tellers moet worden toegevoegd. Ik doe UHEG. daarvan zooveel exemplaren toekomen als U modellen K (buitenvellen) werden toegezonden, ten einde U in de gelegenheid te stellen ze spoedig aan de gemeentebesturen te doen geworden in dezelfde hoeveelheden als deze modellen K (buitenvellen) ontvingen.

Ik heb de eer UHEG. te verzoeken de gemeentebesturen in Uwe provincie ook zoo spoedig mogelijk met den inhoud van dit schrijven in kennis te stellen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
(get.) MACKAY.

¹⁾ Dit bijvoegsel volgt hierachter.

MODEL K.

7DE VOLKSTELLING.

(Bijvoegsel.)

Aan de INSTRUCTIE VOOR DE TELLERS wordt nog
het volgende toegevoegd:

Modellen G.

Onder de gestichten of instellingen waarvoor deze modellen bestemd zijn (Zie Instructie, onder n°. 2) behooren ook kostscholen. Achter de woorden „Het Bestuur van” vult men den naam in, waaronder de school bekend is. Bij het model worden gevoegd alle kaarten die noodig zijn, zoowel voor het gezin van het hoofd der school als voor de inwonende onderwijzers, leerlingen en dienstboden. Het hoofd der school vult al de voor dezen bestemde kaarten in.

Omtrent de modellen G geldt nog het volgende:

Voor elk gesticht of instelling genoemd aan het hoofd van het model G is slechts één zoodanig model bestemd, onverschillig hooveel gezinnen ook tot de bevolking daarvan behooren en al is de bevolking verspreid in verschillende tot de inrichting behorende gebouwen. Uitgezonderd daarvan zijn natuurlijk de besturende of dienstdoende personen; indien zij in een afzonderlijk niet tot de inrichting behoorend huis wonen; dezen vormen dan afzonderlijk wonende gezinnen of zijn afzonderlijk levende personen, waarvoor de verzamelkaarten E en F bestemd zijn.

Op de telkaarten die bij de modellen G behooren, moet nevens het nummer in den rechterbovenhoek op duidelijke wijze de letter G geplaatst zijn. De tellers moeten zorg dragen dat die letter ook geplaatst worde op de bij een model G behorende kaarten; die bij het rondbrengen of ophalen nog behalve de reeds genummerde ter invulling worden afgegeven (Zie instructie, onder n°. 4 en 8.)

Afzonderlijk levende personen.

Over de beteekenis van de uitdrukking „afzonderlijk levend persoon” diene nog de volgende opheldering.

Een afzonderlijk levend persoon kan geheel alleen een huis bewonen; maar hij kan ook in een huis wonen, waar nog andere personen gevestigd zijn. Woont hij met anderen in één huis, dan wordt hij dan alleen als afzonderlijk levend persoon beschouwd, als hij niet in een gezin leeft.

Zoo is een persoon, die een of meer kamers in een huis bewoont, maar in geen gemeenschap leeft met de overige bewoners, een afzonderlijk levend persoon, al wordt hij ook door personen uit dat huis bediend en al wordt ook door die personen zijne voeding bezorgd.

Gebruikt hij daarentegen zijne maaltijden met de andere bewoners, of deelt hij het zoogenaamd gezellig verkeer met hen, dan moet hij beschouwd worden als in een gezin levende en moet vraag 3 op de telkaarten voor hem ingevuld worden.

Huizen waar eene besmettelijke ziekte voorkomt.

Ter voorkoming van mogelijke overbrenging van besmetting door het materieel der volkstelling zal het goed zijn, dat de tellers het materieel niet brengen in huizen, voorzien van het kenmerk ter aanduiding van eene besmettelijke ziekte in de woning, vooral in geval van pokken of roodvonk. Kunnen zij de kaarten niet ingevuld krijgen zonder dat deze aan aanraking met smetstof worden blootgesteld, dan kunnen zij aan het hoofd van het huis mededeelen, dat hij, zoodra het gevaar voor besmetting geweken is, de noodige opgaven op de Secretarie der gemeente moet kónen doen. De tellers moeten dan van zulk een geval nauwkeurig aantekening houden in hun register, zoodat de gemeentebesturen kunnen zorgen dat de alsdan ontbrekende opgaven zoo spoedig mogelijk alsnog aan hen worden verschaft.

Vraag 10 op de telkaarten (beroepen.)

Vraag 10 en hare onderdeelen gelden alle beroepen, ambachten of handwerken, zoowel die in fabrieken of werkplaatsen, als die op andere wijze worden uitgeoefend.

Zoo vult bijvoorbeeld een *commissionair in kaas* onder a in: „kaashandel”, onder b: „commissionair”; een *koopman in vee* onder a: „veehandel”, onder b: „koopman”; een *winkelier in kruidenierswaren* onder a: „handel in kruidenierswaren”, onder b: „winkelier”.

De vragen sub 10 I worden ook ingevuld bijvoorbeeld door een grutter, een korenmolenaar, een herbergier, een bakker, een landbouwer, wanneer zij hoofd van eene zaak of van een bedrijf zijn.

Zoo geeft een boer of tuinder onder vraag 10d op, hoeveel arbeiders in zijn bedrijf onder hem werkzaam zijn, zoowel de arbeiders die op zich zelf wonen, als die welke in het gezin van den boer of tuinder leven. De arbeider geeft onder vraag 10g op, bij welken boer of tuinder hij in dienst is.

Dit is ook toepasselijk op aannemers van een werk en bijvoorbeeld de in hunnen dienst zijnde polderwerkers, die in keeten of op andere wijze wonen.

De bedoeling van vraag 10f is den aard der dienstbetrekking in bijzonderheden te leeren kennen. Bijvoorbeeld van personen werkzaam in een machinefabriek worden op die vraag antwoorden verwacht als: monteur, bankwerker, smid, stoker, sjouwerman enz.; van personen werkzaam in een fabriek van wollen of katoenen stoffen, antwoorden als: wever, draadmaker, volder, verver, appréteerder, enz. Uit het antwoord moet duidelijk blijken welke bijzondere werkkring aan elk die in dienstbetrekking is (*waaronder ook huis- en stalbedienden*) in zijn vak is aangewezen en met welk bepaald soort van werk hij zich daarin bezig houdt.

Vraag 10g wordt beantwoord door alle personen die in dienstbetrekking zijn, ook door die, welke tot het gezin behooren van hen, in wier dienst zij zijn.

De tellers moeten gestreng de hand houden aan eene zoo nauwkeurig mogelijke beantwoording der vragen.

Die geen beroep heeft, beantwoordt vraag 10 niet, of plaatst daarachter een streep, of de woorden „zonder beroep” of „geen beroep” of iets dergelijks.

Vraag 8 en 9 op de telkaarten (kerkgenootschap).

De bedoeling van vraag 8 is, dat zal worden opgegeven de gezindte of kerkelijke gemeente, en dat ook zij, die tot geen kerkgenootschap behooren, zullen opgeven tot welke godsdienstige gezindheid zij behooren; b.v. „gereformeerde gezindheid”.

Met elke opgave, waarvan de beteekenis bekend is, moet genoegen worden genomen.

Wil iemand echter alleen opgeven: „geen erkend kerkgenootschap”, dan kan ook daartegen geen bezwaar gemaakt worden.

In geval van twijfel of onzekerheid behooren de tellers zich door de personen, wien het betreft, te laten inlichten.

Ook in vraag 9 kan het woord „kerkgenootschap” als gezindte of kerkelijke gemeente worden opgevat.

Onderteekening der telkaarten.

Het is zeer wenschelijk dat de kaarten zooveel mogelijk onderteekend worden, liefst door de hoofden der gezinnen, opdat men wete tot wien men zich later om eventueel noodige inlichtingen kan wenden. Ontbreekt de onderteekening, dan kunnen de tellers die alsnog verzoeken.

In het geval echter, dat de persoon, die een kaart behoorde te onderteekenen, dit niet kan of niet wil doen, behoeft daarover geen moeilijkheid gemaakt te worden, maar kan de kaart ook zonder onderteekening worden aangenomen.

Daardoor wordt echter de aansprakelijkheid voor de invulling (zie § 2 van de Voorschriften en Inlichtingen aan de keerzijde van de modellen E, F en G) niet opgeheven. Is het noodig, dan behooren de tellers daarop te wijzen.

Schipperskaarten.

Ter aanvulling van het laatste lid van n°. 9 der Instructie voor de tellers, diene, dat de tellers moeten toezien, dat een schipper *witte en bruine of groene en roode* kaarten invult, al naar gelang hij (en zijne medeschepelingen) in de gemeente, *waar hij de kaarten inlevert*, werkelijke woonplaats of geen werkelijke woonplaats heeft.

Waar het onderzoek of de schippers in het bezit zijn van het reçu model H, zooals op groote stroomen meermalen het geval zal zijn, belet wordt door den afstand waarop zich de schepen van den wal bevinden, kunnen de tellers het onderzoek beperken tot die schepen, die in de gemeente aanleggen.

N°. 34 Afdeling M. P. V.

'S-GRAVENHAGE, 9 Januari 1890.

Betreffende materieel Volkstelling.

Opdat UHEG. in de gelegenheid zij, aan nog eventueel inkomende aanvragen van gemeentebesturen om materieel voor de volkstelling, waarvan de behoefte bij de verificatie der bevolkingsregisters zou kunnen blijken, te voldoen, heb ik de eer U te verzoeken zorg te dragen, dat de gemeentebesturen in Uwe provincie het te veel ontvangen materieel, zoodra zij bemerken het niet meer noodig te hebben, aan UHEG. terug zenden.

Ik acht het niet overbodig dat UHEG. bij deze gelegenheid de gemeentebesturen er voor zooveel noodig nog op wijze, dat zij zelve moeten zorgen dat aan de kaarten hunner gemeente niet de witte en bruine ontbreken van die personen, van wie zij zoodanige kaarten wel niet ontvingen, maar van wie zij toch — hetzij door het ontvangen van groene en roode kaarten, hetzij op andere stellige gronden — zeker weten, dat zij alsnog werkelijke woonplaats in hunne gemeente hebben.

Ook gelieve UHEG. te zorgen, dat de gemeentebesturen niet over het hoofd zien, dat de voorgeschreven bewerking met de groene en roode kaarten al de kaarten van die kleuren betreft die in hunne gemeente worden ingeleverd, dus ook die welke behooren bij verzamelkaarten G van inrichtingen, bedoeld in het Kon. besluit van 27 Juli 1887 (Staatsblad no. 142).

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

Voor den Minister,

De Secretaris-Generaal,

(get.) DIJKMEESTER I. S.-G.

Bij Koninklijk besluit van 1 Januari 1890, no. 17, werd vrijstelling van port verleend voor de briefwisseling tusschen de gemeentebesturen en de volkstellers over zaken betreffende de 7de tienjaarlijksche volkstelling.

De werkzaamheden van de Commissarissen des Konings ten opzichte van de volkstelling werden geregeld bij de volgende circulaire aan genoemde Commissarissen.

N°. 46 Afdeling M. P. V.

'S-GRAVENHAGE, 23 Januari 1890.

betreffende 7e Volkstelling.

Bij art. 11 van het Koninklijk besluit van 21 Augustus 1889 (Stbl. no. 108) is mij opgedragen, voorschriften te geven tot regeling van Uwe werkzaamheden ten opzichte der zevende algemeene tienjaarlijksche volkstelling.

Terwijl ik reeds bij mijn schrijven van 9 Juli 1889, no. 15, afd. M. P. V., UHEG. uitnoodigde tot een nauwkeurig toezicht op hetgeen daarbij aan de gemeentebesturen werd opgedragen tot verbetering van de huisnummering, de bijwerking der bevolkingsregisters en het opmaken van de plaatselijke indeeling der onderscheidene gemeenten in Uwe provincie, werd voorts ook reeds bij mijn schrijven van 6 September 1889, no. 24, afd. M. P. V., voor zooveel noodig gewijzigd en aangevuld in mijne brieven van 9 November d. a. v. no. 89, van 10 December d. a. v. no. 175, en van 9 Januari jl. no. 34, afd. M. P. V., U het toezicht opgedragen op de handelingen der gemeentebesturen ter zake der volkstelling.

Ik vertrouw, dat dat toezicht tot, dat het werk bij de gemeentebesturen zal zijn afgelopen, nauwlettend zal worden voortgezet.

Waar noodig, worde voorlichting gegeven. Tot juistheid, volledigheid en — zoover plaatselijke eigenaardigheden het toelaten — eenvormigheid der bewerking, worde aangespoord.

Ik vlei mij, dat alle gemeenten in Uwe provincie U reeds, ter voldoening aan het bepaalde in het slot van § 6 der Voorschriften van 6 September 1889, kennis hebben gegeven, dat de telkaarten zijn teruggehaald, en dat UHEG. bij verzuim de gemeentebesturen aan deze verplichting zal herinneren.

UHEG. zie ook toe, dat het bewerken en het over en weder toezenden en terugzenden der groene en roode kaarten, door de gemeentebesturen vlug en — zooveel mogelijk — met inachtneming der termijnen opgegeven in § 7 der Voorschriften, geschieden.

Voorts heb ik de eer U te verzoeken er voor te waken, dat de toezending der stukken door de gemeentebesturen aan U, die volgens § 8 der Voorschriften vóór 1 Mei 1890 zal moeten geschieden, zoo min mogelijk worde vertraagd. Bij ernstig verzuim van een gemeentebestuur in dit opzicht, verzoek ik mededeeling daarvan.

Met de stukken, aan U toe te zenden, worden bedoeld de modellen A, B, C, D, E, F, G en L (nl. de kaarten A—D in de verzamelkaarten E—G), benevens het verslag hunner opmerkingen over de voorschriften der volkstelling, bedoeld op de laatste bladzijde van mijn schrijven van 9 November 1889 no. 89, afd. M. P. V. De overige gebruikte modellen kunnen, nadat ze twee jaar bewaard zijn geworden om eventueel bij gevraagde inlichtingen te dienen, door de gemeentebesturen worden vernietigd.

Zoodra de stukken eener gemeente door U ontvangen zijn, worden zij op het provinciaal bureau van statistiek aan eene nauwkeurige controle onderworpen. Stuk voor stuk wordt nagezien of de kaarten naar behooren, overeenkomstig de gegeven voorschriften zijn ingevuld, en of op de verzamelkaarten nauwkeurig vermeld zijn: naam van provincie en gemeente; het aantal in de verzamelkaart liggende witte en bruine kaarten (en daarbij het aantal der tijdelijk afwezigen); het aantal in de verzamelkaart liggende groene en roode kaarten, wijk of afdeling, dorp, gehucht of buurtschap; en voorts het gelegen zijn binnen of buiten de kom. Zijn er in de opgaven van wijk, afdeling, dorp, gehucht of buurtschap, verschillen met de opgaven der vorige volkstelling die opheldering behoeven, dan behoort deze gevraagd te worden.

Bijzondere oplettendheid vordert, of voldaan is aan het voorschrift dat al de kaarten, die bij een verzamelkaart G behooren, ook in den rechterbovenhoek van de letter G zijn voorzien (zie brief van 9 November 1889 no. 89, afd. M. P. V.); voorts ook of de vragen 2 en 3 op de kaarten van *opgenomenen of verpleegden* in die instellingen, gebouwen, gestichten of schepen vermeld op de verzamelkaarten G (d. w. z. van de bevolking voor wie die instellingen enz. bestemd zijn) zijn ingevuld overeenkomstig de aantekening daaromtrent op de modellen G.

Nauwlettend dient ook te worden nagegaan of uit de aantekeningen bij vraag 11 op de telkaarten (zie § 7 der Voorschriften en mijne circulaire van 9 November 1889 no. 89, afd. M. P. V.) blijkt, dat de voorgeschreven bewerking met de groene en roode kaarten met zorg is geschied.

Leenten en fouten die bij de controle worden aangetroffen, worden zooveel mogelijk, na de noodige inlichtingen, aangevuld en verbeterd.

Nadat men alzoo de zekerheid heeft verkregen, dat alle stukken van eene gemeente in orde zijn, worden de telkaarten der gemeente uit de verzamelkaarten verwijderd, aldus dat kleur bij kleur gevoegd wordt. Hierbij moeten echter uit de groene en roode kaarten, die kaarten afzonderlijk worden gehouden, op welke uit de aantekening bij vraag 11 blijkt, dat de woonplaats van den daarop bedoelden persoon niet is gevonden. Deze laatstbedoelde groene en roode kaarten van personen wier woonplaats niet is gevonden, zou men ook reeds bij de voorafgaande controle der stukken uit de verzamelkaarten kunnen werpen, zoodat men later niet anders te doen heeft dan de kaarten-kleurgewijze te ziften.

Alzoo krijgt men voor elke gemeente:

- a een pak witte kaarten.
- b „ „ bruine „
- c „ „ groene „
- d „ „ roode „
- e „ „ groene en roode kaarten van personen wier woonplaats niet is gevonden.

Deze pakken worden naar mijn Departement gezonden, zoo noodig, bij te grooten omvang, in kleinere pakken verdeeld.

Men zorge er stipt voor, dat op elk pak de naam der gemeente vermeld zij, waarop het betrekking heeft, en bij de toezending eene nauwkeurige opgave van het aantal pakken van elke soort gevoegd zij.

Zoo spoedig men met al de kaarten eener gemeente gereed is — doch niet eerder — doe men mij die toekomen.

Ik verzoek UHEG. te willen zorgen, dat al de telkaarten Uwer provincie op zijn laatst den 1sten Juli e. k. mijn Departement bereikt hebben.

Nadat aldus de telkaarten aan mij zijn verzonden wordt aan de provinciale griffie voor elke gemeente uit de verzamelkaarten (modellen E, F en G) en uit den staat van huizen en schepen (model L) een staat bewerkt naar het model dat in tienvoud als bijlage I, bij dit schrijven is gevoegd. ¹⁾

Zooals UHEG. zal bemerken, is deze staat geheel gelijk aan dien van het Eerste gedeelte van de „Uitkomsten der zesde tienjarige volkstelling,” en bevat hij de plaatselijke indeeling, opgaven omtrent huizen en schepen, en omtrent de getelde personen.

Voor elke gemeente verwacht ik een afzonderlijken staat.

Spoedig zal ik U doen toekomen tweemaal zooveel blanco staten als Uwe provincie gemeenten telt.

Kolom 1 vermeldt den naam der gemeente.

Kolom 2 wordt opgemaakt uit de opgaven omtrent wijk of afdeling, dorp, gehucht of buurtschap, en het gelegen zijn binnen of buiten de kom, onderaan de eerste bladzijde van de modellen E, F en G.

Als hoofdverdeeling wordt in acht genomen het gelegen zijn binnen of buiten de kom of kommen.

Dan worden als eerste onderverdeling onder elk der rubrieken „kom” of „buiten de kom” vermeld de wijken of afdelingen, dorpen, gehuchten of buurtschappen al naar mate zij al of niet in een kom zijn gelegen. Ligt een dezer plaatselijke onderdeelen deels binnen, deels buiten de kom, of zelfs in meer dan ééne gemeente, dan moet het voorkomen onder elke gemeente, en onder elke onderverdeling van binnen of buiten de kom waarbij het voor een deel behoort.

Vervolgens worden als tweede onderverdeling vermeld:

- a. de in elke wijk, afdeling, dorp, gehucht of buurtschap aanwezige inrichtingen, waarvan een verzamelkaart G aanwezig is (nl. gebouwen, gestichten of schepen, staande onder bestuur of toezicht van Rijkswegen en vermeld in art. 1 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (Stbl. no. 142), en kloosters, inrichtingen van onderwijs, gestichten tot opvoeding, tot verzorging voor den ouden dag, gestichten voor doofstommen of blinden, armhuizen, woningen der Maatschappij van Weldadigheid, ziekenhuizen en passantenhuizen);
- b. overige huizen;
- c. overige schepen;

Kolommen 3—7 komen overeen met de 2de, 3de, 4de, 5de en 7de kolom van den door de gemeentebesturen opgemaakte staat van huizen en schepen (model L).

Indien UHEG. vreest, dat in de staten model L door de gemeentebesturen niet voldoende de verdeeling in „binnen” of „buiten de kom” zal worden opgegeven, en niet voldoende licht hierover gegeven wordt door de lijsten van plaatselijke indeeling, opgemaakt ter voldoening aan mijn schrijven van 9 Juli 1889 no. 15, afd. M. P. V., dan verzoek ik U de gemeentebesturen, voor zooveel noodig, alsnog spoedig te verzoeken de verdeeling van „binnen” of „buiten de kom” bij het openmaken van den staat model L in acht te nemen.

Kolommen 8—13 worden opgemaakt uit de opgaven van het aantal witte en bruine kaarten, en het aantal der tijdelijk aanwezigen op de verzamelkaarten E, F en G.

Kolommen 14 en 15 worden opgemaakt uit het aantal groene en roode kaarten, op die verzamelkaarten.

Na invulling der kolommen en optelling volgt het „totaal binnen de kom” en het „totaal buiten de kom” en daaronder de som dezer totalen, als het „totaal voor de woningen in de gemeente.”

¹⁾ Zie circulaire van 28 Maart 1890, No. 98, afd. M. P. V.

Daaronder zal aan mijn Departement worden ingevuld het aantal personen die bij de volkstelling verklaard hebben in de gemeente te wonen, doch wier woonplaats daar niet is gevonden.

Hoewel het UHEG. vrij staat, den staat volgens Bijlage I te doen bewerken op de wijze die U het meest practisch voorkomt, meen ik toch als Bijlage II bij dit schrijven te moeten voegen tien exemplaren van een handleiding, waarnaar de staat met vrucht zou kunnen worden bewerkt.

Ik zal er ten zeerste prijs op stellen den bedoelden staat vóór 1 Juli 1890 aan mijn Departement te ontvangen. UHEG. gelieve een zoodanig vlugge bewerking te bevorderen, dat die termijn van inzending niet worde overschreden. Met den staat Bijlage I verwacht ik tevens eenen verzamelstaat voor Uwe provincie, bevattende in dezelfde kolommen als voor den staat zijn vastgesteld, het totaal van de woningen en van de bevolking van de onderscheidene gemeenten Uwer provincie, verdeeld in „binnen” en „buiten” de kom.

Vóór 1 Augustus 1890 verzoek ik van U eene opgave van de oppervlakte in hectaren en aren van elke gemeente Uwer provincie. ¹⁾

Ik verzoek UHEG. mij vóór 1 September 1890 te doen toekomen eene nauwkeurige alphabetische lijst van dorpen, gehuchten en buurtschappen, waarbij ik dan ook de waterschappen ²⁾ wensch opgenomen te zien, bij elk met vermelding der gemeente of gemeenten waartoe zij behooren. Daarbij dient gelet te worden op de lijst bij de vorige volkstelling opgemaakt.

Bovendien verwacht ik vóór 1 October 1890 van UHEG. een beknopt verslag van den gang der volkstelling in Uwe provincie, opgemaakt met gebruikmaking van de opmerkingen der gemeentebesturen bedoeld op de laatste bladzijde van mijn schrijven van 9 November 1889 no. 89, afd. M. P. V. Uit dit verslag dienen de voor- en nadeelen te blijken van de ter zake dezer volkstelling gevolgde methode, gegeven voorschriften, zoowel als Uw oordeel over de betrouwbaarheid der resultaten in verband ook met den aan de volkstelling gegeven omvang. Uit den aard der zaak zal de meeste aandacht moeten worden geschonken aan de opmerkingen van die gemeentebesturen die de voorschriften getrouw hebben opgevolgd.

Ik verwacht van UHEG. alleen de hierboven genoemde staten, verslag enz. en *niet* de stukken waaruit ze bewerkt zijn, zooals de verzamelkaarten E, F, en G enz., die aan Uwe griffie tot mijne nadere aanvraag daaromtrent moeten bewaard blijven.

Onder art. 56 van het ontwerp van Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1890 (thans nog bij de Eerste Kamer der Staten-Generaal aanhangig) is een som uitgetrokken voor belooningen aan personeel, belast met de bewerking der uitkomsten van de zevende algemeene volkstelling, daaronder begrepen persoonlijke toelagen aan de mede met die werkzaamheden belaste ambtenaren tot de provinciale griffiën behorende, ongeacht of deze al dan niet het maximum der aan hun rang verbonden jaarwedde genieten, van welke som voor Uwe provincie beschikbaar zal zijn f . . . .

Ik heb voor U machtiging gevraagd aan den Koning om bijzonder personeel voor deze zaak aan te stellen, voor het geval UHEG. meer personeel noodig heeft dan de ambtenaren van de provinciale griffie.

Uitbetaling van de voor Uwe provincie bepaalde som zal plaats hebben, nadat het werk ter griffie is ten einde gebracht en alle verlangde stukken aan mijn Departement van U ontvangen zijn.

Na afloop der werkzaamheden en bij de laatste toezending van de verlangde stukken aan mijn Departement, gelieve UHEG. daarbij te voegen eene lijst der ambtenaren van de provinciale griffie, die aan de bewerking der uitkomsten van de volkstelling hebben deelgenomen, met duidelijke vermelding van namen en voornamen en van hunnen rang, alsmede het bedrag, dat naar Uw oordeel aan ieder hunner behoort te worden toegelegd uit de som U opgegeven.

¹⁾ Zie circulaire van 15 Juli 1890, no. 563, afd. M. P. V.

²⁾ Die thans *niet* in den staat Bijlage I behoeven te worden opgenomen, zooals bij de vorige volkstelling het geval was.

Daarbij moeten gevoegd worden de declaratiën van de personen die door U tijdelijk opzettelijk voor de volkstelling zijn in dienst gesteld voorzien van Uwe verklaring, dat het werk op Uw last is verricht, de oplevering behoorlijk heeft plaats gehad, en dat derhalve de declaratie wordt goedgekeurd tot het daarin opgegeven bedrag (in Uwe verklaring met schrijfsletters te herhalen).

Een van de Commissarissen des Konings heeft mij de opmerking gemaakt, dat het provinciaal bestuur kosten zal hebben te maken voor beschikbaarstelling en doelmatige inrichting van lokalen om de stukken der volkstelling te bergen en te bewerken, en dat reeds nu voor de verzending der pakketten aan de gemeentebesturen buitengewone uitgaven noodig geweest zijn. De vraag werd daarbij geopperd hoe die kosten moesten worden gedekt.

Naar aanleiding daarvan doe ik opmerken, dat genoemde uitgaven gedekt moeten worden uit de gelden, uitgetrokken op de begrooting der kosten van het provinciaal bestuur, voor zooveel het Rijksbestuur is (zie art. 105 der provinciale wet).

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*gel.*) MACKAY.